

Den ekonomiska nyordningen

i Europa.

Ett försök att belysa de tyska målsättningarna och
åtgärderna.

Av

Dr phil. Eric Heinertz,
Industriens Utredningsinstitut.

Manuskriptet avslutat den 10 dec. 1940.

Innehållsförteckning.

	Sid.
Inledning	1.
I. Den historiska bakgrunden	3.
II. Funks program	10.
III. Ombrytningsprocessen efter den ekonomiska världskrisen och under kriget	12.
IV. Konkreta åtgärder och förhållanden i olika länder	16.
a. Till Tyska Riket anslutna områden	17.
b. Av Tyskland ockuperade länder	21.
1. Danmark	23.
2. Norge	31.
3. Nederländerna	36.
4. Andra ockuperade länder	40.
c. Tyska målsättningar i Sydosteuropa	41.
V. Konkreta åtgärder på olika ekonomiska områden	44.
a. Den tyska ekonomiska penetrationen	44.
b. Några drag i den aktuella tyska handelspo- litiken	59.
c. Nyordningen av valutaförhållandena	68.
VI. Konklusioner och framtidsperspektiv	94.

Inledning.

Den 25 juli innevarande år tillkännagav den tyske ekonomiministern Walter Funk inför representanter för den utländska pressen huvudlinjerna i tyska riksledningens preliminära program för Europas ekonomiska nydaning efter krigets avslutande. Detta program förklarades innebära, att de europeiska staterna med Tyskland som medelpunkt och förebild och som ledande ekonomisk och politisk makt, skola på planmässig grundval samverka i rationell arbetsfördelning.

Förutsättningen för denna ekonomiska omgestaltning är givetvis först och främst en politisk nyordning inom Europa, en ny politisk konstellation, som enligt de tyska planerna skall medföra för all framtid säkrade fredliga förhållanden. Planens förverkligande måste vidare även föra med sig avsevärda förändringar i de europeiska staternas sociala struktur.

Många avgörande steg mot målet av ett i alla bemärkelser nyskapat Europa har redan tagits, framförallt på det politiska området, men även på det ekonomiska och det sociala gebitet. Den omständigheten, att viktiga etapper på alla fronter sålunda allaredan uppnåtts och att varje dag medför händelser, som äro av betydelse i detta hänseende, ger planen en realistisk innebörd, som gör det till en bjudande nödvändighet att med största uppmärksamhet iakttaga utvecklingens utgångspunkter och förlopp. När i föreliggande studie ett försök göres att analysera denna utveckling, har uppgiften konkretiserats till att dels återgiva Funks program och andra officiella tyska uttalanden, som beröra detta ämne, dels att, i den mån det varit möjligt, teckna en bild av den praktiska tyska politiken på hithörande områden. Arbetets tyngdpunkt har lagts på den sistnämnda uppgiften, och uppmärksamheten har härvid framförallt inriktats på de

av tyska åtgöranden direkt eller indirekt framkallade förändringarna i vissa europeiska staters ekonomiska och sociala liv. Då det hittills tillgängliga materialet mestadels varit bristfälligt och ofullständigt, har det ej kunnat undvikas, att framställningen i flera avseenden erhållit samma egenskaper. Reservation måste ävenledes göras för att många uppgifter ej kunnat kontrolleras. Källmaterialet torde icke förty få anses tillräckligt uttömmande för att ur detsamma skulle kunna avläsas flera viktiga riktlinjer för de konkreta tyska målsättningarna. Dessa riktlinjer belysas sammanfattningsvis i ett avslutande kapitel, varvid hänsyn särskilt tages till frågekomplexets intresse och betydelse ur svensk synpunkt.

I. Den historiska bakgrunden.

Det planerande ekonomiska och politiska tänkandet och den konkreta historiska utvecklingen stå i ständig växelverkan. Förhållandena i ett visst tidsläge föda nya planer, vilka sedan i sin tur omskapa det reala händelseförloppet eller åtminstone öva inflytande på detsamma. Från det omedelbart praktiska tänkandet och planerandet skilja sig de "stora" idéerna, de revolutionerande och mer eller mindre verklighetsfrämmande projekten, som på grund av sin vittomfattande karaktär och den uppmärksamhet de framkalla gå till eftervärlden och på så sätt ingå i idéhistorien. Även dessa "stora" idéer ha i regel alstrats av förhållanden inom ett historiskt skede, men de ila den historiska utvecklingen i förväg för att förr eller senare - ofta aldrig - hinnas i kapp av denna. Så länge de ej vunnit intåg i den konkreta världen kallas de för det mesta "utopier". Såsom motto för sin programskrift "Paneuropa" skriver Coudenhove-Kalergi: "Varje stor historisk rörelse har börjat som en utopi och slutat som en realitet." När en stor tanke förverkligas, har den emellertid vanligtvis även genomgått de realhistoriska kravens korrektur.

Slagordet "Europas nyordning" betecknar å ena sidan ett politiska och ekonomiskt projekt, ett abstrakt framtidsperspektiv, en idé. Om vi se föremålet för denna studie ur nu nämnda synvinkel, är det idéhistoriska reminiscenser, som väckas till liv. "Europas nyordning" betecknar emellertid såsom redan antytts även en konkret process. I denna bemärkelse är det realhistoriska utvecklingslinjer, som leda fram till de aktuella händelserna. I den mån initiativets källa är tysk är det Tyska Rikets historia, i den mån det rör Europa är det europeisk historia, som här är relevant. Det är därför på sin plats att inleda denna studie med en snabb

återblick på vissa drag i den historiska utvecklingen och några ur denna framvuxna ekonomiska och politiska idéer, vilka ha intresse i detta sammanhang.

De oroliga och krigiska förhållandena i Europa vid slutet av 1700-talet inspirerade den store tyske filosofen Immanuel Kant till en 1795 utgiven politisk skrift, "Zum ewigen Frieden", i vilken han framhöll önskemålet av att Europa skulle bilda en politisk enhet, den enda säkra grundvalen för bestående fredsförhållanden i denna världsdel. Ur Napoleons politiska testamente framgår att även denne burit på samma tanke.

Hade i denna tid stora hjärnor sysselsatt sig med det vittomfattande projektet av en europeisk sammanslutning, så voro, då Napoleonkrigen ledo mot sitt slut, i de tyska staterna krafter i rörelse, som stredo för en tysk återförening och återupprättandet av kejsardömet.

"Nyordningen av Europa" efter napoleonkrigen, grundlagd vid kongressen i Wien 1815, medförde icke förverkligandet av en europeisk enhet och ej heller av de planer förfäktarna av ett enat Tyskland hade hyst. Båda frågorna erhöles emellertid lösningar i form av mer eller mindre bärkraftiga kompromisser. Sålunda slöts på kejsar Alexanders initiativ den "heliga alliansen", ett förbund mellan segrarna i striden mot Napoleon, vilket hade såsom mål att i fortsättningen bevara den europeiska freden. För Tysklands vidkommande bildades det "tyska förbundet", ett löst statsförbund, i vilket Österrike spelade en framträdande roll och vars översta instans var "förbundsdagen i Frankfurt a.M." En politisk enhet uppnåddes således icke, och även på det ekonomiska planet förelåg en genomgående splittring, i så måtto att varje tysk stat och furstendöme hade sitt eget myntsystem och sitt eget tullväsen¹⁾. Efter 1815 förefanns så-

---

1) I Frankrike hade revolutionen bl.a. lett till att de inre tullgränserna avskaffades år 1791. England hade då redan ett århundrade haft tullunion med Skotland. 1800 ingick även Irland tullunion med England.

lunda ej mindre än 38 olika tyska tullgränser¹⁾. En ändring i detta förhållande eftersträvades av många. Den starkaste insatsen härvidlag gjordes av den store tyske ekonomen Friedrich List, som i spetsen för tyska köpmän och fabrikanter år 1819 med en petition till förbundsdagen i Frankfurt inledde en energiskt bedriven kampanj i syfte att uppnå införandet av en tysk tullunion. Denna kampanj mötte först motstånd, men 1828 bildades nästan samtidigt två tullunioner, nämligen mellan Bayern och Württemberg å ena sidan samt mellan Preussen och Hessen-Darmstadt å den andra. Ytterligare stater anslöto sig därefter till den ena eller den andra tullunionen, tills det slutligen 1833 lyckades att i stort sett göra Tyskland till en tullpolitisk enhet med den preussiska tulltariffen som grundval. Tullunionen, som trädde i kraft 1834, omfattade flertalet viktigare tyska stater; Österrike deltog emellertid icke. Hannover, Braunschweig, Oldenburg, Mecklenburg, Schaumburg-Lippe o. a. mindre furstendömen sammanslöto sig 1834 till ett skatteförbund (Steuerverein) men slöto först 1851 upp i den tyska tullunionen. Bremen och Hamburgs anslutning skedde så sent som 1888.

På så sätt förverkligades omsider Lists idé, fastän ej på det sätt denne tänkt sig, då han nämligen för sin del förutsatt, att tullunionen skulle grundas under österrikisk ledning. Då den tyska tullunionen 1841 skulle förnyas och diskussionen i frågan, huruvida frihandel eller skyddstull skulle bliva rådande i fortsättningen, var som livligast, utkom Friedrich Lists huvudarbete, "Das nationale System", i vilket han uppträder såsom energisk förespråkare för införandet av skyddstullar mot den engelska konkurrensen. Såsom han senare förklarar²⁾ var det den gynnsamma inverkan, kon-

---

1) Preussen ensamt hade ej mindre än 67 olika tulltariffer, vilka emellertid avskaffades, då detta land 1818 förlade alla inre tullskrankor till gränsen.

2) i brev till Ingersoll.

tinentalsspärren under Napoleonkrigen haft på den tyska industrien, som föranlett honom till detta ställningstagande. I stort sett infördes emellertid ej skyddstullar i Tyskland förrän 1879. 1879 års skyddstullar kunna dock ej anses vara ett förverkligande av Lists skyddstullsprogram. Detta åsyftade nämligen endast att till stöd för den då ännu outvecklade tyska industrien införa uppfostringstullar, vilka sedan åter skulle giva plats för frihandel. 1879 var den tyska industrien redan fullt konkurrenskraftig, varför List i detta skedet snarare torde ha varit motståndare till skyddstullar. För övrigt avvisade han skyddstullar för jordbruket, vilka utgjorde det inledande steget till det bismarckska skyddstullssystemet.

List's verk citeras ofta i det tredje rikets litteratur, vilket sker under förmenande att hos List den nationella idén förfäktas i motsats till de abstrakta, allmängiltiga teorier, som de anglosaxiska och franska klassikerna uppställt. List hävdade ju ock, att uppfostran av industrien och de produktiva krafterna inom nationen var den enda vägen att göra Tyskland till ett mäktigt rike, och sätta det i stånd att äga en flotta, att grunda kolonier och att öka sitt politiska inflytande. Han ansåg även, att Tyskland då skulle kunna utvidgas geografiskt och att t.ex. Holland och Danmark "skulle finna det vara önskvärt och nödvändigt att införlivas i en större nationalitet". Såsom exempel på utvecklingen av en stark och konkurrenskraftig nation hänvisar han till U.S.A., som till följd av den engelska konkurrensen kommit i ett liknande läge som Tyskland. I stort sett voro hans mål dock liberala. Såsom redan antytts förespådde han Tyskland efter tilländalupen industriell uppfostringstid en konkurrenskraftig insats inom ramen av en internationell frihandel. I övrigt framhöll han med eftertryck att de demokratiska frihetspostulatens efterlevnad voro en förutsätt-

ning för ett lands utveckling mot makt och rikedom.

Hade Tyskland genom tullunionen i stort sett uppnått ekonomisk enhet, så var enheten i politisk bemärkelse å andra sidan ännu mycket ofullständig. De decentraliserande krafterna hade alltid varit mycket starka och hade samtidigt med de enande strävandena framträtt vid furstedagen i Frankfurt. Österrike hade sålunda mestadels stått hindrande i vägen för en fastare tysk sammanslutning. Strävan efter politisk enhet torde ha varit huvudorsaken till 1866 års krig mellan Preussen och några mindre tyska stater samt Italien å ena sidan och Österrike, Bayern, Württemberg, Sachsen m.m. å den andra. Freden i Prag 1866 medförde ett nyskapat Tyskland utan Österrike. Samma år grundades det nordtyska förbundet under ledning av Preussen. 1867 återinfördes den under tiden upplösta tyska tullunionen. Det egentliga Tyska Riket tillkom emellertid först efter segern mot Frankrike 1871, då Tyskland åter blev kejsardöme under Wilhelm I.

Efter det fransk-tyska kriget var det två politiska rörelser, som tidvis vunno en viss betydelse, nämligen pangermanismen och den stortyska idén. I franska och engelska källor förväxlas mestadels dessa båda rörelser. Den första har, såsom namnet redan klargör, en sammanslutning av de germanska stammarna såsom mål, den andra endast ett enande av de tyska folken, med inbegripande även av Österrike. Måste den förstnämnda snarast betecknas såsom utopi - åtminstone under dåvarande förhållanden - så var den stortyska idén en konkret verkande tanke av betydelse, vilken i Bismarck fann sin främste motståndare. Han eftersträvade nämligen ett starkt tyskt rike utan Österrike (kleindeutsche Richtung). 1879 slöts i stället militärkoalition med Österrike. Under Bismarcks aera växte Tyskland i ekonomiskt och politiskt hänseende snabbt fram till en stormakt. 1884 började Tysklands karriär som kolonialvälde.

Den stortyska idén återupplivades under världskriget av den tyske politikern Friedrich Naumann, som 1915 utgav den mycket uppmärksammade boken "Mitteleuropa". Däri framhävdes starkt önskemålet av en mellaneuropeisk sammanslutning efter kriget, främst mellan Tyskland och den österrikisk-ungerska dubbelmonarkin. Intressant är, att Naumann härvid tänkte sig denna sammanslutning på den statssocialistiska grundval, kriget höll på att bilda. - Pangermanismen, en motsvarighet till panslavismen, har i våra dagar, icke minst efter Rosenbergs yttranden om tysk-skandinaviska ödesgemenskapen, vunnit förnyad aktualitet.

Redan långt före världskriget hade tidvis kraftiga rörelser, syftande till större enighet och samverkan mellan de europeiska staterna, förefunnits. Konkret yttrade de sig i grundandet av skiljedomstolen i Haag och den andra fredskonferensen i Haag 1907. Den ökande samverkan staterna emellan framträdde även i internationella konventioner av olika slag. Efter världskriget erhöles dessa strömningar förnyad kraft. Nationernas förbund utgjorde ett vittomfattande försök att säkerställa freden samt att grundlägga samverkan staterna emellan på det ekonomiska och sociala området. Förbundet hade dock vid sidan om alla fördelar även kompromissens alla nackdelar. Det var en skapelse av oeniga segrare. Bakom syftet att säkra segerns frukter och freden ställdes en exekutivkraft utan funktionsduglighet. Såsom världsomspännande institution var den för splittrad för att ens behärska de europeiska förhållandena.

En bärkraftig europeisk lösning var härmed ej uppnådd, en lucka, vars ödesdiga betydelse den österrikiske skriftställaren greve Coudenhove-Kalergi insåg. I syftet att fylla denna lucka, vilket han gjorde till sin livsuppgift, startade han den paneuropeiska rörelsen. Hans idéer, som sammanställts i programskriften "Paneuropa", ha emeller-

tid många beröringspunkter med det Funkska projektet. Å ena sidan ville Coudenhove-Kalergi säkra den europeiska freden, å den andra önskade han uppnå en rationell arbetsfördelning mellan de europeiska staterna. Vi citera: "På världsmarknaden kan icke Europas industri vara konkurrenskraftig gentemot Amerikas. Den måste nämligen fördyras genom tullar, som med våld och utan mening skilja råvarorna från fabrikerne, malmen från kolgruvorna och jordbruksområdena från industridistriktet. Den måste därjämte fördyras genom de väldiga skatter, Europa måste pålägga sig för att betala världskrigets skulder och investeringarna för kommande krig". Dessa nackdelar ansåg Coudenhove-Kalergi kunna upphävas med hjälp av en europeisk tullunion, för vars genomförande han föreslog den tyska tullunionen såsom det bästa praktiska mönstret. Även tanken på en mera autarkisk sammanslutning av Europa återfinnes hos Coudenhove-Kalergi. Han säger: "En rationell hushållning är möjlig i Europa, endast om vår kontinent i första rummet stöder sig på sin egen marknad. Exportmöjligheterna äro för svävande och problematiska." Han ansåg därför ock ett europeiskt skyddstullsystem vara påkallat.

Coudenhove-Kalergis paneuropeiska rörelse var emellertid dömd att endast åstadkomma en snart bortflyende våg av entusiasm och intresse utan att uppnå praktiskt resultat. Utan effektiva krafter bakom sig, var hans program blott en utopi.

Det Funkska programmet bär - för att återkomma till inledningens principiella distinktioner - i dess bemärkelse av vittomfattande och i grunden revolutionerande plan den "stora" och utopiska idéns karaktärsdrag, men har samtidigt det rationella praktiska tänkandets alla egenskaper, såsom främst förutsättningen för en omedelbar och bärkraftig över-

föring till den konkreta verkligheten. Det avgörande härvidlag är, att den utgår från en samtidigt planerande och handlande kraft. Härigenom skiljer den sig från de ovan berörda politiska perspektiven och planerna, som aldrig blevo verklighet. Men kanske kommer den tyska praktiska politiken att bereda dem vägen till realhistorien - om också i väsentligt förändrad form. Naumanns önskan om ett enat mellan-europa kan redan i väsentliga punkter anses vara uppfylld. Ett förverkligande av den innersta andemeningen i den pan-europeiska idén, rationellt samarbete i ett fredligt Europa, avtecknar sig mot horisonten.

II. Funks program.

Såsom den högsta koordinerande instansen för Tysklands ekonomiska politik har riksmarskalk Göring uppdragit åt Walter Funk - som i sig förenar riksekonoministernas och riksbankschefens funktioner - att utarbeta en sammanfattande plan för Tysklands och Europas ekonomiska framtid. Vissa huvudlinjer för denna planläggning framlades, t.o.m. i ganska konkret form, av Funk vid den nyss omnämnda exposén för utlandspressens representanter. Han betonade emellertid uttryckligen, att det ännu vore för tidigt att uppställa ett fast program och att man hittills endast företagit en förberedande utstakning av de viktigaste principerna för ett sådant. Såsom en av dessa principiella riktlinjer framhölls, att ett återvändande till liberala metoder ej vore tänkbart, utan att de metoder Tyskland med framgång anlitat före och under kriget också hädanefter komme att bibehållas och bliva ett rättesnöre för de europeiska staterna. En uppluckring av den tillsvidare eftersträfvade stränga planhushållningen

skulle visserligen kunna genomföras i ett senare skede, då de olika staterna fullt utvecklade sina krafter och anpassat sig efter varandra. Å andra sidan framhöll Funk med eftertryck, att man i Tyskland aldrig använt sig av rent dogmatiska metoder utan alltid främst strävat efter de ändamålsenligaste lösningarna. Även för framtiden vore man besjälad av en önskan att undvika artificiella konstruktioner. Europas framtid skulle under intensivt samarbete med Tyskland växa fram ur de skilda ländernas naturliga förutsättningar. En av de viktigaste programpunkterna vore en omorientering av produktionen i de europeiska länderna, varvid följande generellt angivna mål borde eftersträvas: Medan produktionen av livsmedel och råvaror ökas till ett maximum, bör produktionen i övrigt vara baserad på "naturliga förutsättningar". På denna grundval skall länderna emellan en rationell arbetsfördelning genomföras. Genom avslutande av långfristiga avtal skola de europeiska produktionsplanerna på lång sikt, med den tyska marknaden som medelpunkt och förebild, anpassas efter varandra¹⁾.

Den europeiska kontinenten i sin helhet bör - fortsätter Funk - sträva efter den grad av autarki, som de fullt utnyttjade egna resurserna och planmässig arbetsfördelning tillåta, men ej inriktas på fullständig självförsörjning. Tysklands och Europas ekonomiska oberoende gentemot andra världsdelar framstår givetvis som ett viktigt mål men lämnar likväl utrymme åt ett rikhaltigt handelsutbyte med främmande länder. Frihet måste i detta hänseende vara garanterad för de europeiska staterna, i synnerhet då handelsutbytets omfattning är bestämmande för levnadsstandarden. Härav framgår, att den exportproduktion, en europeisk stat ej kan av-

---

1) Funks uttalanden rörande de kommande valutaförhållandena och det blivande betalningssystemet sammanfattas och behandlas såsom självständigt program i avdelning IV:c nedan (se sid. 68 ff.)

Det må samtidigt påpekas att även vissa andra delar av Funks uttalanden omnämns i senare avsnitt.

sätta inom Europa, fritt bör kunna användas på världsmarknaden. Rörande handelsutbytet mellan Tyskland och Förenta staterna förklarar Funk, att dess gestaltning i fortsättningen helt och hållet beror på Förenta staterna själva. U.S.A. måste i varje fall frångå den felaktiga metoden att samtidigt vilja vara världens största fordringsägare och exportland.

Tyskland, respektive Europa, behöver för övrigt ej heller Förenta staternas förmedling för att kunna bedriva handel med de sydamerikanska marknaderna. Förenta staterna skola ej komma i sådant läge att de förmå diktera villkoren för ett dylikt handelsutbyte. Ettdera komma handelsförbindelserna mellan Tyskland och Sydamerika att ingås med suveräna sydamerikanska stater, eller också komma de icke alls till stånd. Funk hyser inga farhågor rörande framtidsutsikterna ifråga om handeln med de amerikanska länderna, vilka sägas ej ha förutsättningar för autarkisk hushållning. För övrigt, fortsätter han, spelar varornas kvalitet en mycket framträdande roll i det internationella varuutbytet, ett förhållande, som stärker Europas ställning på världsmarknaden.

III. Ombrytningsprocessen efter den ekonomiska världskrisen och under kriget.

Ur vissa kommentarer i den neutrala pressen till det i det föregående refererade programmet kan man lätt draga den slutsatsen, att "Europas nydaning" enligt de tyska planerna innebär en fullkomlig revolutionering av de europeiska staternas näringsliv, avsedd att äga rum efter återinträdet av fredliga förhållanden. Denna uppfattning, som man även

i övrigt ofta möter i diskussioner om detta ämne, är ej obetingat riktig. I verkligheten har nydaningsprocessen börjat för länge sedan, och på väsentliga punkter är den i full gång.

Det ovannämnda programmet siktar på en rationalisering av det europeiska näringslivet och på en planlagd arbetsfördelning inom detsamma. En dylik europeisk planekonomi förutsätter först och främst planekonomi i de enskilda staterna; statsmakterna måste enligt programmet ha befogenhet och praktiska möjligheter att dirigera landets produktion och förbrukning samt att fullt behärska utrikeshandeln. Viktiga steg i denna riktning ha tagits, och erfarenheter därav vunnits redan under förra världskriget och de ha också avsatt sina spår i mellankrigsårens ekonomi. Den världsfamnande krisen i början av trettiotalet tvingade statsmakterna till förnyade ingrepp i näringslivet. Uppmärksamheten riktades då även på betalningsbalansens gestaltning och transfereringssvårigheterna. Under denna tid gavs även upptakten till en kontroll över betalningsförhållandena länderna emellan i form av valutaregleringar och clearingåtgärder. I samband härmed underkastades även utrikeshandeln kontroll och restriktioner i form av tullskrankor, kontingenteringar och importförbud. Med England i spetsen övergav ett flertal länder guldvalutan. Sedermera lossades i någon mån de band, som under världskrisen lagts på näringslivet och handeln. Men till en del bibehölls desamma eller i varje fall de konstitutionella instrument, som voro en förutsättning för kontrollens och restriktionernas utövande. Clearingsystemet, som från början var tänkt såsom ett tillfälligt medel för att bemästra ett övergående nödläge, vann t.o.m. ökad utbredning. De svårigheter för utrikeshandeln, som clearingens under de första åren medfört, minskades i den mån man lyckats anpassa sig efter de nya förhållandena och alltefter-

som clearingtekniken förbättrades.

Det nu pågående kriget har medfört en ombrytning av stora mått inom europeiskt näringsliv. Den verkliga, radikala och plötsligt påkallade, nydaningen ligger ej framför oss, vi befinna oss mitt i den. De väsentligaste förutsättningarna för en planmässig samverkan efter nya riktlinjer mellan de europeiska länderna ha skapats av krigsförhållandena och hålla på att utvecklas i snabb takt. Det är en nivelleringsprocess av gigantiskt format, som för närvarande försiggår i hela Europa och som medför en fortskridande anpassning av de olika ländernas statsrättsliga, sociala och ekonomiska struktur i riktning mot de totalitära staternas förvaltningsformer och planhushållning. Statsmakternas befogenheter ökas successivt, och även det enskilda näringslivets organisationer mobiliseras för lösandet av de uppgifter, krisläget ställer. Parallellt härmed försiggår inför tidens krav även en andlig omställning till ökad samhällelig disciplin.

Av särskild betydelse för förberedandet av den kommande europeiska samordningen äro verkningarna av handelsavspärrningen. Denna omfattar numera nära nog hela Europa och har till följd att, medan England ställts utanför, de övriga europeiska länderna mera än någonsin tillförne hänvisats till varandras resurser. För de skandinaviska staterna liksom för de flesta länder på kontinenten återstår endast det intereuropeiska handelsutbytet, i vilket Tyskland utgör den dominerande marknaden. Detta förhållande medför en nödvungen men effektiv upptakt till ökad solidarisk intressegemenskap och anpassning.

Även utrikeshandelns former ha på bred front utjämnats. Alla europeiska stater ha övergått till reglering av utrikeshandeln; kompensations-, betalnings- och clearingavtal utgöra de tekniska instrumenten härför. Endast två

länder med fri valuta återstå i Europa, nämligen Schweiz och Portugal. Även clearingen har genomgått en förvandling; den har erhållit större elasticitet och därigenom - även om ännu en del brister förefinnas - blivit kapabel att bemästra även de svåra förhållanden, som det allmänna krisläget i vår världsdela haft i släptåg.

När man med tanke på den blivande europeiska enheten iakttar nu antydda förvandlingar i strukturen av de europeiska staterna och deras förbindelser, får man emellertid ej uraktlåta att observera, att nivelleringen och anpassningen endast beröra de visserligen mycket väsentliga, yttre förhållanden och förutsättningarna, de handelstekniska och förvaltningsmässiga grundvalarna, men att de inre villkoren för en europeisk arbetsfördelning, nämligen främst produktionens art och inriktning, kanske ännu äro långt avlägsna från den utformning, en blivande europeisk intressekoncentration kan komma att kräva. Handelsavspärrningen har visserligen föranlett de flesta europeiska länder att i ökad omfattning främja produktionen av livsmedel och råvaror. Vidare har ersättningsproduktion för en del varor, som tidigare härstammat från utomeuropeiska marknader, igångsatts. Samtidigt har emellertid framförallt även inom de särskilda länderna ny tillverkning upptagits av varor, som tidigare emanerat från andra europeiska marknader, varvid gynnsammare prisrelationer, försvårade transportmöjligheter, längre leveranstidpunkter, ökade försvarsbehov etc. varit de drivande krafterna. Senast berörda expansion av de inhemska industrierna markerar emellertid mången gång ett klart avsteg från principen om produktionens inriktning efter de - på längre sikt - givna "naturliga förutsättningarna".

Apparaturen och möjligheterna till ett omskapande av de europeiska ländernas produktion, som tydligen utgör nydaningsprogrammets egentliga kärna, äro sålunda dels färdiga,

dels i tillblivelse, men produktionsförhållandena torde i stora delar av Europa, Skandinavien icke undantaget, ännu ej överensstämma med vad som avses i de tyska nydaningsplanerna.

IV. Konkreta åtgärder och förhållanden i olika länder.

Genom krigshändelserna har Tyskland erhållit makt över stora delar av Europa. Endast ett fåtal länder återstår, vilka ej direkt lyda under tysk kontroll. Tysklands ekonomiska och politiska makt sträcker sig emellertid på indirekt väg ännu längre. Om vi bortse ifrån den europeiska Sovjetunionen och den pågående striden med det brittiska öriket omfattar det tyska maktinflytandet praktiskt taget hela Europa. Denna maktexpansion framträder härvid med olika gradering, en gradering som även medför differentieringar i Tysklands ekonomiska politik gentemot de olika länderna.

I det följande skola till en början i korthet beröras näringspolitiska frågor i de områden, vilkas inkorporering i det tyska näringslivet förutsetts. Härvid skall uppmärksamheten särskilt riktas på den företeelse, som i samband med de europeiska nyordningsfrågorna tilldrar sig ett avgjort förgrundsintresse, nämligen bildandet av tullunioner. Vidare behandlas förhållandena i de för tillfället ockuperade länderna och Tysklands ställningstagande till balkanländernas ekonomi. De båda senare avsnitten ha gjorts till föremål för en bredare beskrivning, då härvid särskild inblick torde vinnas i Tysklands praktiska nyordningsprogram och dess konsekvenser.

a) Till Tyska Riket anslutna områden.

I de till Stortyska Riket praktiskt sett eller i officiellt legaliserad form anslutna områdena, såsom generalguvernementet, Böhmen-Mähren, Elsass-Lothringen och Luxemburg framträder Tysklands ekonomiska politik i renodlad form. Här införes planekonomin i full överensstämmelse med den tyska förebilden. Sålunda nyorganiseras hela förvaltningen i enlighet med de tyska principerna liksom även hela produktionslivet, som samtidigt sammankopplas med det tyska. Vidare genomföres en nyordning av valutaförhållandena och en vittgående anpassning av pris- och lönenivån. Därmed uppnås i stort sett lika kostnadsförhållanden inom produktionen och en egalisering av levnadsstandarden. På produktionens område eftersträvas främst en stegring i fråga om de varor, Tyskland mest har behov av, såsom framför allt råvaror, livsmedel och krigsmateriel. Samma tendenser framträda emellertid i stort sett även i de ockuperade länderna, om också ej i lika accentuerad grad.

Anslutningen av protektoratet Böhmen-Mähren till Tyska Rikets tull- och valutaområde, beslöts den 16 mars 1939 och trädde i kraft den 1 oktober 1940. Den erbjuder ett rikhaltigt studiematerial i fråga om de problem som uppstå i samband med införandet av en tullunion och beträffande sättet för deras praktiska lösning. Vi skola i detta sammanhang endast i korthet beröra några av de viktigaste åtgärder, som i föreliggande fall vidtagits.

Trots att många paralleller bestod mellan Tysklands och protektoratets näringsliv förelåg dock även avsevärda skillnader i fråga om produktionslivet och folkens livsbe-
tingelser. Av denna anledning bestämdes, att en utsträckt övergångstid skulle komma till tillämpning, nämligen om över ett och ett halvt år, såsom nyssnämnda data ge vid handen. Under denna tid ha de viktigaste förberedelserna vid-

tagits för att uppnå möjligheter till en friktionsfri sammansmältning av båda ländernas näringsliv. Övergångsperioden har emellertid ej avslutats i och med tullunionens ikraftträdande, utan på flera områden ha åtgärder vidtagits i syfte att även efter detta mildra anpassningsprocessens verkningar.

Strax efter den tjeckoslovakiska statens upphörande minskades skillnaden mellan de tyska och tjeckiska prisnivåerna med hjälp av en höjning av den tjeckiska kronans värde om 17 % till 10 kr. för 1 Rmk. Kronans yttre värde i övrigt bibehölls emellertid för att en minskning av exportkraften ej skulle bli följd. Grosshandelsprisnivån i Tjeckoslovakien låg i början av 1939 ungefär 20 % under den tyska. Prisförhållandena voro emellertid ej jämförbara, då prisbildningen försiggick efter helt andra principer. I Tjeckoslovakien hade ju i motsats till Tyskland mer eller mindre fri prisbildning varit rådande. Detta förhållande hade medfört att, om också prisnivån i protektoratet i genomsnitt låg lägre, det dock å andra sidan även förekom varuslag, vilkas priser lågo på samma nivå som i Tyskland eller till och med högre. En schematisk höjning av prisnivån var alltså ej tillfyllest, utan den önskade anpassningen krävde därutöver en långtgående differentiering av de prispolitiska åtgärderna. Samma förhållande förelåg i fråga om lönerna. Förutsättning för ett effektivt genomförande av anpassningen var därför att myndigheternas grepp på näringslivets överlag gjordes fastare i överensstämmelse med den tyska förebilden. Prisnivån i Tjeckoslovakien hade fram till 1939 ökat, utan att lönerna hade följt med i samma proportion. En anpassning av protektoratets levnadsstandard till den tyska krävde därför en starkare höjning av lönenivån än av prisnivån. Under året efter mars 1939 höjdes sålunda lönenivån med omkring 30 %. Differentieringen av reallönerna, som var nöd-

vändig för att uppnå utjämning med de tyska löneförhållandena, var härvid ett särskilt svårartat problem, vars lösning medförde väsentliga förskjutningar. Reallönestegringen inom protektoratets metallindustri varierade sålunda mellan 9-26 %

En av de viktigaste förutsättningarna för en utjämning av de ekonomiska betingelserna i de båda länderna var vidare en omläggning av skattesystemet i protektoratet. Men även många andra förändringar voro påkallade, såsom införande av produktionsregleringar, omdaning av näringslivets organisationer m.m.

Synnerligen viktig var ock uppgiften att efter den grundläggande anpassningen av priser och kostnader sätta produktionen i stånd att upptaga tävlan med de tyska företagen. För att uppnå denna konkurrenskraft ställdes tyska experter till förfogande, vilka genomförde vittgående drifts-omläggningar och rationaliseringsåtgärder av olika slag. Anpassningsprocessen kunde givetvis icke utplåna alla olika slag av nivåskillnader. Många av de gradvis införda anpassningsåtgärderna förorsakade å andra sidan ej sällan differenser på andra områden, där utjämning redan uppnåtts. Bortfallandet av tullskyddet i förhållande till Tyskland, införandet av de tyska tullsatserna utåt, av de tyska förbrukningsskatterna och omsättningskatten medförde många olika slag av belastningar, men ledde ofta även till oproportionerliga sänkningar av kostnaderna.

För att så mycket som möjligt taga hänsyn till det nya läge, inför vilket den böhmisk-mähriska produktionsverksamheten ställdes, slötos överenskommelser rörande olika forum av skyddsåtgärder, som trädde i kraft samtidigt som tullunionen infördes. I fråga om industrier utfärdades sålunda bestämmelser, enligt vilka vissa områden tillsvidare befriades från tysk konkurrens. I andra fall stipulerades, att vissa böhmisk-mähriska varor för viss tid ej skulle få

säljas på den tyska marknaden. Detta skedde ej blott för att skydda de tyska företagen mot den nya konkurrensen utan även för att förhindra inträdandet av varuknapphet i Böhmen-Mähren. In- och utförselkontroll skall även upprätthållas en tid framåt för att hejda icke önskvärda varurörelser.

Slutligen må även omnämnas, att med valutaunionens införande även kronans yttre värde höjes, vilket medför förändringar i förutsättningarna för konkurrensen med utlandet. Även i anledning härav ha vissa övergående skyddsåtgärder ansetts påkallade, bland vilka jämkningar av de nya för protektoratet gällande tyska tullarna spela en framträdande roll. Vid införandet av den tyska tulltariffen skall tillses, att denna ej å sin sida rubbar de av valutakursen och övriga förhållanden skapade förutsättningarna för protektoratets utrikeshandel.

Mellan Slovakien och protektoratet har sedan den tjeckoslovakiska statens uppdelning tullfrihet varit rådande. Denna tullfrihet upprätthölls tillslvidare även efter tullarna mellan protektoratet och Tyskland trätt i kraft. Även i Slovakien har anpassning till Tyska Rikets ekonomiska förhållanden avancerat rätt långt, fastän den ej synes ha bedrivits systematiskt.

Som bekant hade Luxemburg förut tullunion med Belgien. Införandet av tullunion mellan Luxemburg och Tyskland ställer de härmed betrodda myndigheterna inför samma principiella frågor, som berörts i samband med motsvarande utveckling i protektoratet. Utgångsläget har emellertid i flera avseenden uppvisat skiljaktigheter och de åtgärder, som vidtogos för Luxemburgs anslutning, måste modifieras i enlighet härmed.

Den mest iögonfallande skillnaden i utgångsläge för Böhmen-Mähren å ena sidan och Luxemburg å andra sidan var, att beslut om tullunion mellan Tyskland och förstnämnda land

fattades innan krigstiden ännu satt sin prägel på de demokratiska ländernas näringsliv och statsförvaltning. Krigsmånaderna fram till Luxemburgs anslutning hade för Luxemburgs vidkommande delvis verkan av en övergångsperiod i så måtto att omfattande "krigssocialistiska" förändringar lett till en anpassning i många avseenden till Tysklands ekonomiska struktur.

Tullunionen kunde till följd härav utan större dröjsmål sättas i kraft. Även i fråga om Luxemburg voro dock olika övergångsåtgärder nödvändiga i syfte att uppnå en successiv anpassning till den tyska ekonomien. Pris- och lönenivån i Luxemburg var liksom i förutvarande Tjeckoslovakien betydligt lägre än i Tyskland. Priserna höjdes därför etappvis från och med maj, och denna utveckling torde ännu ej vara fullkomligt avslutad. I fråga om lönenivåns höjning ha planer utarbetats, men synas ännu ej ha omsatts i praktiken. Den statliga kontrollen över näringslivet förhindrar större rubbningar, så länge strukturskillnader i förhållande till det tyska näringslivet ännu föreligga. Den luxemburgska francens värde fastställdes - med en obetydlig sänkning av kursen - till 10 fr. för 1 Rmk.

b) Av Tyskland ockuperade länder.

I stort sett har det visat sig, att Tysklands behov av de ockuperade ländernas produkter varit tillräckligt stora för att i viss, och i flertalet fall oväntat stor utsträckning, ersätta den förlorade engelska marknaden för dessa produkter. De tyska priserna ha emellertid tenderat nedåt för varor, som levereras av flera länder samtidigt - t.ex. pappersmassa och trävaror - och som ^{ofta} av Tyskland i sin tur vidareexporteras till andra länder. De för Tyskland viktiga varorna, såsom en del metaller, jordbruksprodukter och matvaror, ha däremot betalats tillfredsställande och

ofta högre än före kriget av England eller av Tyskland självt. I fråga om dylika varor ha de tyska inköpsbehoven visat sig vara praktiskt taget obegränsade. De tyska leveranserna ha å sin sida också kunnat täcka viktiga luckor i de ockuperade ländernas försörjning och ha ävenledes uppnått en oväntat hög nivå. Såsom representanten för de tyska civila myndigheterna i Bergen yttrat i fråga om Norge, kunna dessa länder erhålla nästan allt av Tyskland eller genom Tyskland. Speciellt viktiga ha de tyska leveranserna av kol varit, men även exporten från Tyskland av olika industriella färdigfabrikat cellull, gödningsämnen m.m. har varit betydande. Däremot har bristen på en del andra varor, såsom främst flytande bränsle, smörjoljor, naturliga textilråvaror, en del metaller samt fodermedel ej kunnat täckas. Avspärrningskrisen gör sig därför - trots de tyska leveranserna - starkt gällande i de ockuperade länderna och har påkallat produktionsomställningar inom industrien och jordbruket, upptagande av ersättningsproduktion, ransoneringar samt åtgärder mot arbetslösheten. Vid sidan om bekämpandet av försörjningsbristerna har de ockuperade ländernas näringspolitik inriktats på en anpassning till den tyska marknadens behov och de tyska önskemålen. Främst har det härvid gällt att i möjligaste mån utnyttja respektive länders naturtillgångar, vilket i regel sker på tyskt initiativ och med tyska experters hjälp. I en del fall har även den industriella produktionsapparaten direkt ställts till Tysklands förfogande. Härvid ha ofta rationaliseringsåtgärder företagits med biträde av tyska experter. Tyskland har även, där så varit av behovet påkallat, föranstaltat om en vittgående omorganisation av olika viktiga industrigrenar, vilken ofta varit upptakt till ett omfattande samarbete med tyska karteller och truster.

De ockuperade länderna uppvisa i följd härav en

blandning av arbetsplaner, som dels avse att bemästra de egna svårigheterna, dels att tillfredsställa de tyska fordringarna. De näringspolitiska lösningarna på de olika problemen ha däremot visat ganska stor enhetlighet och med mer eller mindre frivillighet rättats efter den tyska förebilden.

Ett utmärkande drag i flera av de ockuperade ländernas nuvarande ekonomiska utveckling är en växande likviditet på penningmarknaden. Starkt bidragande orsaker härtill torde vara dels en omfattande varuutförsäljning till Tyskland, dels kreditexpansion i samband med dessa varuleveranser och med täckandet av kostnaderna för ockupationen.

I det följande skall en sammanställning lämnas av vissa drag i de ockuperade ländernas näringspolitik. Ett något bredare utrymme skall härvid ägnas de danska, norska och nederländska förhållandena, rörande vilka hittills fler uppgifter varit tillgängliga än i fråga om andra länder.

1. Danmark.

Jämfört med förhållandena i de övriga ockuperade länderna förefaller Danmark åtminstone i administrativt hänseende ha kunnat bevara en viss självständighet med avseende å sin näringspolitik. Men bortsett från denna tekniska och mera ur politisk synpunkt betydelsefulla skillnad, är den ekonomiska avhängigheten och den mer eller mindre påtvungna anpassningen av näringslivet och den sociala strukturen till Tyskland av rätt ingripande natur. Att aktiebolagens utdelningar ha begränsats och tantiemerna likaledes beskurits måste anses såsom betecknande för den politiska omställningen. För detaljhandeln har en prisstoppförordning utfärdats som avser ett större antal av de vanligaste konsumtionsvarorna. Samtidigt har ransoneringssystemet utbyggt och i början av augusti den glidande löneskalan avskaffats.

Danska riksdagen har utfärdat en lag om tvångsskilje-

dom, och i anslutning därtill har en arbets- och förlikningsnämnd inrättats. Nämnden har även befogenhet att åstadkomma tvångsskiljedom för tvister mellan arbetsgivare och arbetare, vilka ej beröras av kollektivavtal. Redan tidigare ha konflikter varit föremål för statsingripanden, och den nya lagen avser att medföra en slutgiltig reglering och därmed att införa ett ytterligare led i det system av åtgärder, som ha stabiliseringen av arbetsmarknadsförhållandena såsom mål. Man avser att på så sätt även skapa möjligheter för genomförandet av en löneutjämnande politik. Belysande för den nya danska lönepolitiken är en proposition av arbetsministern om höjning av alla avtalsreglerade löner, varvid löneökning till sådana arbetare, vilkas lön uppgår till eller överskrider 80 kr. i veckan, skall tillföras den s.k. arbetslöshetsfonden (varom mera nedan). Slutligen må i detta sammanhang omnämnas, att Berlingske Tidende uttryckt sitt beklagande av, att nyssberörda lag om tvångsskiljedom och inrättandet av arbetsnämnden endast utgöra ett litet steg i riktning mot en verklig nyordning, vilken skulle motsvara arbetsmarknadens intressen och kunna stå sig för framtiden. Enligt tidningen har man vid detta tillfälle försummat att åstadkomma en genomgripande nyorganisation av det danska fackföreningsväsendet, som för alltid skulle berövat fackföreningarna deras karaktär av stridsformationer och bort medföra en boskillnad mellan den politiska och den fackliga socialdemokratien.

De åtgärder, som vidtagits i syfte att bekämpa arbetslösheten, påminna även om den tyska förebilden. En fond om 100 milj. kr. har avsatts för främjandet av produktionen och för att skapa arbetstillfällen. Med hjälp av denna fond finansieras offentliga arbeten, stödjäs nödställda företag och lämnas bidrag till nybildade sådana. De offentliga arbetena bestå bl.a. i en förbättring av kommunikationerna mellan Danmark och Tyskland. Vidare har arbetstiden förkor-

tats med 8 timmar i veckan, och en särskild kommission tillsatts för övervakande av lämplig fördelning och utdrygning av arbetsuppgifterna. De löntagare, vilkas arbetstid förkortats, erhålla visserligen tillsvidare en mindre ersättning; medlen därtill uppbringas genom en särskild progressivskatt, som lagts dels på arbetsgivarna, dels - med ett ytterligare skattetillägg om 50 procent - på tjänstemän och andra pensionsberättigade personer. För stödjande av arbetslöshetskassorna, vilka på grund av krisläget råkat i svårigheter, har en kreditfond om 20 milj. kr. ställts till socialministerns förfogande. Av stor betydelse för arbetslöshetens bekämpande har för övrigt en tysk-dansk överenskommelse varit, enligt vilken danska arbetare få arbetstillfällena i Tyskland, huvudsakligen i samband med fullgörande av leveransen länderna emellan samt för verkställandet av transporter av kol och råvaror från Tyskland till Danmark. Enligt senast tillgänglig statistik voro över 17.000 danska arbetare på så sätt sysselsatta i Tyskland. På arbetsanskaffningens område föreligga numera ett flertal förslag, som utarbetats av den av statsministern tillsatta s.k. arbetskommissionen. Enligt dessa förslag skola tillsvidare 200 milj. kr. anskaffas genom statslån och användas för igångsättande av offentliga arbeten, såsom landutvinningar, plantering av skogar, uppförande av industriella anläggningar, förbättring av arbetarbostäder och lantbrukets byggnader, uppförande av byggnader för offentliga inrättningar av olika slag m.m.

I fråga om den industriella produktionens omställning i Danmark är relativt litet bekant. Hela detta år har produktionen varit i nedgående, en tendens som från och med mars varit särskilt utpräglad. Den ekonomiska politiken har gått ut på att skapa ersättningsproduktion för knappa eller bortfallna importvaror och samtidigt, där möjlighet härför föreligger, höja produktionen över huvud för att bereda nya

arbetstillfällen. Åtskilliga stora industriella nyanläggningar sägas vara planerade. De gamla industrierna arbeta i den mån så är möjligt med ersättningsråvaror eller utdrygade lager av äldre råvaror. Denna produktionsomläggning dikteras ej av Tyskland, såsom sker i Norge, men de krav de nya förhållandena ställa, medföra ju oftast av sig själva en anpassning efter de tyska önskemålen.

De farhågor, man hyst rörande möjligheterna för textilindustriernas upprätthållande ha hittills visat sig överdrivna. Dessa industrier ha emellertid numera i stället för de tidigare från väster erhållna naturaråvarorna försetts med de tyska konstprodukterna, vilka användas såväl oblandade som för uppblandning av naturråvaror. Textilindustriens produktion har i sin helhet givetvis minskats, men dess omfattning är med tanke på de svåra omständigheterna likväl beaktansvärd.

Av alldeles speciellt intresse äro de nya danska planerna för järn- och stålindustriens utbyggnad. Dessa syfta tydligen på en kraftigt ökad självförsörjning för Danmarks ej obetydliga tunga industri¹⁾ med tackjärn, valsat järn och stål, vilkas produkter hittills nästan uteslutande importerats²⁾.

För någon tid sedan omställdes en stor cementfabrik i Salberg för tackjärnsproduktion, och den har redan nu fått en månadstillverkning om 1000 ton. Ytterligare sådana företag äro påtänkta, och man räknar med att med deras hjälp kunna inom landet täcka hela det inhemska behovet, uppgående

---

1) Danmarks järnbearbetande industrier sysselsätta omkring 20 % av de 400.000 inom handel och industri verksamma arbetarna. Det är här huvudsakligen fråga om järnvaruindustri, tillverkning av motorer och fordon, ett hundratal gjuterier och lika många maskinfabriker, vilka sistnämnda främst tillverka lantbruksmaskiner.

2) År 1937 importerades 483.000 ton järn och stål.

till c:a 30.000 ton¹⁾). Ännu mera betydelsefull är nygrundandet av ett stål- och valsverk med ett aktiekapital på 17 milj. kr. i Fredriksvaerk. Staten bidrager med 2½ milj. kr. och Fredriksvaerks stad med 250.000 kr. Verkets kapacitet skall möjliggöra en produktion av 40.000 ton valsat järn om året. Såsom råvarubas skall inom landet uppstående skrot användas²⁾; däremot måste bränslet härför importeras, då de inhemska bränslena ej äro tillräckligt effektiva för detta ändamål. Endast omkring 10 % av landets behov skulle kunna täckas med detta verks produktion, men det föreligger å andra sidan möjligheter att upptaga en specialtillverkning, som helt tillgodoser ett bestämt behov. Tillverkning av högvärdiga produkter såsom plåt och rör komma härvid icke i fråga utan endast lägre förädlingsformer, såsom stångjärn m.m.

En korrespondent från Essen i Frankfurter Zeitung av den 25 september har tagit ställning till dessa danska planer och härvid med all önskvärd tydlighet framlagt de berörda tyska industrikretsarnas syn på dylika produktionsomställningar inom den tyska intressesfären. Korrespondenten säger bl.a.: "Kanske utgå grundarna (av det danska företaget) från det antagandet, att den inhemska produktionen, även om denna endast täcker en del av det egna behovet, kan underlätta förhandlingarna med utländska leverantörer av råvaror och halvfabrikat och att lägre importpriser skola kunna uppnås. De erfarenheter, importländer med likartade förhållanden ha gjort i detta hänseende, stödja icke dylika förhoppningar. Härtill kommer, att den under tysk ledning förestående nyordningen av järnproduktionen i Europa torde åstadkomma en arbetsfördelning, som tillgodoser intressena hos alla berörda parter. Danmarks ekonomiska förhållanden bjuda på tillräck-

---

1) Jfr. Frankfurter Zeitung av 25/7 1940.

2) 1937 exporterade Danmark 123.000 ton och 1938 90.000 ton skrot.

liga möjligheter för en industriell intensifiering i annan riktning. En stor del av den danska industrien är för övrigt inställd efter landets speciella karaktär såsom förädlingsland på jordbrukets område. Sockerfabriker, spannmålskvarnar, företag tillhörande konservindustrien, margarinfabriker, oljeverk m.m., som kunna arbeta på grundval av inhemska råvaror, lämna utgångspunkter för en organisk utveckling av den danska industrien, men på järn- och stålindustriens område föreligga uppenbart icke samma naturliga förutsättningar."

Den danska jordbrukspolitiken har för närvarande under övervägande genomgripande omlägningsplaner, som omfatta jordbrukets alla grenar, och vilka i huvudsak avse att bemästra det genom avspärrningskrisen försvårade försörjningsläget. Huvudprincipen på detta område är att säkerställa befolkningens försörjning med brödsäd på grundval av landets egna produkter. All brödsäd, som ej är avsedd för utsäde, skall avlämnas till staten. Vete och råg få ej längre användas för beredning av fodermedel¹⁾. Då avspärrningskrisen medfört att spannmåls- och fodermedelsimporten reducerats till ett minimum, blir det emellertid nödvändigt att kraftigt nedskära kreatursstocken. Denna reduktion skall innebära, att exportproduktionen av animaliska varor nedbringas till omkring 25 % av den normala förkrigsexportens omfattning på detta område. Vid den hittills företagna nedskärningen har nötkreatursstocken till stor del skonats, medan bestånden av svin och höns ha kraftigt minskats. Tysklands import av danskt fläsk m.m. utgör på grund härav omkring det femtondubbla av den normala importen. De kvantiteter vete, Tyskland i sin tur kunnat leverera, ha naturligtvis endast varit obetydliga och ej kunnat ändra något på produk-

---

1) Förut ha dubbelt så stora kvantiteter av inhemskt vete använts för foderberedning som för livsmedelsproduktionen.

tionsförhållandenas utveckling inom jordbruket. Danska utrikesministern Scavenius har rörande sambandet av förbindelserna med Tyskland å ena sidan och jordbrukets omläggning å den andra yttrat "att de nya avtalen med Tyskland och den nu inledda omställning av produktionen, som sker i enlighet med den nye avnämarens önskemål och behov, ha skapat möjlighet för en säkrad framtid för ett på nya grundvalar producerande jordbruk."

Det må slutligen nämnas, att ett gigantiskt projekt att på 10 år utöka Danmarks åkerjordsareal med 375.000 hektar genom dränering och landvinning tagits under övervägande. Detta projekt skulle kunna ge upphov till en med tiden ånyo utökad animalisk produktion på basis huvudsakligen av egna foderresurser, samtidigt som det i det aktuella läget skulle i väsentlig grad bidra till lösning av arbetslöshetsfrågan.

Stora ansträngningar göras i övrigt för att ersätta ej längre tillgängliga råvaror med egna. Betydande framgångar ha uppnåtts på linodlingens område. Över 15.000 hektar ha redan tagits i anspråk för produktionen av lin och linfrö. De stora danska torv- och brunkolstillgångarna, som hittills i ringa utsträckning utnyttjats, skola nu till fullo exploateras i statlig regi. Torvproduktionen skall sålunda stegras till det sexdubbla av sin normala omfattning.

Även i fråga om införselkontrollen ha förändringar vidtagits, som innebära ökad anpassning till den tyska marknaden. Valutacentralen har ersatts med ett varuförsörjningsråd, vilket förordnade att från och med juli 1940 endast varor från de länder, med vilka handelsöverenskommelser föreligga, erhålla allmänt införseltillstånd; för närvarande gäller detta endast Tyskland, Italien, Schweiz, Finland och Sverige. Tyskland intar bland dessa länder en undantagsställning i så måtto att handeln med Tyskland ej i någon

form kontingenterats, vilket däremot är fallet beträffande de andra länderna. Från tysk sida föreligger emellertid kontingentering av vissa varor.

Nyorienteringen av den danska utrikeshandeln har å ena sidan medfört en reducering av handelsomsättningen, men å den andra en relativ och absolut ökning av handelsutbytet med Tyskland. De förut huvudsakligen för England avsedda varorna såsom smör, svin, nötkreatur, ost, ägg och flott, gå nu i stor utsträckning till Tyskland, medan sistnämnda land i gengäld levererar plåt, maskiner, järnvaror, kemiska produkter, konstull, gödningsämnen och, i starkt stegrad omfattning, kol.

Varuutbytet med Italien har likaledes ökat i omfattning, vilket beror på ett nyligen avslutat tilläggsavtal. Det med Ryssland avtalade varuutbytet har grundats på clearingförfarande. Den danska exporten till Ryssland skall omfatta företrädesvis maskiner, medan Ryssland i huvudsak skall leverera bränsle och råvaror, såsom bensin, petroleum, bomull, trä, råfosfat och kemikalier.

De stora tyska inköpen av danska livsmedel och övertagandet av de betydande, tidigare för England avsedda lagren av sådana förnödenheter, ha medfört, att Tyskland kommit i avsevärd clearingskuld till Danmark. Denna clearingskuld har numera stigit till 367 milj. kr., under det att i slutet av mars en dansk clearingskuld till Tyskland förelåg om c:a 43 milj. kr. Detta innebär alltså, att den danska clearingbalansen med Tyskland hittills förskjutits med över 400 milj. kr. sedan ockupationens inträdande. Denna clearingskuld, som endast obetydligt kunnat reduceras med hjälp av trekantstransaktioner, innebär en naturligen högst avsevärd dansk kreditgivning till Tyskland.

Enligt Neue Zürich Zeitung av den 11 september äro clearingfordringarna ej den enda formen för danska krediter

till Tyskland. Till dessa komma nämligen även de belopp, som i Nationalbankens rapport upptagits under titeln "diverse debitorer" och som från endast 57 milj. kr. i april ökats till inte mindre än 240 milj. kr. i slutet av augusti. Denna sensationella stegring återspeglar enligt tidningen de dittills avräknade beloppen för ockupationskostnaderna, utan att de emellertid innehålla samtliga av ockupationen betingade utgifter. Till den 27 augusti hade en del av dessa utgifter betalats med s.k. "Reichskreditkassenscheine", vilkas totala omloppssiffra ej är bekant. Numera ha "Reichskreditkassenscheine" inlösts, och ockupationskostnaderna bestridas direkt av danska Nationalbanken. Neue Zürcher Zeitung beräknar, att Danmark intill slutet av augusti utan hänsyntagande till Reichskreditkassenscheine redan hade lämnat krediter till Tyskland om c:a 500 milj. kr.

De danska levnadskostnaderna ha sedan krigsutbrottet stegrats i oroväckande takt. Sålunda utgjorde ökningen av levnadskostnadsindex från juni 1939 till mars 1940 20 % och från förstnämnda tidpunkt till augusti 1940 inte mindre än 30 %. Tilltagande penningöverflöd i landet samt en snabbt framskridande minskning av varutillgångarna tendera att på ett inflationsartat sätt ytterligare sänka det danska penningvärdet. Härtill bidragande orsaker äro naturligtvis för det första även handelsavspärrningen och minskningen av produktionen. Den största risken för en i närmaste framtiden snabbt fortskridande försämring av penningvärdet torde emellertid bestå i kreditgivningen i samband med utförsäljning av varor till Tyskland.

2. Norge.

I Norge ha tyskarna liksom i Belgien, Holland och den ockuperade delen av Frankrike ej blott tillsatt militära myndigheter utan även en tysk civil förvaltningsappa-

rat. Under ett generalkommissariat för ekonomi och finanser sortera underavdelningar med över landet spridda lokala instanser. Som bekant har Norge numera erhållit nationalsocialistisk regim med kommissariska statsråd. Landets konstitutionella grundvalar och förvaltningsprinciper ha fullkomligt omändrats. Samtidigt har näringslivet organiserats på korporativ bas. Varje arbetare, anställd eller utövare av en näring eller ett yrke har ålagts att tillhöra någon av de åtta hittills organiserade yrkesgrupperna eller "landslagen". I dessa landslag sammanföras såväl arbetsgivarna som arbetarna, vilket sker i enlighet med principen, att båda parterna ha samma intresse, nämligen att till gagn för nationen och sig själva främja sin näring. Landslagen välja representanter till rikstingets näringsavdelning, vars medlemmar ej äro bundna av något program, och vilket i sin helhet är landslagens överordnade instans. Varje näring erhåller emellertid självstyrelse utan inblandning av de andra landslagen. Rikstinget är emellertid i sin tur underordnat regeringen. Alla klasskampartade företeelser äro hädanefter bannlysta. En särskild organisation för reglering av arbetstvister skall i enlighet med direktiv, utfärdade av socialdepartementet, handlägga frågor om löner, arbetstid m.m.

Den nya norska regimen är - åtminstone tillsvi-
dare - icke avsedd att utrustas med fulla suveräna rättigheter och sålunda ersätta de tyska myndigheterna. Dess funktion är tvärtom att i samarbete med de tyska myndigheterna underlätta och säkra den tyska kontrollen och bestämmanderätten över den civila förvaltningens och näringslivets olika områden.

Sålunda sker bl.a. omställningen av den norska produktionen uppenbarligen i huvudsak på initiativ av de tyska myndigheterna. Till belysande av de härvid ifrågakom-

mande målsättningarna och metoderna må återges ett avsnitt av ett uttalande, som i juli månad gjordes av representanten för generalkommissariatets ekonomiavdelning i Bergen¹⁾.

Under hänvisning till textilindustriens bristande försörjning med råvaror framhöll den tyske funktionären Norges goda förutsättningar för tillverkning av konstull ur cellulosa. Härvid åsyftades ej endast en tillfällig lösning av nuvarande försörjningsläge utan även och kanske främst den framtida utvecklingen; särskilt betonades nämligen, att "vida perspektiv öppna sig för den norska cellulosaindustrien, som hittills ensidigt varit inställd på papperstillverkning". Vidare förklarade den tyska representanten, att Norges skogar utgöra ett kapital, som påkallar uppmärksamhet, men att skogsavverkningen under senare år överskridit tillväxten. Åtgärder borde därför vidtagas för ett rationellt utnyttjande av skogarna. När kriget avslutats, komme ej heller att saknas arbetsuppgifter för den norska flottan. "De tyska myndigheternas näringspolitiska insats i Norge riktar sig på att upprätthålla den höga levnadsstandard, som landet hittills haft. De vilja härvid så mycket som möjligt undvika att ingripa i norsk förvaltning, i sista hand blir det norrmännens sak att skaffa sitt land den rätta platsen i det nya tyska livsrummet. Härvid förutsättes emellertid, att i nära samarbete med Tyskland och med detta land som förebild en omläggning sker av den norska ekonomiska politiken."

Om den praktiska näringspolitik, som för närvarande bedrivs i Norge, veta vi ännu för litet för att kunna göra oss en klar bild av omlägningsprocessen. Helt allmänt kan sägas att planhushållningen håller på att utbyggas allt mera, vilket bl.a. fått uttryck i en sträng priskontroll,

---

1) Se härtill Norges Handels- och Sjöfartstidende den 10/7 1940.

som kombinerats med en lönestoppförordning. Importsvårigheterna ha på jordbrukets område föranlett produktionsomläggningar och vidtagande av åtgärder för en arealökning med 20 %. För att stimulera produktionen och förbättra jordbruksbefolkningens läge ha priserna på jordbruksprodukterna genomgående höjts. Brödpriset får emellertid på grund härav ej ökas. För övrigt planerar socialdepartementet en radikal jordreform, åsyftande bl.a. en utjämning mellan stora och små jordbruk. Härigenom skall en social nivellering bland jordbrukarna uppnås. I samband med arealökningar skall dessutom en omfattande kolonisation inledas. Vad beträffar utnyttjandet i övrigt av Norges naturtillgångar, ha systematiska åtgärder härför påbörjats på tyskt initiativ och med hjälp av tyska experter. För att nämna några exempel föreligga sålunda planer på att vid Storvartsgruvan vid Röros även utvinna zink vid sidan av kopparmalmen. Hela produktionen av såväl koppar som zink skall gå till Tyskland. Man planerar även ett förstatligande av Röros kopparverk, en tanke som stött på motstånd från aktieägarnas sida, men som funnit stöd hos de tyska myndigheterna.

I Oslo grundades nyligen ett tyskt-norskt företag med namnet: "Arbeitsgemeinschaft für den Elektrizitätsausbau Norwegens", vars uppgift är att åstadkomma ett ökat utnyttjande av Norges vattenkrafter. Graden av utnyttjandet av de norska vattenkrafttillgångarna, som för närvarande beräknas uppgå till endast 17 %, skall enligt en - säkerligen alltför optimistisk - förhandsuppskattning ökas till bortåt 75 % redan under nästa år. Meningen är att på så sätt lägga grunden för en utvidgning av Norges elektrokemiska och elektrometallurgiska industri och samtidigt skapa förutsättningar för export av elektrisk energi till Danmark och Tyskland, framförallt det energifattiga Nordtyskland. Med

hjälp av de norska krafttillgångarna skall den tyska försörjningen i detta avseende kompletteras, ett intressant motstycke till vad som redan skett i Sydtyskland, vars kraftbehov numera i betydande utsträckning tillgodoses från elektricitetsverk i det forna Österrike. Vad det nu aktuella norska projektet beträffar, må tilläggas, att det här rör sig om förverkligandet av en plan, som redan för tio år sedan hade vissa förespråkare. Även vid den praktiska planeringen av utbyggnadsarbetet har man tydligen genast från början tagit sikte på stora proportioner. Så lär bl.a. en utbyggnad av kraftverken vid Aurafallen nu komma till stånd och man räknar med att uppnå en kapacitet om c:a 340.000 kw, vilket skulle göra detta verk till Europas näst största efter det ryska Dnjeprstroj. Enbart detta kraftverk kommer att räcka till för att lämna ström till provinserna Södra-Tröndelag, Möre och en del av östra Norge, för kraftleverans till nya industrier i dessa områden, för elektrifiering av Dovre-banan (Oslo-Trondheim) samt för överskottsexport till Danmark.

Innan strömexport kommer i fråga, räknar man med att tillsvidare genom uppbyggnadsarbetet i sin helhet kunna skaffa nya arbetstillfällen, möjliggöra nya industriernas anläggande och minska bränsleimporten. I fråga om kolbehovets täckande må tilläggas, att man nu ånyo erinrat sig koltillgångarna på Spetsbergen, vilka skulle kunna säkra hela Norges behov av stenkol.

Även i Norge skall järn- och stålproduktionen utvidgas väsentligt. Electric Furnace Products Company Sauda, Haugesund, som kontrolleras av det amerikanska företaget United Carbide, skall omlägga driften och bygga om smältugnen för produktion av tackjärn¹⁾. Årskapaciteten beräk-

---

1) Den hittillsvarande produktionen har utgjorts av ferromanganstål och ferrolegeringar, varvid råvarutillförseln delvis skett från Sydafrika.

nas bliva 10.000 ton.

I Mo i Rana planeras ett jättelikt järn- och stålverk, vars årliga kapacitet skulle bli 150.000 ton järn och stål. Elektriska kraften skall tagas från Slom. För att rationellt utnyttja alla resurser skola även andra industrier förläggas dit, så t.ex. en stor konserverfabrik. Nordlandsbanan skall förbinda denna trakt med södra Norge. Anläggningsarbetena till järnverket torde redan ha igångsatts.

Det allmänna ekonomiska läget i Norge skildras av norska tidningarna såsom gott. Vissa tidningar tala rentav om ett uppsving. Sysselsättningsgraden inom flera näringsgrenar är för närvarande tydligen ganska hög, beroende på uppbyggnadsarbetet, de nya anläggningarnas påbörjande samt kanske främst på de omfattande tyska beställningarna av trävaror, metaller, fisk, fiskkonserver m.m. De tyska beställningarna av fisk lära omfatta partier av en storleksordning, som aldrig tillförne levererats av Norge. Tyskarna lära även ha köpt 300.000 ton potatis eller ungefär den kvantitet, varmed årets potatisskörd ökats tack vare nyodlingar, som av försörjningspolitiska skäl vidtogos i våras.

3. Nederländerna.

Det nederländska näringslivet håller för närvarande på att nyorganiseras på korporativ grundval liksom det norska och belgiska. Enligt en i november utfärdad förordning skola sålunda sex centrala organisationer bildas, nämligen för industri, hantverk, handel, bank-, försäkrings- och transportväsen. Dessa huvudorganisationer uppdelas i undergrupper och i vissa fall även i fackgrupper. En särskild kommission handhar förordningens praktiska genomförande och har härför utrustats med omfattande befogenheter.

Liksom i Norge men i motsats till de belgiska för-

hållandena har organiseringstvång införts i Holland. Samtidigt med det gamla systemet ha möjligheterna till dubbelorganisation avskaffats.

Anpassningen till den tyska krigsekonomin och ett effektivt bemötande av de för hela näringslivet gemensamma försörjningsbristerna ha nödvändiggjort denna ingripande aktion. Den nya fasta organisationen tillåter enhetlig fördelning av råvaror, reglering och uppdelning av marknadsförhållandena och eliminering av illojal konkurrens. Det holländska näringslivets omorganisering är emellertid ej blott tänkt såsom en övergående åtgärd inför stundens krav, utan man avser att konstituera en bestående grundval, på vilken Hollands inordning i det nya Europa säkerställles.

Liksom i flera andra länder föreligger i Holland nödvändigheten att åstadkomma en ej oväsentlig omläggning av den inhemska produktionen. Man är tvungen att begränsa den för Nederländerna typiska specialiseringen på blomsterlökar, fröproduktion samt framställningen av animaliska produkter. Med tanke på folkets försörjning och de ändrade avsättnings- och anskaffningsmöjligheterna måste tillgångarna på spannmål och foder ökas. Inskränkas måste framför allt svin- och hönsaveln. Tyskland är emellertid i nästan obegränsad utsträckning köpare av alla slag av hittills för export avsedda holländska livsmedel, såsom ägg, mejeriprodukter, potatis, grönsaker, frukt m.m. 90 % av den holländska konservindustriens kapacitet tages i anspråk för tyska beställningar. Tyskland är även god avnämare av plantor, blommor, blomsterlökar, och man räknar med en väsentlig ökning av denna export till Tyskland. Även till andra länder hoppas man kunna öka utförseln. Från Balkanländerna väntar man i utbyte mot holländska produkter kunna erhålla fodermedel.

Rörande de tysk-holländska relationerna i övrigt må

nämnas, att tyska handelskammaren i Amsterdam öppnat en avdelning i Haag, vilken får till speciell uppgift att förmedla tyska statliga beställningar och deras fördelning på holländska industrier.

I fråga om priserna föreligger det rätt märkliga förhållandet, att de av Tyskland erlagda priserna i regel ökats över föregående års nivå. Priserna för frukt och grönsaker ha sålunda stigit med 10,5 % mot i fjol. Från holländsk sida ha hindren för införsel av tyska varor eliminerats. Från Tyskland erhåller Holland huvudsakligen industrivaror och gödningsämnen. Den eftersträlvade anpassningen av den holländska prisnivån till den tyska åvägbringas genom modifikationer av en tidigare utfärdad prisstoppförordning. Den tyske rikskommissarien i Holland har utfärdat en förordning, enligt vilken lönesänkningar inom industrien, handeln och lantbruket förbjudas utan myndigheternas medgivande. Lönesänkningar få dock äga rum utan särskilt tillstånd i de fall, då parterna enas därom genom kollektiva avtal. Lönestegringar ha i vissa fall tillåtits i samband med jämkningarna i prisstoppförordningen.

Arbetslöshetens bekämpande utgör ett av de viktigaste och svåraste problemen för de tyska myndigheterna och de dem underställda holländska instanserna. Återuppbyggnadsarbetet medför visserligen en viss avlastning. I Tyskland äro över 50.000 holländska arbetare sysselsatta, vilka ha rättighet att till hemlandet översända lönebeloppen ograverade. I Holland har införts en "arbetsfront", vars program går ut på att övervinna klassmotsättningarna och att förbättra arbetsvillkoren. Ledaren för denna organisation - en holländare - är samtidigt kommissarisk ledare för den största holländska fackföreningen, vilket betyder att denna står under arbetsfrontens kontroll. De hittillsvarande socialistiska arbetarpartierna ha även

erhållit en kommissarie, vilken likaledes är holländare och vars huvuduppgift är att förvalta arbetarorganisationernas förmögenhet och välfärdsinrättningar i det arbetande folkets intresse. Från tyskt håll ser man i dessa och liknande omständigheter full garanti för att Holland kommer att bliva en fullvärdig deltagare i Europas nykonstruktion.

Tyska generalkommissarien i Holland, Dr. Fischböck, har i "Deutsche Zeitung in den Niederlanden" yttrat sig i fråga om den aktuella näringspolitiken i Holland¹⁾. Ur dessa utläggningar må följande intressanta avsnitt återgivvas:

"Prisnivån i Nederländerna är fastställd genom en legal prisstopp. Undantag, vilka alltid äro beroende av särskilt tillstånd, medges på inga villkor, om den tyska prisnivån härigenom skulle överskridas. Bringas på detta sätt den nederländska prisnivån till överensstämmelse med den tyska blir det nödvändigt att vidtaga en jämkning av de nederländska tullsatserna å tyska varor, något som blir påkallat redan på den grund att man icke kan räkna med att de åtgärder som Tyskland vidtagit för att främja exporten på Nederländerna komma att bli bestående. Å andra sidan måste även de tyska tullsatserna å holländska varor avvägas på ett tillmötesgående sätt, om de holländska exportörerna skola komma i åtnjutande av de tyska inlandspriserna.

Den ytterligare reduceringen av de statliga tullintäkterna, som härigenom uppstår, och de extraordinära utgifterna nödvändiggöra en skattereform. Den nederländska befolkningen måste erinra sig att den per capita räknat endast betalar hälften av den skatt den rikstyska befolkningen erlägger."

---

1) Jfr referat i Deutsche Bergwerkszeitung av den 2 och 4 oktober 1940.

Slutligen må omnämnas att enligt uppgifter i Svenska Dagbladet av den 12/11 1940 även den holländska penningmarknaden präglas av samma extraordinära likviditet som den danska. Importspärr, affärsstagnation, lagerutförsäljningar m.m. ha till följd att affärsföretagen i allmänhet äro mycket likvida, vilket medfört att även de holländska bankernas likviditet ökas. Statskassan med sina stora lånebehov profiterar av läget och täcker sitt kortfristiga lånebehov genom emission av skattkammарväxlar, som absorberas av affärsbankerna. Istället för de tidigare utgifterna för försvaret belastas statskassan nu av ockupationskostnader, krigsskadeersättningar och arbetsanskaffningsprogrammet. En stor belastning av statskassan uppstår även i samband med finansieringen av det stora exportöverskottet på Tyskland, vilket ej kan utjämnas genom motsvarande import. Under tidigare år var förhållandet omvänt liksom i Danmark, i det att Hollands import från Tyskland var betydligt större än exporten dit.

4. Andra ockuperade länder.

Det tyska inflytandet i Belgien har på det ekonomiska området främst utlöst en genomgripande reorganisation, som omfattar landets hela produktionsliv.

Inom jordbruket ha sålunda tre olika sammanslutningar bildats, berörande följande produktionsgrupper: 1. Produktion av spannmål och fodermedel, 2. Boskapsskötsel, kött- och äggproduktion, 3. Framställning av mejeriprodukter, oljor och fett. Dessa sammanslutningar ha såsom uppgift att reglera marknadsförhållandena på var sitt gebit samt att verka för produktionsstegring och förbättring av landets försörjningsläge med jordbruksprodukter. Vid utarbetandet av organisationsplaner och arbetsprogram ha motsvarande tyska åtgärder tagits som förebild.

Rörande bildandet av ett nytt stålverkssyndikat och liknande sammanslutningar inom industrien hänvisas till framställningen å sid. 56.

Förhållandena i Frankrike skilja sig från dem som råda i de övriga ockuperade länderna därigenom att endast en viss del av landet direkt kontrolleras av tyska myndigheter. Inom det "fria" området har Vichyregeringen eftersträvat autoritära och korporativa lösningar av näringsfrågorna. I de av Tyskland ockuperade områdena ha liknande riktlinjer som i de förut behandlade länderna följts. Härvid ha emellertid mångahanda svårigheter starkt framträtt såsom följd av landets tudelning i mer eller mindre skilda förvaltningsfärer. De tyska åtgärderna ha därför i regel begränsats till provisoriska anordningar.

c) Tyska målsättningar i Sydosteuropa.

Den under åren före kriget bedrivna "Grossraumwirtschaft" i sydöstra Europa intensifierades väsentligen under kriget och synes numera ha övergått i ett nytt skede och uppbäres av ett fastare program.

Vid tidigare tillfällen har från officiöst tyskt håll rests krav på en omläggning av den ungerska näringspolitiken i sådan riktning, att den sedan några år fortskridande industrialiseringen skulle retarderas. Den ungerska industrien hade betecknats såsom en drivhusprodukt, varför den ungerska ekonomien i stället borde inriktas på framställning huvudsakligen av lantbruksalster och andra förnödenheter, som kunde komplettera den tyska industriella produktionen. Frågan fick särskild aktualitet, sedan betydande överskott till Ungerns förmån samlats på den tysk-ungerska clearingen. Emellertid inskränkte sig dessa påpekanden till varnande röster i den officiösa

pressen men ledde då ej till konkreta åtgärder i Ungern, utan gav tvärtom anledning till avvisande ställningstagande i den ungerska pressen.

Tysklands ekonomiska och politiska makttillväxt på Balkan och i Donaubäckenet har emellertid möjliggjort att den målsättning, som tidigare icke framkommit annat än i form av - låt vara officiöst uttalande - önskemål, kunnat ledas över på det praktiskt-politiska planet. En huvudlinje för de tyska avtalen med balkanländerna och Ungern har sålunda blivit strävandet att befrämja dessa länders agrara produktion framför den industriella verksamheten.

I början av oktober undertecknades i Budapest ett ungersk-tyskt jordbruksavtal, vars innehåll emellertid ej publicerats. Efter den offentliggjorda kommunikén att döma rör det sig om ett ramavtal för ett omfattande tysk-ungerskt samarbete på det agrara området. Ungern skall öka odlingen av spannmål, oljehaltiga växter, foderväxter, frukt m.m. samt utvidga boskapsskötseln, hönsaveln och äggproduktionen. Tyskland skall ställa praktiska och vetenskapliga erfarenheter till förfogande och torde även ha ordnat avsättningsmöjligheterna för den ökade produktionen. Kommunikén betonar, att överenskommelsen innebär ytterligare utvecklingsmöjligheter för det tysk-ungerska varuutbytet och att den på lång sikt säkerställer avsättningen för det ungerska jordbruket.

Mellan Tyskland och Rumänien har denna sommar en överenskommelse träffats om att Tyskland skall övertaga hela den kvantitet spannmål, som är avsedd för export. De tyska priserna äro emellertid rätt låga. Man väntar likväl en förbättring av jordbrukarnas inkomster, men kanske mindre på grund av tyska prisförhöjningar än till följd av en omfattande produktionsökning.

Sedan längre tid tillbaka ha förhandlingar pågått

mellan Tyskland och Rumänien i syfte att uppnå en grundval för ett långfristigt ekonomiskt samarbete emellan de båda länderna. Den 4 december slöts en tysk-rumänsk överenskommelse, enligt vilken en tioårsplan för detta samarbete upplagts. Rumänien skall utöka sin jordbruks-, råvaru- och oljeproduktion. Tyskland å sin sida skall lämna Rumänien stora krediter på lång sikt samt leverera maskiner och verktyg. Tyskland skall även lämna bistånd till modernisering av det rumänska trafikväsendet. Vidare skall hela den tyska marknaden ställas till förfogande för den rumänska produktionen.

Ett karakteristiskt uttalande till belysande av den tyska ståndpunkten i förhållande till nu ifrågavarande länder gjordes av den tyska handelsdelegation, som förde förhandlingar med de jugoslaviska myndigheterna i Belgrad. Enligt meddelande till Neue Zürcher Zeitung¹⁾ från Belgrad skulle delegationen nämligen ha uppställt kravet, att Jugoslavien skulle acceptera den roll, axelmakterna tilldelat landet inom ramen av den nya ekonomiska ordningen i Europa. Detta innebure i huvudsak, att Jugoslavien nästan uteslutande skulle ägna sig åt en stegring av jordbruksproduktionen och detta på bekostnad av landets industriella utveckling.

Såvitt är känt rörande förhandlingarnas förlopp torde emellertid detta krav icke för närvarande ha lett till konkreta överenskommelser; det avslutade tysk-jugoslaviska handelsavtalet avser allenast en kraftig stegring av den jugoslaviska jordbruksexporten till Tyskland.

Av största intresse blir att erfara, i vad mån även det tysk-jugoslaviska handelsavtalet kommer att kompletteras med långsiktiga överenskommelser på det agrara området.

---

1) Neue Zürcher Zeitung 16/10 1940.

V. Konkreta åtgärder på olika ekonomiska områden.

a) Den tyska ekonomiska penetrationen.

I de tyska planerna på en nydaning av de ekonomiska förhållandena i Europa ingår, av allt att döma, även en omläggning av de mellanstatliga kapitalintressena. De tyska målsättningarna synas i första hand gå ut på att befria det europeiska livsrummet från främmande inflytande och har på nu ifrågavarande område sin spets främst riktad mot det engelska kapitalet. Huruvida en utmönstring av de amerikanska intressena skall ifrågakomma, torde helt bliva beroende på den politiska utvecklingen. Tidigare har det nationalsocialistiska Tyskland icke förhållit sig avvisande gentemot amerikansk kapitalexport, snarare tvärtom¹⁾. Västmakternas och Tysklands intressen ha däremot varit utpräglat konträra, ett förhållande, som intill krigsutbrottet successivt skärptes, för att under krigets första skede övergå till ett ohöljt och förbittrat handelskrig, i vilket även kapitalintressenas mobilisering spelade en viktig roll.

Västmakts-
intressen.

Tjeckoslovakiens uppdelning och anknytning till det tyska livsrummet samt Polens besegrande betydde förlusten av väsentliga kapitalintressen för västmakterna. Framförallt gäller detta rustningsindustrien, där Schneiderkoncernen genom ett holdingbolag, l'Union Européenne, hade direkt kontroll över Skodaverken. Skodaverken ägde i sin tur filialer i ett flertal länder och kontrollerade sålunda rustningsindustrier i Polen och Rumänien, hade avläggare i Jugoslavien, intressen i Kreditanstalt i Budapest m.m. Även på en av de största järn- och kolkoncernerna i Tjeckoslo-

1) 1936 var över en fjärdedel av det amerikanske utlandskapitalet, nämligen 1,245 milj. \$, placerad i Europa, därav emellertid mer än en tredjedel i England (470 milj. \$). Den näst största delen, 230 milj. \$, var investerad i Tyskland. Tyskland var ett av de få länderna, där de amerikanska investeringarna ökats sedan 1929.

vakien (Berg und Hüttenwerksgesellschaft) hade Schneider-företaget ett dominerande finansiellt inflytande liksom även på Huta Bankowaverken i Polen och många andra företag i Donaubäckenet. Den med Schneider nära lierade engelska Vickers-koncernen hade tillsammans med det franska företaget på sin tid i Polen grundat Société Polonaise de Mat riel de Guerre. Vidare kontrollerade Vickers metallindustrierna Cospa-Mika och Reschitza i Rumänien (från vilka återigen f rbindelselinjer löpte till Schneider), Fokker, Fabrique de Munitions o.a. i Holland, Vickers Terni i Italien, Placencia de los Armas, Sociedad Espa ola Construcci n Naval i Spanien m.m. m.m. Dessa exempel belysa endast en liten del av det intresse- och kontrolln t, som Västmakternas industrikoncerner på rustningsområdet lagt ut över stora delar av Europa. Även på andra fält av det industriella livet föreligga otaliga exempel på utbredningen av västmakternas intressen.

Synnerligen aktivt var det engelska och även det franska kapitalet i balkanländerna, oaktat dessa sedan flera år tillbaka av det nationalsocialistiska Tyskland betraktats som en av dess speciella intressesfärer. Under handelskriget på Balkan bildade västmakternas industrikontroll ett värdefullt komplement till de rent handelspolitiska medlen. Särskilt het stod striden om den rumänska oljan och de jugoslaviska non-ferro metallerna. Under kriget sågo sig de rumänska och de jugoslaviska statsmakterna av lätt förståeliga politiska skäl tvungna att ingripa. I Rumänien ställdes oljeföretagen, i Jugoslavien de franska och engelska metallgruvorna under statlig kontroll. Handelskriget i dess olika former på Balkan kom emellertid efter Italiens inträde i kriget och framför allt efter den tyska segern på västfronten i stort sett till ett stillestånd. Endast i Turkiet och Grekland  r det engelska in-

flyttandet, om också i försvagad form, ännu märkbart¹⁾.

Tyska in-
tressen på
Balkan. Redan under åren före kriget bemödade sig tyskarna i hög grad om att förstärka sina ekonomiska och finansiella intressen i det viktiga "livsrummet" i sydöstra Europa. Särskilt verksamma voro I.G. Farben, Krupp och Thyssen²⁾. Målet för dessa strävanden var främst att intensifiera råvaruproduktionen samt att finna nya råvarukällor. Men samtidigt åsyftade Tyskland att förskaffa sig ekonomisk kontroll över dessa områden. Bemödandena ha sedan dess ej släppts, utan de tyska intressena vidgas fortfarande³⁾. Särskilt ha de kemiska storindustrierna vunnit nya viktiga stödjepunkter i Balkanländerna.

Tyskland ägde före kriget endast omkring 2 % av de rumänska oljeföretagens sammanlagda aktiekapital. Under kriget har Tyskland emellertid förvärvat flera dylika företag, såsom "Petrol Block", "Creditul Minier" o.a. Nyligen har även Foraky-Romaneasca Pétroleumbolag övergått i tyska händer, ett företag, som tidigare legat i belgiska händer. Det övertagande tyska bolaget är Allgemeine Warenfinanzierungs G.m.b.H., som grundades 1939 i exportfrämjande syfte. I detta företag torde bl.a. Wintershall A.G., Berlin-Kassel, vara intresserat, då en representant för denna koncern invalts i Foraky-företagets nya styrelse. Wintershall-koncernen, som hittills endast varit engagerad i den tyska och österrikiska oljeproduktionen, har nu även avslutat ett koncessionsavtal med ungerska staten rörande upptagande av oljeborrningar i sydöstra Ungern⁴⁾.

-
- 1) Till konsekvenserna av den italiensk-grekiska konflikten har hänsyn icke kunnat tagas.
  - 2) Jfr här bilagan till Industriens Utredningsinstituts veckorapport 23-29/2 1940: Balkanstaternas utrikeshandel under kriget.
  - 3) Vissa principiella huvudlinjer i denna utveckling ha berörts i närmast föregående avsnitt av denna framställning (jfr sid. 41).
  - 4) I västra Ungern bearbetas redan tidigare med gott resultat oljefyndigheter, till vilka Standard Oil innehar koncession.

Ur flera synpunkter beaktansvärt är, att tyska intressen sedan augusti detta år vunnit fäste i det tidigare omnämnda, av Vickers Ltd. kontrollerade Reschitzabolaget i Bukarest, vilket numera ställts under kontroll av den rumänska staten. I samband därmed ha ur styrelsen avgått samtliga hittillsvarande utländska representanter med undantag för Angus Vicker. De nyvalda utländska styrelsemedlemmarna representera Waffenerwerke Brünn (Albert Göring) och Hermann Göring-Werke. De sistnämnda två företagens sammanlagda andel i Reschitzabolagets aktiekapital uppgår för närvarande till 17.5 %. De nyligen inträffade förskjutningarna i det politiska förhållandet mellan Rumänien och Tyskland torde emellertid medföra ytterligare förändringar med avseende å de utländska intressena i Reschitzaverken.

De utländska intressena i Jugoslavien ha sedan industrialiseringen i stor stil igångsattes 1924 varit av mycket stor omfattning. Inom industrien och handeln utgjorde de 1930 inte mindre än 46 % av alla investeringar.

För närvarande äro 1522 stora aktiebolag verksamma i Jugoslavien, med ett sammanlagt aktiekapital om 3258 milj. dinar. 228 av dessa företag med 2240 milj. dinar äro under utländsk kontroll. Sålunda arbeta nära 70 % av de större företagen med utländskt kapital.

De utländska intressena gälla främst gruvdriften, elektricitetsväsendet och den kemiska industrien, medan en mindre del är placerad i bankaktier.

En dominerande ställning ha västmakterna härvid intagit. 1934 föll sålunda på Frankrike nära 17 % av alla utländska investeringar i Jugoslavien (aktieinnehav + krediter) och på England över 14 %, tillsammans alltså omkring 31 %. Italiens andel uppgick till 8 %, medan Tysklands stannade vid blott 1 %. Tjeckoslovariens och Österrikes intressen hade emellertid stor omfattning i Jugoslavien.

De tjeckiska intressena voro de näst största efter Frankrikes och Englands och utgjorde c:a 12 %. Icke mindre än 31 jugoslaviska aktiebolag med ett aktiekapital om 451 milj. dinar voro finansierade av tjeckiska banker. Under tjeckisk kontroll stod en väsentlig del av de jugoslaviska socker- och textilindustrierna. Österrikes andel i de utländska investeringarna uppgick till nära 6 %.

Följande tabell lämnar en överblick över den branschmässiga fördelningen av Tysklands, Österrikes och Tjeckoslovakiens kapitalintressen i Jugoslavien 1936:¹⁾

Branscher	Tyskland	Österrike	Tjeckoslovakien
	(i milj. dinar)		
banker	-	62.2	255.7
industrier	40.7	270.6	477.2
handel	1.9	14.2	33.1
transportväsen	12.3	11.6	-
övriga	0.7	7.6	5.2
total	54.6	366.2	741.2

De tre ländernas sammanlagda andel i de jugoslaviska investeringarna utgjorde 1936 omkring 18 % av samtliga jugoslaviska aktiebolags kapital.

Österrikes anslutning till tyska riket och bildandet av protektoratet Böhmen-Mähren betydde sålunda, att Tyskland fick direkt kontroll över stora delar av den jugoslaviska industrien, bankväsendet och andra av landets näringsgrenar. Förutom de österrikiska intressena har Tyskland enligt en jugoslavisk uppgift övertagit bortåt 60 % av de

1) Tabellen samt större delen av uppgifterna rörande Jugoslavien äro tagna ur en uppsats av W. Anton: Die Privatanlagen des Auslandes in Jugoslavien, Die Bank 25/9 1940. (Obs! summeringen delvis inkorrekt.)

tjeckiska. "Die Bank" beräknar, att den tyska andelen för närvarande uppgår till 850 milj. dinar, vilket emellertid fortfarande är mindre än de franska och de engelska intressena. Dessa belöpte sig 1937 för Frankrikes vidkommande till 1150 milj. dinar, medan de engelska investeringarna utgjorde 1100 milj. dinar. "Die Banks" beräkning av Tysklands andel förefaller emellertid vara för låg, då den tydligen endast utgår ifrån ett tyskt övertagande av industrierna i protektoratet Böhmen-Mähren. Därtill komma emellertid ett antal företag i Slovakien, som likaledes hade intressen i Jugoslavien och som delvis övergått i tyska händer.

Den jugoslaviska regeringen har i början av detta år utfärdat en förordning, enligt vilken aktiebolag äro förpliktade att lämna uppgift angående utländska investeringar. Enligt en ny förordning gäller denna bestämmelse numera även för alla andra i bolagsform organiserade företag. I fråga om gruvdriften har i början av 1940 även tvångsövervaltning införts, en åtgärd som riktar sig mot västmakternas intressen på gruvdriftens område. Särskilt ingripande äro åtgärderna mot de av engelska finanskretsar ägda bly- och zinkgruvorna Trepcia Mines och de av Frankrike kontrollerade koppargruvorna Mines de Bor. Åtgärderna innebära nämligen, att löpande försäljningsavtal satts ur kraft och att viss del av produktionen måste avlämnas till jugoslaviska regeringen, vilken sedan företager den fördelning, som den anser vara lämplig.

Den allmänna tendensen i nationaliseringsprocessen i det jugoslaviska näringslivet torde leda till en reducering av västmakternas intressen, medan däremot inga hinder uppresas mot den fortgående expansionen av de tyska intressena. En stor del av de under senare tid i Jugoslavien grundade tyska företagen ha organiserats i kooperativ form.

I dagarna har nu även en kooperativ bank tillkommit, nämligen "Deutsche Kreditanstalt-Genossenschaft", som skall utöva sin verksamhet i hela Jugoslavien och därvid huvudsakligen lämna krediter till de kooperativa tyska företagen därstädes. Vidare må omnämnas att med hjälp av tyskt kapital ett nytt gruvföretag grundats med firmanamnet Jugomontan A.G. Företaget har redan förvärvat koncessioner för exploatering av järnmalmsfyndigheter.

Frankrikes fall innebar att axelmakterna nästan fullt kommo att behärska Europas politik och ekonomi. De tyska myndigheterna hålla för närvarande på att i samverkan med de tyska industrikoncernerna eliminera västmaktsintressena i stora delar av Europa och ersätta dem med tyska. Men de göra mer än så: I de till Tyskland anslutna länderna omorganiserar och anslutes industrien till tyska företag; i de ockuperade områdena centraliseras produktivkrafterna och ställas under tysk kontroll, vilken utövas av myndigheterna eller av tyska karteller. En del enskilda företag, som inte stått under engelskt inflytande ha även lagts under tysk förvaltning. För övrigt utvidgar även det tyska bank- och försäkringsväsendet sitt verksamhetsfält till såväl anslutna som ockuperade områden.

I det följande skola en del exempel anföras, som belysa den ekonomiska expansion, som ovan skisserats, och som går hand i hand med den tyska maktutvecklingen.

Tysklands
östra in-
tressesfär.

Sammanknypningen av industrierna i Slovakien, Böhmen-Mähren och Polen med den tyska industrien fortgår alltjämt. Härvid eftersträvas så vitt möjligt kombinationer efter "organiska riktlinjer", under iakttagande av möjligheterna till förenkling av strukturen inom koncernerna. Synnerligen aktiv i denna del av Europa äro Hermann-Göringverken. Denna koncern grundades ursprungligen för tillva-

ratagandet av den lågprocentiga järnmalmen vid Salzgitter (Hannover). Sedermera har den växt ut till väldiga dimensioner. Flera tyska verk inom järn- och kolbranschen ha övergått till densamma, t.ex. Rheinmetall-Borsig A.G. Düsseldorf, ett av Tysklands största rustningsföretag (tillhörde förut Vereinigte Industrienunternehmungen, Viag). Efter införlivandet av Österrike blev det Göring-verkens uppgift att under utnyttjande av Eisenerzberg's malm bygga upp en jättelik järnindustri vid Linz (Steiermark). Det av Göringskoncernen behärskade brunkolsföretaget Sudetenländische Bergbau A.G. utbygges för närvarande genom anslutning av mindre företag till protektoratets största företag på detta gebit, varvid aktiekapitalet höjts från 30 till 80 milj. RM.

Ett annat exempel på organisk sammanslagning och anknytning till riket förelåg, när Prager Eisen-Industrie-Gesellschaft övertog aktiemajoriteten i Steinkohlen-Bergbau Orlau-Lazy A.G. i Oberschlesien. Genom denna transaktion erhöll för det första Prager Eisen egen bränslebas. De av Prager Eisen utgivna nya aktierna skola övergå till ett holdingbolag, i vilket Mannesmann, den stora tyska rör-trusten, skall vara huvudintressent; på så sätt erhåller Mannesmann - och detta är transaktionens andra innebörd - kontroll över båda företagen.

I Slovakien planeras för närvarande en kraftig utbyggnad av industrialiseringen, varvid det tysk-slovakiska samarbetet och det tyska initiativet givetvis kommer att spela en avgörande roll. Förhandlingar mellan tyska och slovakiska instanser ha redan ägt rum i hithörande frågor. Man planerar sålunda uppbyggandet av stora kombinerade kraftverk och träbearbetande fabriker, vilket skall ske med hjälp av tyskt kapital.

Dynamit-Nobel A.G. i Pressburg har sedan det överta-

gits av I.G. Farben mångdubblat sin kapacitet. Aktiekapitalet har höjts från 26,4 till 80 milj. Ks. Produktionsutvidgningen gäller främst de avdelningar, som tillverka superfosfat och det för konstullfabrikationen viktiga ämnet kolsvavla. Aktiekapitalet i Chemische Industri A.G., som äges av Dynamit-Nobel har i samband härmed ökats från 2 till 40 milj. Ks., vartill även intressenter i Böhmen-Mähren bidragit. Chemische Industri A.G. bygger med hjälp av dessa medel en ny konstullfabrik, som skall upptaga produktion i slutet av nästa år.

Intressesammanhangen mellan industrierna i Slovakien och i protektoratet utgöra en ytterligare grund för Tysklands deltagande i det industriella uppbyggnadsarbetet. Exempel på dylika intresseförbindelser föreligga i ett flertal fall. Slovakiens kolgruvbolag Handlovaer Kohlenbergbau A.G. kontrolleras sålunda av Aussiger Chemischer Verein, Pressburger Kabel A.G. av Mährische Bank i Brünn, Kunstseidenspinnerei A.G. i Senica av Erste Böhmisches Kunstseidenfabrik i Theresienthal o.s.v.

I generalguvernementet har den viktiga mineraloljeproduktionen lagts under monopolförvaltning, "Monopolvertriebsgesellschaft für Mineralöl G.m.b.H.", som står under tysk ledning. Textilindustrien i de östra delarna av området organiseras av den tyska syntetiska textilindustrien. För att nämna två exempel står numera Tomaschower Kunstseiden-Fabrik A.B., som förut tillhörde Aku-Courtaulds-koncernen under ledning av den tyska Glanzstoffkoncernen. Lodz (numera Litzmannstadt), som ligger i det till Tyskland anslutna området, var förut liksom Bielitz ett polskt textilindustriellt centrum. Här har nu Thüringische Zellwolle A.G. övertagit den ledande ställningen. Den kontrollerar det nygrundade företaget Zellgarn A.G., till vilket Kaseinwollefabrik det förutvarande Polanabolaget anslutits.

Tysklands
västra och
nordliga
intresse-
sfär.

I Elsass-Lothringen har de franska bankernas inflytande eliminerats och tyska kreditinstitut nu övertagit deras uppgifter. Tyska industrikrediter på 40 milj. RM. ha placerats i Elsass. Den kooperativa rörelsen i Lothringen har anslutits till den kooperativa organisationen i Saarpfalz. Den östfranska järnindustrien i det s.k. tyska Lothringen och i det s.k. franska Lothringen (departementet Meurthe-et-Moselle) har enligt en förordning av den 20 juni 1940 ställts under ledning av de tyska Hermann Roechling-verken. De franska styrelserna ha entledigats¹⁾.

Av större intresse än ovannämnda exempel ur till tyska riket (praktiskt sett och delvis även formellt) anslutna områden äro de fall, som i pressen nämnts rörande den tyska ekonomiska penetrationen i de ockuperade områdena.

I Norge har sålunda enligt en uppgift i Aftonposten det tidigare engelskägda gruvföretaget Dunderland Iron Co. övertagits av Hermann-Göring-koncernen²⁾. Enligt den danska tidskriften "Økonomi og Politik" har "Norsk Hydro" ställts under tysk ledning. (Denna uppgift har emellertid ej bekräftats.- Vid Norsk Hydro's bildande 1906 deltog även Badische Anilin- und Sodafabrik och franska intressenter. Under världskriget gick det tyska innehavet förlorat, men 1929 uppstod en ny tysk investering i Norsk Hydro från I.G. Farbens sida. Även betydande svenska intressen äro knutna till detta företag.)

Den holländska och även den belgiska industrien ha stora intressen i Tyskland och den tyska industrien å sin

-
- 1) Gruvområdena i Lothringen, Frankrike och Luxemburg ha uppdelats i tre förvaltningsområden. Förvaltningen för gruvdistriktet i Lothringen har sitt säte i Metz, det franska i Longwy och det luxemburgiska i Luxemburg. I vart och ett av dessa distrikt har en producentsammanslutning inrättats, som har till uppgift att uppsamla de för varje producent stipulerade malmleveranserna, vilka sedan till bestämda maximipriser avyttras till Tyskland, Belgien och Luxemburg.
  - 2) Jfr Aftonposten av den 19 oktober, som motsäger en tidigare tysk dementi.

sida har gjort ej obetydliga investeringar i de båda länderna. Sålunda föreligga belgiska intressen inom den tyska glasindustrien (Libbey-Owens; Glaceries St. Roch-Germania-Rheinische Spiegelglas) och inom sodafabrikationen (Solvay, Brüssel-Bernburg). De holländska intressena i Tyskland äro synnerligen omfattande. Nederländskt kapital arbetar i stor utsträckning inom den tyska oljeförädlingen (Koninklijke Nederlandsche Petrol Mij). Den största tyska konstsilkekoncernen, Ver. Glanzstoffwerke A.G., till vilken även J.P. Bemberg A.G. hör, äges av Allgemeine Kunstzijde Unie (Aku). Koncernens finansiella tyngdpunkt ligger i varje fall i Holland. Ett liknande förhållande föreligger även inom margarinindustrien. Den holländska Margarin Unie kontrollerar nämligen omkring 60 % av den tyska produktionen.

I fråga om Allgemeine Kunstzijde väntar man enligt Deutsche Bergwerkzeitung en reorganisation av koncernen, varvid genom Vereinigte Glanzstoff-Fabriken i Wuppertal ett bestämmande tyskt inflytande skall etableras. Tendenser i detta hänseende kunde redan konstateras vid senaste styrelseval.

Inom den holländska margarintrusten spela Lever Bros. and Unie-Lever en framträdande roll, vilken såsom firmanamnet förräder, varit lierad med den engelska tvåltrusten Lever Bros. Denna sammanlänkning bestod icke i aktieutbyte utan i ett utdelningsavtal. De båda koncernerna äro numera skilda åt. Det holländska företagets styrelse har nyligen ändrats därhän, att den utgör en paritetisk representation av de holländska och tyska intresserade parterna. Sålunda är den tyska Schichtkoncernen representerad i den nya styrelsen.

Hollands väldiga oljetrust, Koninklijke Nederlandsche Petrol Mij (Royal Dutch), har ställts under ledningen av en tysk kommissarie. I Bataafsche Petroleum Mij i Haag,

Royal Dutch's största dotterbolag, har direktionens, styrelsens och avdelningschefernas befogenheter upphävts. Generalkommissariatet (Generalkommissariat für Finanzen und Wirtschaft) har i stället tillsatt en tysk förvaltare, vid vars sida en del av de förutvarande avdelningscheferna fungera såsom rådgivare. (Frankfurter Zeitung).

Enligt Deutsche Bergwerkszeitung äger för närvarande tyska uppköp av aktier i det stora holländska radio- och glödlampföretaget Philips rum. Philips å sin sida har stora intressen i Tyskland. Direktören för det tyska dotterföretaget lär numera ha övertagit ledningen av hela koncernen, eftersom förutvarande direktionen "befinner sig utomlands".

Alla franska och engelska försäkringsföretag ha inställt sin verksamhet i Holland. Genom en förordning ha holländare förbjudits taga försäkringar i engelska och franska företag. Tillåten är däremot avvecklingen av tidigare ingångna försäkringsavtal. Förhandlingarna mellan de tyska och holländska myndigheterna ha lett till det resultatet, att minst 50 % av de hittillsvarande engelska och franska försäkringarna övergå till tyska bolag. Resterande 50 % kunna överflyttas å holländska försäkringsbolag respektive företag, domicilierade i neutrala stater, framförallt i Schweiz och Sverige. De engelska och franska företagen ha förut dominerat på den holländska försäkringsmarknaden, så att det fåtal tyska bolag, som återstod ej räckte till för att tillgodose försäkringsbehovet. Ett stort antal andra tyska företag ha därför bemyndigats bedriva verksamhet i Holland.

Tysklands speciella intresse för den tunga industrien framträder liksom i andra delar av Europa även i de åtgärder som vidtagits i Belgien på detta område och som innebära att de bestående företagen sammanslutits för att

kunna inordnas i den tyska planekonomin.

Det gamla stålverksförbundet, Cosibel, har upphävts och en ny organisation grundats i dess ställe, nämligen Syndicat Belge d'Acier (Sybelac), som handhar hela den tunga industriens inköps- och produktionsreglering. Hade det gamla förbundet anknytningspunkter i England och Frankrike, så har det nya starkt orienterats mot Tyskland och är avsett att underlätta en anpassning av den belgiska stålindustrien till den tyska marknaden. Ett intimt samarbete mellan Sybelac och det tyska stålverksförbundet har nämligen konstituerats, en samverkan, som i motsvarande form genomförts i fråga om Luxemburgs tunga industri. Det belgiska förbundets verksamhet äger rum under överinseende dels av det tyska stålverksförbundet och dels av de tyska myndigheterna, varigenom Tyskland ernått fullständig kontroll och bestämmanderätt över Belgiens tunga industri.

Liksom förhållandet är annorstädes inom den tyska intressesfären undergår även den belgiska industrien en våldsamt koncentrationsprocess, vilken tar sig uttryck i bildandet av truster, karteller och andra former av företagsammanslutningar. Förutom det nämnda belgiska stål-syndikatet ha under senare tid ytterligare ett tjugotal syndikat på olika industriområden bildats, vilka alla arbeta under tysk kontroll. Såväl de holländska som de belgiska industrierna erhålla omfattande tyska uppdrag av olika art, men de mottaga även genom tysk förmedling beställningar från andra stater. Stora, främst tyska order ha sålunda gått till den belgiska tunga industrien samt till de holländska textil- och läderindustrierna. De belgiska och holländska skeppsvarven äro sysselsatta med reparationer av tyska fartyg, men även med nybyggen, vilket innebär en avlastning för de strängt upptagna tyska varven.

Ett fall, som väckt uppmärksamhet i såväl den neutra-

la som i den tyska pressen är den nyligen konstituerade samverkan mellan Otto Wolff-koncernen i Köln med den belgiska ståltrusten S.A. d'Ougrée-Marihaye. I en artikel i Deutsche Allgemeine Zeitung av den 22/9 anser den bekante tyske ekonomen Muthesius denna nyskapelse vara ett lärorikt exempel för vägarna till ett intimare och rationellare samarbete mellan andra stater och Tyskland. Otto Wolff-koncernen, som själv är ägare av järnmalmgruvor och järnverk i Tyskland fungerar bl.a. även som storgrossist i järnbranschen och har såsom sådan starka förbindelser såväl inom som utom Tyskland. S.A. d'Ougrée-Marihaye är en av Belgiens större järn- och ståltrustar med egna malm- och kolgruvor. Den belgiska trustens försäljnings- och exportbolag, Société Commerciale d'Ougrée S.A. och det tyska företaget ha gemensamt grundat ett försäljningsbolag i Tyskland, nämligen Eisenausfuhr Otto Wolff-Ougrée G.m.b.H. i Köln. Det nya företaget skall med stöd av Otto Wolff-koncernens förbindelser försälja den belgiska trustens produkter såväl inom som utom tyska riket.

Tyska kommentarer.

Av stort intresse äro de förklaringar, som officiella tyska personligheter lämnat rörande förbindelselänkarna mellan den tyska industrien å ena sidan och den belgiska och holländska å den andra.

Sålunda framhöll statssekreteraren Dr. Landfried i ett tal vid öppnandet av höstmässan i Köln, att de belgiska och nederländska industrikretsarna kunde vara övertygade om, att de tyska myndigheterna icke ha för avsikt att undantränga deras investeringar och intressen inom det Tyska Riket och att de ej heller ha såsom mål att lamslå det belgiska och nederländska näringslivet för en liten tidsmässigt begränsad fördels skull. Det ömsesidiga tagandet och givandet skall i stället föra till en sund fördelning på det ekonomiska området. Nederländernas, Belgiens och Tysk-

lands ekonomiska förbindelser, vilka i fortsättningen komma att i fördjupad form utbyggas till en mycket intim sammanlänkning av dessa länders näringsliv, infogas på så sätt organiskt i Europas ekonomiska "Grossraum".

Generalkommissarien (für Finanz und Wirtschaft) i Nederländerna, dr. Hans Fischböck, har i "Deutsche Zeitung in den Niederlanden" gjort ett ytterst belysande uttalande rörande förhållandet mellan Nederländerna och Tyskland. En passus i denna förklaring öppnar vida perspektiv för industrikretsar ej endast i Nederländerna utan även i andra stater. Efter att ha framhållit ändamålsenligheten av att tyska intressenter knyta intimare ekonomiska förbindelser med den nederländska industrien, poängterar han nämligen särskilt att även en ökad intressedelaktighet av nederländska företagare och av nederländskt kapital inom det Tyska Riket utöver den hittillsvarande omfattningen kommer att "på det livligaste hälsas välkommen". Han tillägger härvid även, att dylika transaktioner ej komma att möta svårigheter såvitt gäller betalningsvillkoren.

Deutsche Bergwerkszeitung, som tagit ställning till frågan rörande Tysklands framtida kapitalexport¹⁾, anser att Tyskland redan nu har överskott av kapital respektive av nationellt arbete, vilka efter kriget komma att öka i särskilt hög grad. Huruvida och i vilken omfattning dessa överskott i form av kapitalexport komma att överföras till andra länder, kommer att bero på den näringspolitiska målsättningen. Varthän de i så fall skola gå kommer ej att bestämmas av det privata intresset eller med hänsyn till den största nyttan för stunden, utan kommer liksom allt annat att dirigeras i enlighet med de nationella kraven och endast till politiskt säkrade områden. De nationella över-

---

1) Deutsche Bergwerkszeitung 12/9 1940: Deutschland als Kapitalausfuhrland.

skotten komma emellertid i första hand att utnyttjas inåt. Därav blir en begränsning av kapitalexporten en naturlig följd. Den framtida kapitalexporten kommer huvudsakligen att gå till de till Tyskland nyanslutna områden i östra och västra Europa samt till kolonierna. En särskild form av kapitalexport torde emellertid i framtiden kunna vinna större betydelse, nämligen att kapital respektive nationellt arbete insättes för stora gemensamma uppgifter länderna emellan. Elimineringen av kapitalets konkurrens inom och mellan länderna samt skapandet av stora, politiskt säkrade områden äro förutsättningar för att de internationella arbetsuppgifter, vilka hittills varit utopiska, i fortsättningen skola kunna förverkligas, slutar den citerade källan.

b) Några drag i den aktuella tyska handelspolitiker.

En integrerande beståndsdel av de handelspolitiska överenskommelserna av i dag är reglerandet av betalningsfrågorna. Clearingavtalen, som numera nästan uteslutande ligga till grund för handelsutbytet de europeiska länderna emellan bestämma såväl handelsutbytets beskaffenhet som betalningsförfarandet. Då valutorna - åtminstone för närvarande - ej längre ha någon betydelse, finns ej heller någon valutapolitik i gängse bemärkelse. Tillgång och efterfrågan på valutor spela ej mera en avgörande roll vid kursbildningen. Fastställandet av kurserna framstår dels såsom en clearingteknisk åtgärd, men ingår även å andra sidan såsom ett led i vederbörande stats yttre prispolitik. Fastän handelspolitiken, clearing- och valutafrågorna sålunda äro nära förknippade med varandra, ha sistnämnda spørsmål i föreliggande arbete av praktiska skäl gjorts till föremål för särskild behandling i nästa avsnitt.

Handelspolitiken i Europa har sedan krigsutbrottet genomgått väsentliga förändringar, förändringar, vilka efter Frankrikes fall och Italiens inträde i kriget tagit fastare form. Mest påfallande är, att handelsutbytet mellan de europeiska länderna lagts om till att försiggå så gott som uteslutande på kompensationsbas. Handelspolitiska förhandlingar ta ej längre sikte på breda ramavtal, i vilka endast generella riktlinjer fastställas, såsom t.ex. mestgynnad-nationsprincipen, och vilkas speciellare delar huvudsakligen avse tulltariffer o.dyl. Det gäller numera att bestämma den omfattning handelsutbytet skall ha i fråga om kvantitet eller värde. Tvånget till sträng krigshushållning medför att vara måste ställas mot vara, vilket framförallt gäller livsmedel, viktiga råvaror och bränslen samt krigsmaterial. Jämsides med den generella kompensationen försiggår sålunda även en partiell kompensation. Vid sidan av den politiska makten spelar den finansiella styrkan ej mera en avgörande roll i fråga om ett lands förhandlingsposition utan främst de livs- och krigsviktiga förnödenheter, det har att bjuda på. Samtidigt försiggår i det avspärrade Europa en omfattande geografisk omorientering av handelsutbytet, vilket i allt högre grad inriktas med hänsyn till den tyska marknadens behov och Tysklands möjligheter att ge kompensation.

Ett utmärkande drag i avtalspolitiken av i dag är även att överenskommelserna äro av avsevärt kortfristigare natur än tidigare. Detta förhållande sammanhänger främst med behovet av snabb anpassning till det skiftande politiska läget och de fortlöpande förändringarna i efterfrågan och tillgång. Den av Funk propagerade nyordningen av handelspolitiken, som skall medföra långfristiga avtal med möjlighet till marknadernas anpassning till varandra på lång sikt, är alltså ännu långt avlägsen från sitt förverk-

ligande. Undantag i detta hänseende utgöra dock de tidigare nämnda långfristiga tyska jordbruksavtalen med vissa baltiska länder. Dessa avtal angiva riktlinjen för den kommande handelspolitiken. De framtida överenskommelserna torde ej längre begränsas till varuutbyte i gängse bemärkelse, utan utvecklas till att konstituera en verklig och djupgående samverkan länderna emellan.

Med tanke på Tysklands dominerande ställning inom den europeiska handeln är det av största intresse att försöka göra sig en bild av Tysklands nuvarande förhandlingsbas och ställningstagande på det handelspolitiska området. Härvid måste hänsyn tagas å ena sidan till arten av de tyska behoven, å andra sidan till de föreliggande exportmöjligheterna, vilka bådadera i högsta grad påverkats av krigshändelserna. Det gäller vidare att konstatera, huruvida Tyskland på grund av sitt förändrade läge och sin ökade politiska makt även jämkat sitt handelspolitiska program och målsättningen för sin yttre prispolitik.

Det är emellertid omöjligt att göra sig en exakt föreställning om de strukturella förändringarna i Tysklands handelsutbyte med de europeiska staterna under kriget, då ju några tyska uppgifter därom ej publiceras. De uppgifter, man erhåller från det ena eller andra landet, som står i handelsförbindelse med Tyskland, äro i regel allt för summariska för att lämna inblick i handelsutbytets art. Slutsatser kunna därför endast dragas ur förändringarna i Tysklands allmänna handelspolitiska läge och på grund av sporadiska uppgifter från olika marknader, vilka delvis redan angivits eller berörts i kapitlet över förhållandena i olika länder. Om dessa uppgifter sammanfattas och i vissa avseenden kompletteras, erhålla vi följande bild:

Tysklands möjligheter att tillgodose sina importbehov ha genom de militära operationernas slutförande på

fastlandet vidgats i väsentlig grad. Nya inköpsmarknader ha öppnats, importen från de ockuperade länderna har befriats från alla hinder. Samtidigt hysa alla europeiska länder förhoppningar om ökad export till Tyskland, då de förlorat sina exportmöjligheter till länderna västerut. Vidare har Tyskland genom sin ökade ekonomiska och politiska maktställning gentemot många viktiga marknader möjlighet att även inverka på omfattningen av produktionen av de varor, som erbjuda särskilt intresse för Tyskland.

Även Tysklands exportutsikter ha väsentligen förbättrats. Å ena sidan ha de exportkvantiteter, Tyskland förfogar över, kunnat ökas, då nya områden med nya resurser inkorporerats i Tyska Riket, medan produktionen i tidigare anslutna områden bedrivs rationellare än tidigare, och den tyska produktionen överhuvud stegrats, sedan utländsk hjälp kunnat tagas i anspråk härför. Å den andra sidan ha de avspärrade europeiska ländernas behov av import från Tyskland även ökats. I de anslutna områdena ha alla hinder för tyska importvaror fallit bort, i de ockuperade länderna ha kontingenteringen och tullarna mildrats eller helt upphävts i förhållande till Tyskland.

På så sätt har alltså Tysklands importbehov å ena sidan mött ett större utbud, utan att behovet själv stegrats i samma proportion, och å andra sidan ha de tyska exportmöjligheterna vidgats. Tysklands generella läge i utrikeshandeln har följaktligen förbättrats och förhandlingspositionen stärkts på rent saklig grundval. Härtill sälla sig den ekonomiska och politiska makttillväxtens indirekta verkningar. De närmare konsekvenserna härav och Tysklands praktiska ställningstagande på denna nya grundval för handelspolitiken visa följande huvuddrag:

Importsidan.

Den kraftiga utvidgningen av de tyska importmöjligheterna har utlöst fullkomligt olika verkningar på Tysk-

lands handelspolitiska ställningstagande allt efter storleksordningen av vissa behovskategorier. Sålunda har det visat sig - enligt vad som redan belysts i den tidigare redogörelsen för förhållandena i de ockuperade länderna - att Tysklands behov av livsmedel av nästan alla slag ävensom av vissa råvaror äro praktiskt taget obegränsade. När det gäller täckandet av dylika behov är Tyskland berett att medgiva förmånligare priser än eljest är fallet för att stimulera icke blott till försäljning i önskad omfattning utan även till en utökning av produktionen av dylika varor.

Främst gäller detta animaliska och vegetabiliska livsmedel. I Holland ha sålunda de tyska priserna för jordbruksprodukter höjts. Exportpriserna för grönsaker ligga sålunda mer än 10 % över föregående års nivå. Priserna för norsk fisk lära även genomgående vara höga. De höjda tyska priserna för jordbruksprodukterna ha, som i annat sammanhang berörts, i Danmark uppfattats såsom en av de svåraste inflationsfaktorerna. Smörpriset har t.ex. gått upp med över 50 % sedan i fjol.¹⁾ De omfattande danska nedslaktningarna av kreatur torde likaledes stimuleras av de höga priser, som de tyska avnämarna bjuda.

Tyskland uppnår härigenom att i dessa länder främst jordbruksnäringen blir mera lönande och att till följd därav deras livsmedelsproduktion ökas. Vidare sker på denna väg en anpassning av dessa länders prisnivå till den tyska. Tyskland själv behöver ej i samma grad som flertalet andra länder taga hänsyn till import- och exportprisernas inverkan på den inhemska prisnivån, då ju den tyska priskontrollen så att säga filtrerar importpriserna, innan de göra sig gällande på den inre tyska marknaden. I motsats till de konstanta förhållandena under krigets första skede visar den inhemska tyska prisnivån emellertid under de senare månaderna en uppåtgående rörelse. De tyska levnadskostnader-

---

1) Vidare prisförhöjningar för smör upp till 119 % ha redan avtalats för 1941.

na ha sålunda i förhållande till läget i augusti 1939 och februari 1940 ökat med omkring 5 % fram till september 1940. Det kan härvid konstateras att importprisstegring i vissa fall varit en bidragande orsak till denna uppgång. I vissa fall har en omläggning av förbrukningen ägt rum från billigare inhemska till dyrare, importerade livsmedel, t.ex. från margarin till (danskt) smör.

När det gäller varor, i fråga om vilka flera konkurrerande inköpsmarknader stå Tyskland till buds, framträder å andra sidan en naturlig strävan att sänka priserna. Riktlinjen för den yttre tyska prispolitiken är sålunda enkel och överensstämmer i stort sett med den välkända principen om tillgång och efterfrågan som prisbildande faktorer. Frågan är emellertid, huruvida icke stegringen av priserna på av Tyskland starkt efterfrågade varor och pris-sänkningen på mindre eftersökta varor stå i visst inbördes sammanhang.

Den bärande principen i Tysklands handels- och valutapolitik är samordningen av exporten och importen. En ändring i denna principiella målsättning torde icke ha inträtt. Nödvändigheten att tillgodose krigföringens och folkförsörjningens primära behov - något som under pågående blockad endast kan ske med anlitande av det europeiska fastlandets resurser - har emellertid i praktiskt hänseende medfört avsevärda förändringar i den bilaterala balansen mellan Tyskland och en del länder. Möjligheten till multilateral avräkning innebär å andra sidan en uppluckring av en strängare tillämpning av den rena kompensationsprincipen mellan Tyskland och ett givet land. Hittills har utvecklingen emellertid i allt väsentligt endast lett till uppkomsten av betydande tyska aktiv- och passivsaldi, vilka på grund av den ringa betydelse trekantsclearingen än så länge haft, icke i nämnvärd grad kunnat utjämnas. Det förefaller

dock troligt att balansförskjutningarna komma att påskynda den multilaterala clearingens utbredning i de fall, då naturliga och strukturella hinder ej föreligga. Med den multilaterala clearingen följer i sin tur bland annat en ökad möjlighet till friare prispolitik.

Den nyssnämnda tyska principen om samordning mellan export och import ger också upphov till en strävan efter samstämmighet mellan export- och importpriser. Med tanke på de olika tendenserna i den yttre tyska prispolitiken, torde man ha anledning att fråga sig, huruvida icke även på det prispolitiska planet en "multilateral" utjämning äger rum.

Exportsidan. Stegringen av efterfrågan på de numera i stort sett konkurrensfria tyska varorna har medfört en principiell ändring i förutsättningarna för den tyska exportpolitiken. Tidigare var Tyskland nödsakat att använda sig av exportfrämjande åtgärder av olika slag, såsom exportpremier, nedsättning av transportkostnaderna m.m. Dyliga åtgärder - vilka vidtogos i syfte bland annat att upprätthålla den interna tyska prisnivån i ett läge, då flertalet länder deprecierade sina valutor - framstå icke längre såsom lika motiverade. Transportavtalen mellan tyska exportörer och riksjärnvägarna lära i enlighet härmed redan i många fall ha uppsagts. Likaledes torde de direkta exportpremierna i allt större utsträckning slopas, vilket innebär en anpassning av de stigande exportpriserna till den inre marknadens prisnivå. Sålunda ha exportpremierna gentemot Holland, vilka uppgingo till 25 % av värdet, eliminerats med påföljd att de tyska varorna i motsvarande mån stigit i pris vid tullgränsen. Denna prisstegring begränsas emellertid av den tidigare nämnda genomgående tullsänkningen på den holländska sidan. Tullnedsättningen medförde återigen en svår fiskalisk förlust för den holländska staten, som därför å

sin sida sett sig härigenom nödsakad att höja skatterna.

Man kan icke förbise att genom dylika avlastningsåtgärder från tysk sida en anpassning av prisnivå och skatteförhållanden och i sista hand också av levnadsstandarden till Tyskland uppnås. En önskan från tysk sida om åvägbringandet av en dylik effekt torde säkerligen ha spelat en roll vid genomförandet av ifrågavarande exportpolitiska förändringar. Detta syfte framträdde kanske ännu tydligare, när de tyska exportpremierna (ävenledes 25 %) slopades gentemot Luxemburg.

Det synes emellertid även förekomma tyska exportprisstegringar, vilka ej endast bero på förändringar av de exportfrämjande åtgärderna. Erinras kan exempelvis om den starka uppgång i priserna på tyska konstull- och konstsilkeprodukter, vilken inträtt sedan i våras. I dylika fall torde förklaringen vara att söka däri, att de europeiska ländernas stigande importbehov ofta gällt varukategorier, varav Tyskland har begränsad tillgång i förhållande till den stigande utländska efterfrågan.¹⁾ I vissa fall gäller detta sådana varor, som äro ransonerade på den inre tyska marknaden. Härtill kommer att den över lag starka efterfrågan på vissa viktiga varor, t.ex. stenkol, trots rikliga tyska tillgångar ställer Tyskland inför ej obetydliga transporttekniska och kvantitativa fördelningsproblem i fråga om exporten. En **stegring** av priset på dylika varor kan - bortsett från de komplicerade generella och framförallt partiella kompensationsproblemen - bero på en tysk önskan att reducera exportens omfång. I övrigt gäller att man här liksom i fråga om importpriserna måste skilja på å ena sidan priser, som enligt avtal äro fastställda för viss tid, och å andra sidan ej fastställda, variabla priser. Sammanhanget mellan den interna tyska inhemska prisstegringen och exportpriserna är till sist mycket svår att

---

1) Jämfört med 1938 har Tysklands konstullexport ökat med 600 % och konstsilkeexporten med 75 %. Jfr Die Deutsche Textilausfuhr im Kriege (Hans Kehre), Die Deutsche Volkswirtschaft 1940, h.30.

precisera.

Även för Sveriges vidkommande har den tyska exportprisstegringen blivit ett aktuellt problem. Olika tyska exportprodukter, såsom syntetiska textilråvaror och viktiga färgämnen, ha visat en prisstegring, som sedan Frankrikes kapitulation fortskridit i ökat tempo. En närmare analys av prisstegringens förlopp och orsaker kan emellertid här ej lämnas, framförallt då det härför nödvändiga materialet ej varit tillgängligt. Lika litet är det möjligt att lämna en generell bild av prisutvecklingen för svenska exportvarer; de i Tyskland erhållna priserna för dessa torde emellertid i flera viktiga fall förete en nedåtgående tendens. Det torde emellertid främst vara trävarorna, som drabbats av prissänkningen. De stigande importpriserna inverka givetvis på den interna svenska prisnivån och förstärka återverkningarna på densamma av den allmänna ekonomiska och finansiella politiken. En tysk prisstegring kan även för vårt lands vidkommande medföra en viss anpassning till den tyska prisnivån.

En artikel i "Deutsche Bergwerk-Zeitung" av den 16/8 1940 belyser Tysklands ställningstagande till frågan om prisbildningen på de europeiska marknaderna. Det framhålls däri, att de länder, som hittills haft sina intressen förankrade västerut, numera varit tvungna att göra en helomvändning mot de europeiska marknaderna. Detta har medfört vittgående konsekvenser även för ifrågavarande länders ekonomiska struktur. Dessa länders näringsliv hade tidigare anpassat sig efter de strukturella särdrag, som känneteckna de förutvarande huvudavsnämen västerut. De ha åtnjutit oförtjänta fördelar på grund av uppläggningspolitiken av den allmänna näringspolitiken. Dessa fördelar ha framförallt emanerat ur valutapolitiska åtgärder i samband med anknyt-

ningen till pundet. I stället för att bedriva en reell politik på egna grundvalar ha de nämligen i pundvalutans släptåg genom fortlöpande valutadevalveringar skaffat sig "orättfärdiga fördelar". I det ögonblick, deras valuta åter löstes från pundet, framträdde tydligt att dessa länder levt över sina verkliga tillgångar. De svårigheter, som nu uppstått för dem är Tyskland icke ansvarigt för, de äro tvärtom följden av en politik, som stått i motsats till de tyska intressena. Önskan att Tyskland nu skall hjälpa till att lösa de uppkomna svårigheterna medelst - en tidigare föga uppskattad - generositet i fråga om priserna, är begriplig men bottnar i en missuppfattning av problemställningen. Vad som här fordras, skulle ej heller kunna uppnås genom generösa tyska eftergifter i fråga om priserna. I stället kräves en från grunden gående omställning av den näringspolitiska och sociala strukturen.- Dessa uttalanden synas erbjuda intresse även för andra än de båda länder - Danmark och Nederländerna - till vilka de i första hand rikta sig.

c) Nyordningen av valutaförhållandena.

Frågan om nyordningen av valutaförhållandena är, såsom Funk framhåller, en andrahandsfråga i förhållande till den planmässiga europeiska arbetsfördelningen, men den är likväl av utomordentlig betydelse för förverkligandet av ett friktionsfritt samarbete länderna emellan. I det blivande europeiska valutasystemet kommer riksmarken enligt programmet att efterträda pundet såsom tongivande europeisk valuta; vid dess sida skall den italienska valutan inom Italiens intressesfär spela en viktig roll. Genom införande av stabila kursförhållanden mellan valutorna skall ett smidigt funktionerande betalningssystem säkerställas. Den

tyska ekonomiministern framhåller i detta sammanhang särskilt, att det varken är meningen att återställa de fullkomligt fria valutaförhållandena eller att för hela Europa skapa en valutaunion, något som ju samtidigt skulle innebära införandet av en tullunion. De nya betalningsförhållandena skola baseras på clearingsystemet. Detta har trots sina brister tidigare visat sig vara i stånd att anpassa sig efter även mycket avsevärda strukturella olikheter mellan länderna. En ledande grundsats för clearingavtalen är, att utbytet av varor och tjänster skall försiggå efter principen: "Fasta priser och fasta kvantiteter". Detta utbyte ställes härvid under statlig kontroll. De från land till land gående varumängderna måste vara avvägda mot varandra, och produktionsprogrammet i varje land måste befrias från konjunkturella störningar. Planekonomin inom landet måste gå hand i hand med en planmässigt dirigerad utrikeshandel.

Funk framhåller vidare att det är ett misstag att, med tanke på vissa med det liberala betalningssystemet förbundna praktiska fördelar, tro, att clearingens ej skulle kunna uppnå den elasticitet det europeiska samarbetet kräver. "Även de första automobilerna voro otympliga, men bilen har likväl nått den fullkomlighet, den i dag äger", säger han.

Clearingen måste emellertid genomgå en radikal reform, innan den är i stånd att motsvara de anspråk ett rationellt samverkande Europa ställer på betalningssystemet. I första hand gäller det att utbygga de bilaterala avtalen på ett multilateralt plan. De uppkommande clearingsaldi länderna emellan skola på så sätt kunna utjämnas. Berlin framstår härvid såsom den lämpliga avräkningsorten.

Guldet skall i det nya Europa ej bliva grundval för valutorna; dessa skulle icke vara bundna vid en värdemä-

tare, vars skiftande värde bestämmas av faktorer, som man ej kan kontrollera¹⁾). Guldets kan däremot komma till användning för utjämnande betalningar emellan länderna, men skall då bära karaktären av en vara.

Den multilateral
clearingens
historia.

Den av Funk förordade multilaterala clearingens är såsom idé ingen nyhet, och å andra sidan har den numera i vissa fall i praktiken förekommande trekantsclearingen - om också i något annan form - tidigare vunnit tillämpning. Tjeckoslovakiet och Ungern ha sålunda vid vissa tillfällen bedrivit triangelfaffärer. Grekland fordrade år 1934 vid avtalsförhandlingarna med Jugoslavien, Rumänien och Turkiet, att clearingens skulle ske på trepartsbas, och det grekiska kravet godkändes. I det grekisk-jugoslaviska avtalet stadgades t.ex., att upp till 70 % av de jugoslaviska clearingfordringarna på Grekland kunde betalas med grekiska fordringar, som resulterade ur clearingavtal med andra länder. Att dylika trekantsaffärer icke vunno större utbred-

-
- 1) Tyska riksmarken har emellertid bibehållit en fast relation till guldets och därmed till dollarn. Enligt riksbankslagen av den 15 juni 1939 har guldpriset fastställts till 2790 RM. för 1 kg. guld. Lagen bestämmer vidare, att guld får utlämnas av riksbanken, om det skall användas för ändamål, som förefalla vara ekonomiskt berättigade.

En modifikation i fråga om guldklausulen, som har ett visst intresse i detta sammanhang, tillkom den 16 november 1940. Den nya guldklausulförordningen skapar ett nytt rättsläge för intecknings- och ränteskulder eller på riksmark lydande skulder, för vilka guldklausul stipulerats. Hädanefter skall nämligen vid tillämpning av guldklausul endast det av riksbankslagen fastställda guldpriset äga giltighet. Alla andra bestämmelser ifråga om säkrandet av fordringars värde gälla ej längre.

Genom den nya förordningen befrias riksmarken från den tidigare iakttagna relationen till utländska guldpriser, såsom främst guldpriset i London. Alla fordringar lyda numera på riksmark respektive guldmark.

En annan bestämmelse av betydelse i den nya förordningen förutser, att skulder med guldklausul eller annan värdesäkringsklausul av realkreditbankerna kunna täckas även med fordringar i riksmark.

ning berodde till icke ringa del på att det viktigaste land, som reglerat sina utlandsbetalningar på clearingbasis, nämligen Tyskland, uttryckligen fordrade, att aktivsaldi gentemot Tyskland ej finge överföras på tredje land.

Redan på ett relativt tidigt stadium, då clearingavtalen började vinna spridning och nackdelarna av deras stela natur gjorde sig allt starkare gällande, diskuterades olika tänkbara förbättringar av clearingsystemet och bland annat även möjligheterna för dess utbyggande på ett multilateralt plan. Den bilaterala clearingens uppfattades såsom en hämsko på utrikeshandeln och såsom ett svårt hinder för den nationella specialiseringens och den internationella arbetsfördelningens utveckling.

Redan 1932 ägnade ekonomiska experter djupgående undersökningar åt clearingens funktion och utarbetade planer för multilateral clearing. Mest känt är Edgar Milhauds projekt, som han själv kallade "la compensation internationale intégrale"¹⁾. Planen gick ut på att clearingens skulle omfatta alla slag av betalningar länderna emellan. Varje stats clearingbalans skulle på så sätt bliva en fullständig betalningsbalans. Betalningarna skulle dock icke regleras med guld eller med de brukliga formerna av valutor utan med hjälp av särskilda certifikat, s.k. "devises-compensation" eller "chèques-compensation" (kompensationsvalutor), som emitterades av clearinginstitutet. Dessa kompensationsvalutor skulle ha bestämd giltighetstid och därefter återflyta till det emitterande institutet, sedan de under mellantiden cirkulerat fritt. Milhaud utarbetade sedermera även ett projekt till en internationell konvention i syfte att realisera den multilaterala clearingens i ovan angivna form²⁾.

---

1) jfr Milhaud, E.: La compensation internationale intégrale, Paris 1935.

2) jfr Milhaud, E.: La compensation organisée, Paris 1935.

Milhaud ställde sig i spetsen för en veritabel kampanj för den multilaterala clearingens och förde denna med nästan lika stor intensitet som Coudenhove-Kalergi tidigare kämpat för den paneuropeiska idén. Milhauds projekt mötte stort intresse såväl bland vetenskapsmän som bland praktiker. Bland annat bildades år 1935 en särskild kommitté, som skulle arbeta för förverkligandet av hans idé ("Comité d'action pour la compensation internationale intégrale" i Genève). Kraftigt stöd erhöll Milhaud av Alterman, en framträdande ledamot i franska exportföreningen. Denne utarbetade en plan för den multilaterala clearingens praktiska förverkligande, låt vara i begränsad omfattning. Han föreslog nämligen att Frankrike, Luxemburg-Belgien och Schweiz till att börja med skulle bilda en multilateral grupp. Sedan skulle undersökas, huruvida Mellaneuropa och sydöstra Europa kunde utgöra vidare grupper, som sedermera skulle samverka. På Altermans initiativ var även l'Institut International de Commerce i Bryssel verksamt i denna riktning.

Milhaud's bemödanden rönne emellertid samma öde som Coudenhoves: Det praktiska resultatet uteblev, då de olika ländernas regeringar nöjde sig med att visa platoniskt intresse för saken.

Det må i detta sammanhang omnämnas, att även tyska experter före kriget omfattade den multilaterala clearingens idé. Så till exempel Dr. Fritz Meyer i sitt memorandum till tolfte sammanträdet i International Studies Conference sommaren 1939¹⁾.

Den franska handelsministern Lamoureux lät utarbeta ett förslag till multilateral clearing. På hans initiativ företog N.F. en enquête²⁾ hos clearingländerna med bl.a.

-
- 1) jfr Meyer, F.: Devisenbewirtschaftung als neue Währungsform, Weltwirtschaftliches Archiv, maj 1939.
  - 2) jfr Société des Nations: Enquête sur les accords de clearing, Genève 1935.

förfrågan, om huruvida multilateral clearing kunde anses vara med fördel genomförbar och i vilken form detta i så fall lämpligen kunde ske.

Franska regeringen framhöll i sitt svar, att den multilaterala clearingen var ett naturligt komplement till den bilaterala. Den skiljde härvidlag på multilateral clearing i triangulär och i generell form, vilka båda ansågs genomförbara, den sistnämnda möjligen med uteslutande av stater, som voro kroniska gäldenärer och för vilka en reglering av uppkommande passivsaldi var omöjlig.

De flesta länderna, som togo ställning till frågan, förhöllo sig emellertid i stort sett avböjande eller skeptiska mot den generellt multilaterala clearing^{italienska regeringen/}en. Den förklarade sålunda, att kompensationsavtal av naturen inte kunde vara annat än bilaterala. Desorganisationen på det ekonomiska och monetära området hade lett till strävan efter utjämning av betalningsbalansen. Endast valutastabilisering och införandet av en allmän värdemätare, såsom guldet, skulle möjliggöra multilaterala kompensationsavtal; men i samma ögonblick skulle en sådan organisation ej längre äga existensberättigande. I det då aktuella läget ansåg Italien emellertid att i anslutning till bilaterala avtal en ytterligare kompensation av clearingöverskott möjligen och i så fall som en ren försöksverksamhet skulle kunna prövas, men detta borde endast ske på grundval av överenskommelser in casu.

Flera länder, som visserligen förhöllo sig kritiska mot den generella formen av den multilaterala clearing^{en}, medgävo dock möjligheterna för partiella lösningar, främst i form av trekantclearing, eller framhöll rent av önskvärdheten därav.

Mot den generella clearing^{en} anfördes att det fanns länder, som inte ville ansluta sig till en dylik omfattande

clearingunion och bland annat på grund av deras speciella balansstruktur. Beaktansvärt i detta sammanhang är det österrikiska svaret, som påvisade att när det är svårt att upprätthålla den bilaterala clearingens vid inträdande ekonomiska förändringar hos den ena eller den andra parten, blir denna svårighet mångfaldigt större, när det gäller multilateral clearing. En förändring i en enda ekonomisk faktor hos en av parterna kan sätta hela det gemensamma clearingsystemet i fara.

Det kan slutligen anmärkas, att Tyskland över huvud taget icke avgav något svar på den nu berörda enquêten.

Då den multilaterala clearingens idé icke föreföll kunna omsättas i praktiken, nöjde sig N.F. med att framlägga vissa förslag beträffande trekantsclearingens genomförande. En medverkan av Internationella Banken i Basel var härvid påtänkt. Förslaget gick i korthet ut på att en viss stats aktivsaldo mot en annan bestämd stat skulle kompensera passivsaldo gentemot en tredje, varvid transaktionen skulle försiggå direkt mellan gäldenärstaten och borgenärstaten. Resultaten av dessa bemödanden ha emellertid varit obetydliga.

Den multilaterala clearingens under kriget.

Den multilaterala clearingens tanke, såsom den nu återupplivats inom ramen av riksminister Funks projekt till Europas nyordning, visar jämfört med tidigare projekt den avgörande skillnaden i att en handlingskraftig och beslutssam makt står bakom den, beredd och i stånd att förverkliga den. Tanken på en europeisk clearingcentral är, som vi sett, ej heller den en nyhet, men dess här tilltänkta utformning - att den upprättas av en ekonomiskt och politiskt behärskande och dirigerande makt - är däremot en revolutionerande avvikelse från tidigare planer. I och för sig måste clearingcentralens förläggande till Berlin anses såsom en ändamålsenlig lösning, då ju Tyskland av rent prak-

tiskt-ekonomiska skäl förefaller predestinerad att hysa denna central. Främst bidrager härtill storleken av den tyska marknaden och landets geografiska läge i Europas centrum samt det förhållandet att inget annat land inom sin utrikeshandel kan uppvisa en lika allsidig utveckling av clearingsystemet. Clearingcentralen är ju praktiskt taget redan färdig och äger alla förutsättningar för ett rationellt genomförande av projektet.

Även om den multilaterala saldoavräkningen över en central i princip förefaller enkel, så uppställer sig dock en del frågor rörande dess organisatoriska uppläggning. I motsats till tidigare planer förefaller det emellertid - åtminstone vad som rör officiella tyska uttalanden angående densamma - råda en viss obestämthet i fråga om dess praktiska utformning. Varken i Funks tal eller i officiella kommentarer därtill har närmare klarlagts hur den tyska riksledningen i organisatoriskt hänseende tänker sig det multilaterala clearingsystemets gestaltning i praktiken. Man har mestadels i vag form talat om ett system av clearingaffärer i trekant, eventuellt i fyrkant, varvid clearingspetsarna, d.v.s. negativa resp. positiva clearingöverskott mellan två eller tre länder och Tyskland skola utjämnas mot varandra. En förklaring till varför den tyska riksledningen ej lämnat en klart fixerad plan för den multilaterala clearingens framtida gestaltning torde bero på, att man anser det mest ändamålsenligt att den - ehuru ledd av tyskt initiativ - växer upp ur den konkreta utvecklingen i Europa på såväl det ekonomiska som det politiska området, en utveckling, som åtminstone tillsvidare ej låter sig utformas på samma sätt som inom det egna landets gränser. Ännu innesluter den europeiska politiken många ovissa faktorer, och Europas framtida förhållande till andra världsdelar äro ej heller tydligt skönjbara.

En del slutsatser rörande den kommande utvecklingen av det europeiska betalningssystemet kan man emellertid draga efter ett studium av de steg, som hittills tagits från de bilaterala clearingformerna i riktning mot de tilltänkta multilaterala. En klar bild av utvecklingen är emellertid svårt att skaffa sig, då clearingavtalens olika detaljer ännu för det mesta behandlas konfidentiellt.

För närvarande har omläggningen från bilateral till multilateral clearing med central i Berlin delvis kommit i gång, men hittills ha de multilaterala förbindelserna endast gällt överenskommelser mellan en del stater och ockuperade länder, varvid Tyskland fungerar som tredje part och reglerande mellanhand. Det må erinras om att början gjordes med en clearingaffär i trekant mellan Tyskland, Sverige och Danmark ifråga om svenska träleveranser, varvid det tyska aktivsaldo på Sverige ställdes till Danmarks förfogande, som å sin sida har aktivsaldo på Tyskland. Sverige har efter detta avslutat triangelöverenskommelser med Holland och Belgien, enligt vilka betalningarna ledas över Deutsche Verrechnungskasse i Berlin. Dessa avtal äro emellertid av provisorisk och begränsad natur och avse i fråga om Holland ömsesidiga leveranser uppgående till 17 milj. kr. samt 5 milj. kr. beträffande Belgien. Det senaste clearingavtalet med Danmark avser direkta dansk-svenska betalningar men öppnar även möjligheten för triangelaffärer över Verrechnungskasse i Berlin, vilket även utnyttjats. Svenska leveranser till Norge ha även medfört en större nedskrivning av det svenska passivsaldo på Tyskland, men det har härvid ej rört sig om norska utan om tyska beställningar.

Även andra stater ha i form av triangelavtal återupptagit sina handelsförbindelser med en del ockuperade länder, såsom Jugoslavien, Finland och Schweiz, och betal-

ningarna mellan vissa av de ockuperade länderna själva ledas över Deutsche Verrechnungskasse, som t.ex. mellan Holland och Belgien. En viktig etapp i den multilaterala clearingens utveckling var Italiens principiella accepterande av denna nya mellanstatliga betalningsform, i det att, i samband med de tysk-italienska ekonomiska överenskommelserna, beslut fattades om att Italiens clearingaffärer med Belgien, Holland, Luxemburg, Danmark, Norge, Polen och Elsass-Lothringen skola ledas över Berlin. I motsats till andra staters överenskommelser med de ockuperade länderna gälla de italienska avtalen ej endast för de clearingaffärer, som ingås efter överenskommelse utan även för alla gamla clearingfordringar.

Frankrike är det enda landet under tyskt herravälde, som hittills icke har någon triangelöverenskommelse. Det enda handelsavtalet, Frankrike ingått sedan kapitulationen, slöts med Schweiz, varvid bilateral clearing lagts till grund för detsamma.

En intressant företeelse är en planerad trekantclearing, som ligger utanför Deutsche Verrechnungskasses område, nämligen mellan Sverige, Finland och Turkiet.

En fråga, som framtiden kommer att lämna svar på, är huruvida de europeiska ländernas handelsutbyte med de transatlantiska marknaderna skall ledas över Deutsche Verrechnungskasse. Rörande denna handel säger tyske vice riksbankschefen E. Puhl: ¹⁾

Nydaningen av de ekonomiska förhållandena inskränker sig tillsviðare till det centraleuropeiska området. På så sätt lägges en fast grund till nyordningen av valutaförhållandena i hela Europa. Man får härur ej draga slutsatsen, att axelmakterna mer eller mindre vilja isolera sig. De transatlantiska handelsförbindelsernas stora betydelse

---

1) Die Deutsche Volkswirtschaft 1940, m.30, sid. 950.

underskattas icke och axelmakterna äro i princip gärna beredda att utbygga och intensifiera dem. De äro emellertid även medvetna om, att förhållandena här äro mycket mera komplicerade än inom Europa. Clearingförbindelser med de transatlantiska länderna möta så många och stora svårigheter, att clearingen där kan vinna endast begränsad tillämpning. Större utsikter torde förefinnas för sådan konstruktion av betalningsavtalen, som förena fördelarna av privat valutautbyte och statligt dirigerad betalningsbalans. I övrigt får man räkna med tillämpning av fria valutor. Axelmakternas mål kommer därför att vara att säkra riksmarkens och lirans ställning såsom mellanstatliga betalningsmedel även i fråga om de utomeuropeiska förbindelserna.

De konkreta åtgärderna på valutaområdet.

I sitt öppningstal vid Wiener Messe hösten 1940 förklarade rikminister Funk att den ekonomiska demobiliseringen efter kriget skulle, förutom en nedskärning av hindren för handelsutbytet mellan Europas stater, även möjliggöra en sanering och stabilisering av de europeiska valutorna. I detta sammanhang återkom han till nödvändigheten av en ändamålsenligare utformning av clearingmetoderna och gav därvid en närmare precisering av de reformer, som - förutom den multilaterala clearingens införande - voro mest påkallade. Funk har i ovan omnämnda tidigare tal av den 25 juli visserligen redan berört vissa sidor av dessa reformer, men i Wien lämnade han en koncis sammanfattning av de förbättringar med vars hjälp han anser en till alla delar funktionsduglig clearing skall kunna uppnås, nämligen genom

1. Förenkling av kompensationsmetoderna.
2. Stabilisering av "omräkningssatserna", d.v.s. införande av fasta clearingkurser.
3. Förkortande eller fullständigt eliminerande av den tidsfrist under vilken exportörerna ofta tvingas vänta på likvidernas utbetalning.

Detta program förtjänar uppmärksammas av den anledningen, att, liksom i fråga om den multilaterala clearingens, ansatser redan föreligga till ett praktiskt förverkligande. Det är emellertid omöjligt att erhålla en klar och fullständig överblick över de konkreta tilldragelserna på detta område, då den med krigstillståndet förbundna konfidentiella behandlingen av dessa spörsmål ännu i många avseenden upprätthålles.

Programmet och dess praktiska betydelse måste ses i samband med den multilaterala clearingens förverkligande, vilket innebär att clearingens befrias från sin största olägenhet, nämligen förekomsten av stora saldi, för vilka ingen omedelbar användning finnes. Genomförandet av ovanstående program höjer å ena sidan den multilaterala clearingens funktionsduglighet, och, å andra sidan, möjliggör den allsidiga avräkningen en genomgripande förbättring av clearingtekniken i enlighet med ovannämnda punkter.

1. Kompenseringsmetoderna, vilka mestadels äro mycket komplicerade och som medföra en restriktiv verkan på utrikeshandeln och en stel bindning av den mellanstatliga prisbildningen, torde sålunda ofta kunna förenklas, när möjlighet till multilateral saldoavräkning föreligger. Kompenseringsmetodernas nuvarande utformning är tillsvidare överskådlig, då uppgifter om desamma ej föreligga på grund av den sekretess, krigsförhållandena medföra. Man kan emellertid utgå ifrån att kompenseringsförhållandena, som voro rådande under tiden före kriget, till stor del avvecklats redan under de första krigsmånaderna, men i stället ersatts med nya kompenseringsöverenskommelser, vilka framkallats av tvånget till sträng hushållning med råvaror och andra viktiga produkter. Genomgripande reformer på detta område kunna ej tänkas bliva genomförda, förrän ekonomisk stabilitet åter uppnåtts efter krigets slut.

2. Införandet av fasta clearingkurser, helst med samtidigt avrundade¹⁾ värden, innebär stora bekvämligheter vid den bilaterala clearingens genomförande men torde vara ett oavvisligt tekniskt krav när det gäller att möjliggöra en friktionsfri multilateral clearingavräkning. I slutet av september har mellan Tyskland och Schweiz avtalats att riksmarken i fortsättningen skall stå i ett fast förhållande till schweiziska francs. Enligt den sålunda träffade överenskommelsen skola nämligen 100 riksmark oförändrat motsvara 175,44 Sfrs, medan förut en daglig kurs fastställdes, som fluktuerade mellan 175 och 177 Sfrs per 100 Rmk. Relationen av riksmarken till de olika valutorna i generalguvernementet, Böhmen-Mähren, Slovakien, Elsass-Lothringen och Luxemburg har likaledes fastställdes, varvid man samtidigt försökt att uppnå avrundade värden. Såsom exempel må nämnas att riksmarkens förhållande till francsen i Elsass-Lothringen fastställdes till 1:20, vilken relation numera även gäller Frankrike²⁾. I samband med införandet av tullunionen mellan Tyskland och Böhmen-Mähren, som skedde i höstas, fastställdes, såsom tidigare nämnts, omräkningskursen mellan kronan och riksmarken till förhållandet 10:1.

Ett allsidigt europeiskt samarbete med den tyska marknaden som medelpunkt och riksmarken som standardvaluta fordrar, vilket också från tysk sida gjorts gällande, förutom ett fast kursförhållande till centralvalutan, även att detta kursförhållande harmonierar med prisnivåerna i respektive länder. Härav följer ett andra krav, nämligen att

---

1) Tyska riksbankens vicepresident Emil Puhl framhöll i ett tal, som han i oktober höll inför tyska bankmän, samma synpunkter som Funk och poängterade härvid även ändamålsenligheten av att de fasta clearingkurserna voro avrundade till jämna belopp. Intressant är också hans argumentering för att fasta kursförhållanden eliminera kursriskerna, och härigenom möjliggöres att bank- och växelkrediterna i köpmannens intresse åter kunna utvidgas.

2) Intressant är att den i höst fastställda kursrelationen mellan Frankrike och Schweiz är gynnsammare.

riksmarkens värdenivå i de olika länderna även utformas så enhetligt som möjligt. Såsom ett senare avsnitt i detta kapitel skall visa, ha Tysklands önskemål i båda avseendena framställts under de senaste ekonomiska förhandlingarna på Balkan, och överenskommelserna som slötos vid detta tillfälle ha medfört att de även omsatts i praktiken.

3. Uppkomsten av mer eller mindre långa tidsfrister, under vilka exportören ofta tvingas vänta på att hans likvid skall utbetalas ur clearingkassan, är en direkt följd av förekomsten av clearingsaldi. I den mån den multilaterala avräkningen framskrider minskas denna nackdel så småningom, men en fullkomlig eliminering av denna stora olägenhet, som det bilaterala clearingsystemet medfört, torde härigenom knappast kunna uppnås. Däremot kan denna fråga, såsom Funk gjort gällande, redan på det bilaterala planet lösas fullt tillfredsställande genom att ländernas centralbanker förskottera de likvider, exportörerna ha anspråk på. Den på så sätt uppnådda omedelbara utbetalningen av exportlikviderna utgör ej blott en teknisk förbättring av clearingsystemet, utan måste även anses såsom en betydelsefull exportfrämjande åtgärd. Denna krediteringsform innebär sålunda även ett värdefullt komplement till lösningen av det svåra arbetsanskaffningsproblemet, som framträtt i flertalet europeiska stater.

Även på detta viktiga område ha praktiska steg tagits, som t.ex. nyligen i Bulgarien, vilket behandlas å annat ställe. Vidare förverkligades denna reform även i samband med avslutandet av clearingavtalet mellan Schweiz och Tyskland, vilket slöts i somras. Av intresse i detta sammanhang är vidare möjligheten, att de tillgodohavanden den ifrågavarande centralbanken på så sätt erhåller, även kunna användas såsom sedeltäckning. Sålunda ha den polska och den belgiska emissionsbanken i sina statuter förutsett

denna möjlighet.

I det följande skall en överblick lämnas av Tysklands valutapolitiska överenskommelser med balkanländerna, vilka tilldrar sig speciellt intresse då ovannämnda, av Funk uppställda program, i många avseenden här kunnat förverkligas.

Valutafrå-
gan på Bal-
kan.

Nyligen meddelade pressen i Tyskland och Balkan att riksmarkkursen höjts gentemot den jugoslaviska valutan och att långvariga förhandlingar rörande ett nytt betalningsavtal mellan Tyskland och Bulgarien avslutats. En kort notis omnämnde vidare, att förhandlingar mellan tyska och rumänska delegater upptagits i Bukarest, varvid även kursfrågor skola diskuteras.

Bakgrunden till dessa till synes ej särskilt betydelsefulla händelser utgöres av ett stycke europeisk historia, såväl ekonomisk som politisk. De utgöra avslutningen av ett innehållsrikt handels- och valutapolitiskt skede på Balkan och upptakten till ett nytt, som bildar ett led i den europeiska nyordningen. Både händelseförloppet utveckling och den närmare utformningen av dess sista etapp äro tacksamma studieföremål ur pris- och valutapolitisk synpunkt och förtjäna uppmärksamhet, i synnerhet som de äro ägnade att belysa viktiga riktlinjer för den tyska målsättningen på dessa områden. I detta sammanhang är det emellertid omöjligt att närmare ingå på förhistorien till nämnda överenskommelser. Här skall dock göras ett försök att i korthet draga upp de viktigaste linjerna, som leda fram till de aktuella händelserna, eftersom dessa knappast kunna förstås utan en återblick på tidigare förhållanden. Härtill kommer den omständigheten, att åtskilliga av kommentarerna i fackpressen ej gjort denna sida av frågan rättvisa och i stort sett anlagt synnerligen ensidiga synpunkter på problemet.

Sedan det tyska clearingsystemets tillkomst har i balkanländerna liksom i vissa sydamerikanska stater ett kraftigt disagio till nackdel för den tyska riksmarken uppstått.

Några principiella reflexioner över uppkomsten av ett disagio till nackdel för en clearingvaluta skola här inskjutas. De av bilaterala clearingavtal berörda valutorna kunna genom sin bundna natur, genom förekomsten av clearingsaldi och de därigenom utsträckta betalningstiderna samt genom mångahanda tekniska svårigheter utsättas för ett "psykologiskt disagio", framförallt i stater med aktivt clearingsaldo, som även ha fria valutor till sitt förfogande. Den ifrågavarande clearingvalutan blir med andra ord föremål för en misstro, som under vissa förutsättningar kan leda till en undervärdering även i konkret form. Den bilaterala clearingens natur medför oundvikligt mer eller mindre stora saldi. Valutan i det land, som för tillfället råkat i skuld, utsättes härigenom, åtminstone i bilateral bemärkelse, d.v.s. i förhållande till clearingborgenärens valuta, för ett tryck, såvida icke betalningsbalansens beskaffenhet i övrigt motverkar denna tendens. Förekomsten av ett passivsaldo behöver givetvis inte betyda, att en tendens till undervärdering av den ifrågavarande statens valuta generellt sett är berättigat. Det må i detta sammanhang framhållas, att clearingsystemet medför en starkare geografisk uppdelning av ett lands valutaenhet, sambandet mellan de olika valutaområdena blir lösare och deras inverkan på varandra därmed förminskat. Denna utveckling underbygges i väsentlig grad, när statens kontroll över näringslivet och främst över prispolitiken ökas. Men även i den partiella sfären två länder emellan behöver ett passivt clearingsaldo ej vara ett tecken på att den reala kompensationsbalans, som finns mellan de båda länderna, haltar.

Detta kan belysas med ett praktiskt exempel. Då ett tyskt passivsaldo förelåg gentemot Jugoslavien, torde detta i vissa fall berott på att omedelbart betalbara jugoslaviska råvaror levererats mot på längre sikt betalbara tyska kapitalvaror, såsom maskiner. På grund av denna skillnad i betalningsvillkoren kunna likvärdiga och samtidigt effektuerade leveranser leda till ett passivt clearingsaldo för den ena parten under vissa perioder. Det egenartade förhållandet har t.o.m. ofta inträtt, att vissa balkanländer haft aktivt clearingsaldo gentemot Tyskland, trots att handelsbalansen samtidigt varit passiv.

Ovan antydda incitament till bildandet av ett disagio mot clearingvalutor utgöra i regel ej utslagsgivande orsaker till uppkomsten av en sådan undervärdering. Dessa orsaker äro fastmer nära förknippade med strukturen av handelsförbindelserna och betalningsbalansen mellan länderna ifråga men bero även på förhållandena till de övriga marknaderna. Disagiots orsaker äro alltså svåra att generalisera och böra undersökas från fall till fall. I fråga om balkanländerna underlättas en dylik undersökning emellertid därigenom att orsaksförhållandena i dessa länder torde varit mycket likartade. Vissa skillnader uppträda emellertid i fråga om den form, i vilken disagiot gör sig gällande.

Ett disagio kan uppträda i direkt eller indirekt form. Med direkt disagio menas en undervärdering, som tager sig uttryck i direkta avdrag från den officiella kursen vid utbetalningen av exportörernas fordran resp. vid inbetalningen från importörernas sida. Ett indirekt disagio uppstår, när andra valutor övervärderas i förhållande till den egna valutan. I balkanländerna förekommo båda arterna av disagio, i vissa fall samtidigt inom samma land. Den indirekta formen torde emellertid ha varit den förhärskande i balkanländerna och utgjorde i vissa av dessa stater ett

utmärkande drag i valutapolitiken. Denna gynnade nämligen i hög grad de fria valutorna med hjälp av premier. Dessa premier betalades av importörerna via centralbanken eller andra institutioner till exportörerna, varvid denna utbetalning gjordes vid sidan om den likvid, dessa erhöilo enligt den officiella noteringen för ifrågavarande valuta. Då den tyska clearingkursen icke samtidigt förändrades, uppstod på så sätt ett disagio för riksmarken. Realiter innebar denna valutapolitik en depreciering av ifrågavarande balkanvalutor, varvid riksmarken nedflyttades till samma nivå. Det indirekta disagiot kombinerades, som nämnts, i vissa fall även med direkta kursavdrag, fastän dessa aldrig på långt när nådde samma storleksordning som premierna på fria valutor, vilka i genomsnitt uppgingo till inte mindre än omkring 40 %. Den bilaterala clearingens egenskap att uppdelade valutatan i mer eller mindre "självstyrande" delar, förhindrade att riksmarkens indirekta och direkta depreciering på balkan spred sig till andra valutaområden. Detta disagio, som bibehölls även tills helt nyligen har nu väckt Tysklands reaktion och under de sista månaderna ha långvariga förhandlingar pågått - och ytterligare framstötter från tysk sida torde vara att vänta - för att åstadkomma en ändring till riksmarkens förmån.

När man betraktar den ovan angivna utvecklingen, är det två frågor, man närmast ställer sig. Vilka voro - utöver redan berörda allmänna orsaker - de utslagsgivande faktorerna vid uppkomsten av detta disagio? Varför accepterade Tyskland tidigare dessa förhållanden, som det numera bestämt avvisar?

Vid ett försök att besvara den första frågan måste först erinras om att balkanländerna voro kapitalfattiga jordbruks- och råvaruländer med ett mer eller mindre utpräglat industrialiseringsbehov. Avhängigheten av inför-

seln från exporten, som varit ett utmärkande drag i balkanländernas¹⁾ handelspolitik, är en följd av deras kapitalbrist. Då handelsbalansen omfattar nästan hela betalningsbalansen, kunde större importöverskott endast betalas med ökad skuldsättning till utlandet. Balkanländerna, som sedan världskriget 1914-18 redan hade stora utlandsskulder, ökade dessa i hög grad under åren efter världskriget och fram till världskrisen. Världskrisen avskar möjligheterna för upptagande av ytterligare lån, varför balkanländerna sågo sig nödsakade att bedriva en mer eller mindre dirigerad handelspolitik. Inflytande kapital hade tidigare kunnat täcka utgående räntebetalningar och handelsbalansens passivitet. Efter världskrisen reducerades importen och en intensiv exportpolitik bedrevs, för att räntebetalningarna skulle kunna täckas med exportöverskott. Före 1931 hade balkanländerna sålunda sammanlagt haft passiv handelsbalans, vilken från och med detta år förvandlades till aktiv. De voro numera tvungna att skaffa sig fria valutor för att kunna betala räntebeloppet till England och Frankrike och gingo därför in för att gynna de fria valutorna, respektive att begränsa exporten till clearingländer, och bland dessa främst till Tyskland. Under åren efter världskrisen ökades visserligen handelsomsättningen med Tyskland²⁾ men samtidigt även importöverskottet, medan under samma tid en väsentlig förbättring av handelsbalansen med England och i synnerhet med Frankrike inträdde.

Balkanstaternas tvång att skaffa fria valutor för räntebetalningar och amorteringar torde således vara den

---

1) Med undantag för Grekland.

2) I stort sett på det italienska handelsutbytets bekostnad. Italien var ju även ett clearingland men bedrev ej samma energiska exportpolitik som Tyskland.

väsentligaste orsaken till riksmarkens disagio på Balkan. Härtill kommer även att många viktiga råvaror ej kunde erhållas över den tyska clearingen, vilket även torde ha bidragit till att förstärka strävan efter fria valutor.

Effekten av balkandisagiot var för Tysklands vidkommande visserligen den att de tyska importörerna fingo betala högre priser än t.ex. amerikanare och engelsmän, men å andra sidan verkade disagiot stimulerande på balkanländernas import av kapitalvaror och andra varor från Tyskland. Balkanländernas billigare inköpsmöjligheter i Tyskland medförde, som nämnts, en ökning av importen från detta land. Detta verkade i sin tur indirekt främjande på exporten, fastän denna på grund av disagiot ej kunde följa med i samma grad. Skulle Tyskland i det dåvarande läget ha höjt riksmarkkursen, så torde handelsomsättningen med Balkan ha krympt i väsentlig grad. Denna utveckling skulle ha varit raka motsatsen till Tysklands expansiva handelspolitik, vilken ju speciellt tog sikte på "intressesfären i sydöstra Europa". Att Tyskland var synnerligen angeläget om att vinna denna marknad framgår av den offensiva exportpolitik, som bl.a. framträdde i form av förmånliga kreditvillkor, medan det samtidigt försökte att motverka disagiot med hjälp av överpriser på importsidan.

Den depreciering disagiopolitiken innebar medförde att prisnivån i balkanländerna höjdes allt mer. Denna utveckling fortskred genom krisförhållandena efter krigsutbrottet i accelererat tempo och var mest framträdande i Rumänien och i Bulgarien. De starkt ökade råvarupriserna gjorde att Tyskland under de första krigsmånaderna försökte åstadkomma en höjning av markkursen. I Jugoslavien uppnåddes en mycket obetydlig justering. En mera betydelsefull förbättring av markkursen skedde däremot i Rumänien, fastän tyskarna vidhöll, att den icke motsvarade den våld-

samma stegringen av råvarupriserna. I övrigt uppnådde den tyska framstöten inga resultat vid den tidpunkten.

Sedan avspärrningskrisen ökat och omfattar hela Europa, har Tyskland ändrat på sin yttre prispolitik även i fråga om balkanländerna. Enligt Neue Züricher Zeitungs korrespondent i Sofia¹⁾ har Tyskland pressat ner inköpspriserna för varor från dessa länder för att på så sätt kunna tvinga dem att acceptera en höjd riksmarkkurs.

Tysklands valutapolitiska mål på Balkan är för närvarande att där uppnå ett enhetligt riksmarkvärde, som står i proportion till de rådande prisetförhållandena och det värde den tyska riksmarken numera tillmätas. Statssekreteraren, Dr Landfried, framhöll vid de senaste förhandlingarna i Belgrad, att den tyska riksmarken numera var bättre än guld. Frankfurter Zeitung²⁾ framhåller i en intressant utläggning rörande riksmarkens värde: "Skulle det finnas fria valutakurser för riksmarken, hade noteringen för några månader sedan kunnat falla obehindrat, men skulle under senaste tiden, liksom värdepapperskurserna, ha visat en accentuerad uppgång i New York, i Schweiz och överallt. Om det finnes tillförlitliga sammanställningar rörande spärrmarkkurserna, så skulle detta i högsta grad bliva påtagligt". "Dessa sammanhang rättfärdiga, att Tyskland i sina clearingförbindelser med angränsande länder eftersträvar en höjning av markkursen, liksom nu skett gentemot Jugoslavien."

Det närmare målet för den tyska valutapolitiken på Balkan är att åstadkomma en eliminering av det direkta disagiot och tillsvidare en genomgående nedskärning av den indirekta undervärderingen till ett enhetligt disagio på omkring 20 %. För att uppnå eliminering eller minskning av

---

1) Neue Züricher Zeitung den 18.10.1940.

2) Frankfurter Zeitung den 6.10.1940.

ett indirekt disagio kunna två olika tillvägagångssätt komma till användning; antingen upphäves, respektive reduceras premierna eller också höjes riksmarkens kurs i önskad proportion. Huruvida det ena eller det andra alternativet är det mest ändamålsenliga kan endast bedömas från fall till fall, i synnerhet då parternas förhandlingsbas torde spela en viktig roll härvid. Båda metoderna ha redan använts i praktiken, den förstnämnda i Bulgarien och den sistnämnda i Jugoslavien.

I det följande skall en sammanfattande översikt lämnas dels över ifrågavarande valutapolitiska förhållanden på Balkan, dels över de med Tyskland redan avtalade förändringarna av dessa, i den bemärkelse, som angivits ovan.

Clearingmarkens disagio beräknas för Grekland till mellan 22.8 och 23 %, i Ungern till 22.5 %. Bortsett från Greklands numera ovissa öde, torde dessa länders disagio ungefär motsvara den första etappen i Tysklands aktion mot undervärderingen, varför här inga förändringar torde vara att vänta tillsviare. I Rumänien, där disagiot trots nämnda tidigare markkurshöjning ännu uppgår till omkring 40 %, pågå för närvarande tysk-rumänska förhandlingar rörande ändringar i kursförhållandena. I Rumänien har prisstegringen varit särskilt framträdande, i synnerhet även i fråga om exportvaror, av vilka flera visade en prisförhöjning på flera hundra procent sedan krigsutbrottet, såsom t.ex. olja och oljeprodukter. - Den härigenom inträdande försämringen i valutaläget bekämpades av den rumänska Nationalbanken förgäves, fastän denna har ett väsentligt större guldförråd än övriga balkanländer kunna uppvisa. - Den strax efter krigsutbrottet utfärdade valutaregleringen bestående avlämningskyldighet för 30 % av exportvalutorna, medan 70 % kunde säljas på den fria marknaden. Den dåvarande officiella premien på fria valutor uppgick till 38 % ut-

över kursnoteringen. Då avlämningskyldigheten i fråga om valutorna den 2 mars 1940 utvidgades till hundra procent, var nationalbanken tvungen att godkänna och övertaga den högre inofficiella premien. Då den sammanlagda premien därefter uppgick till 50 procent hade leien sålunda deprecierats till halva värdet gentemot de fria valutorna.

I Jugoslavien har systemet med fri valutakvot redan bestått sedan flera år tillbaka. De jugoslaviska valuta-bestämmelserna rörande den fria kvoten avvek från det förutvarande rumänska systemet genom att de även gällde en del clearingvalutor, som såldes i form av särskilda clearingcheckers. Även för riksmarken förelåg en dylik fri kvot, som i fria marknaden kunde säljas och köpas i form av checkers på ifrågavarande riksmarksbelopp. Strax före kriget ändrades valutabestämmelserna, i motsats till förhållandet i Rumänien, så att avlämningskyldigheten för alla valutor upphävdes. Kort tid efter krigsutbrottet löstes dinarkursen från pundet och knöts till dollarn.

I Jugoslavien har svårigheten att erhålla fria valutor ofta varit mycket framträdande och därmed även avogheten mot clearingen, vilket bl.a. ledde till att clearingavtalet med Rumänien uppsades. Sedan 1929 har dinarens värde sjunkit i väsentlig grad. Riksmarkens kursförhållanden till dinaren har emellertid endast i ringa grad ändrats.

Den starka inre prisförhöjningen, som sedan kriget gjorde sig gällande, inverkade i ej obetydlig grad på de fria valutornas och även på clearingcheckernas kurser. Tysklands i förhållande till införseln kraftigt stigande utförsel bidrog till att öka efterfrågan på riksmarkscheckers. Hade riksmarkkursen före kriget ofta blivit utsatt för tryck så började den numera att stiga, vilket föranledde jugoslaviska Nationalbanken att intervensera. Slutligen såg den sig tvungen att upphäva den fria handeln

med tysk clearingmark. Sedan krigsutbrottet har endast en obetydlig justering av den officiella clearingkursen företagits till Tysklands favör. De i höst avslutade förhandlingarna med Tyskland ledde till en väsentlig om också ej slutgiltig, ändring av kursrelationen de båda länderna emellan. Som ovan nämnts valde det jugoslaviska folket alternativet att höja riksmarkkursen. Fastställandet av kursen från 14.80 Dinar för 1 RM. till 17.82 betyder en ökning av riksmarkens värde om c:a 20 %. Jämfört med dollarkursen (som torde vara manipulerad) skulle riksmarkkursen fastställts till 22 Dinar, om man utgår från ifrågavarande kursdifferenser. Om dollarn tages som måttstock utgjorde riksmarkens undervärdering före kursjusteringen 33 %, medan kurshöjningen reducerar den med omkring 13 % till det för balkanländerna bestämda resterande disagiot på c:a 20 %.

För att ej bereda det jugoslaviska näringslivet allt för stora svårigheter har överenskommelse träffats att kursförändringen skall företagas etappvis. Härvid har även hänsyn tagits till den rätt avsevärda clearingskuld, som Jugoslavien vid förhandlingstillfället hade till Tyskland. På de närmare detaljerna i övergångsbestämmelserna skall här ej ingås.

Grundvalen för utrikeshandeln i Bulgarien äro kompensationsaffärer. Vid sidan om den kontingenterade handeln är införseln från ett visst land bunden vid en motsvarande utförsel till detta land. Handeln med valutor företages av särskilda kompensationsföretag. Valutahandeln i Bulgarien är ännu mera invecklad än i de andra balkanländerna. I synnerhet är premiesystemet så komplicerat och variabelt, att det är mycket svårt att i en kortfattad redogörelse lämna en bestämd bild av detsamma. Det torde ej ens vara möjligt att genomföra en exakt beräkning av riksmarkens disagio i Bulgarien, då premierna voro olika för

olika valutor och till och med för varje vara.

En viss del av valutorna (för det mesta 30 %) voro exportörerna skyldiga att avlämna till nationalbanken, resten försåldes på kompensationsmarknaden. Den officiella kompensationspremien utgjorde maximalt 35%, medan på den privata kompensationsmarknaden även s.k. svarta premier utbetalades efter krigsutbrottet i alltmera ökad utsträckning. I mars 1940 infördes nya valutabestämmelser enligt vilka nationalbanken legaliserade även de svarta premierna, varefter ett överskådligt system av additionella premier även infördes på officiell väg. Dylika additionella premier utbetalades även för en del clearingvalutor (15 - 20 %), vilka emellertid i genomsnitt voro lägre än för fria valutor (25 - 30 %). På kompensationsmarknaden beräknades däremot varierande avdrag för riksmarken (upp till 6 %).

Det nya avtalet med Tyskland, som träder i kraft den 15 oktober, medför flera ingripande förändringar. Agiot på fria valutor och clearingvalutor reduceras till 25 %, samtidigt som vissa förenklingar av premiesystemet genomföres. Den officiella riksmarkkursen höjes däremot icke, men förvandlas till en fast kurs. Samtidigt uteslutes möjligheten att sälja och köpa riksmark på kompensationsmarknaden, varigenom det direkta disagiot bortfaller. På så sätt reduceras riksmarkens sammanlagda disagio till omkring 20 %, alltså till den enhetliga nivå, till vilken disagiot på Balkan tillsvidare skall nedskäras.

Intressant är också en överenskommelse, enligt vilken det komplicerade kvotsystemet gentemot riksmarken bortfaller. Detta system innebar, att den bulgariska nationalbanken till den bulgariska exportören omedelbart utbetalade en del av exportlikviden, den s.k. nationalbankkvoten, så snart den tyska importören verkställt sin inbetalning i Tyskland. Numera skall, såsom tidigare nämnts, enligt den av Funk

önskade clearingreformen, hela exportlikviden omedelbart utbetalas av nationalbanken.

Ovan beskrivna förändringar i balkanländernas valutaförhållanden inverka i hög grad även på handelsförbindelserna med andra länder än Tyskland. Denna valutapolitiska nyordning och de förändringar, som den i fortsättningen kommer att medföra, komma sålunda att i vissa fall ha ej obetydliga konsekvenser för handelsutbytet med t.ex. Schweiz och Sverige. I de fall, då agiot beträffande icke tyska valutor förblir oförändrat, medan clearingkursen gentemot Tyskland justeras, kommer inga direkta följder att inträda för vårt handelsutbyte med balkanländerna. Däremot kunna följderna vara avsevärda, när det andra alternativet väljes, d.v.s. reducering av agiot, under det att clearingkursen med Tyskland förblir oförändrad, som nu skett i fråga om Bulgarien. En dylik nedskärning av agiot, som även gäller den svenska kronan, måste medföra en motsvarande fördyring av den bulgariska exporten till Sverige, om vi hålla oss till detta exempel. Däremot gynnas den svenska exporten till detta land i samma proportion. Den officiella reduceringen av kompensationspremierna i Bulgarien, som hittills verkat utjämnande mellan export- och importpriserna därstädes, kan numera ej längre ha sin nivellerande egenskap. Det återstår därför endast den möjligheten, att den belastning, den svenska importen genom premiesänkningen fått bära, i Sverige överflyttas på den svenska exporten.

Valutafrågan i Danmark.

Att döma av olika diskussionsinlägg synes frågan om en eventuell sänkning av clearingkursen med Tyskland ha en viss aktualitet i Danmark.

I Politiken av den 27.10.1940 framhålles att den tyska efterfrågan på jordbruksprodukter medför en stegring av de inhemska priserna. Medan de danska clearingtillgodo-

havandena på Tyskland öka, utbetalas jordbrukarnas exportfordringar av nationalbanken i form av kreditgivning. Man anser, att en sänkning av den "konstlade" markkursen är den enda möjligheten att effektivt bemöta denna uppenbara inflationsfara. Om den bibehålles måste den förorsaka en fortsatt prisstegring både för import- och exportvaror.

I en artikel i *Finanstidende* av den 13.11.1940 behandlas samma spörsmål, men där kommer man till motsatt resultat. Det framhålles bl.a., att om man jämför priserna i Danmark och Tyskland, så visar det sig i de flesta fall, att varor av likartad kvalitet äro betydligt billigare i Danmark än i Tyskland. Skillnaden var emellertid ännu större vid krigsutbrottet, innan den danska prisstegringen hade börjat. På grund av Danmarks strävanden att erhålla så mycket som möjligt betalt för jordbruksprodukterna och Tysklands tillmötesgående på denna punkt har skillnaden i prisnivån redan minskats betydligt. Den danska näringspolitiken bör inriktas på att stabilisera den danska prisnivån, när den anpassats till de tyska förhållandena och jordbruksproduktionens räntabilitet säkerställts. En kursförändring såsom prispolitisk åtgärd måste däremot anses opåkallad.

De svenska valutafrågorna behandlas i uppsatsens sista del.

VI. Konklusioner och framtidsperspektiv.

Ännu är det svårt att göra sig annat än en mycket allmän föreställning om den närmare utformningen av den europeiska arbetsfördelning, som utgör den huvudsakliga in-

nebörden i de tyska planerna för Europas ekonomiska nyordning. Funks tal och andra officiella uttalanden i frågan lämna ej något klart besked härom. Det torde ej heller vara möjligt att av hittills företagna åtgärder i fråga om fördelningen av produktionsuppgifterna mellan Tyska Riket och de länder, som stå under dess direkta inflytande, sluta sig till de tyska planerna för framtiden. Ett bedömande försvåras härvidlag framförallt av den omständigheten, att det pågående kriget skapar principiellt andra behov, produktionsplaner och produktionsvillkor än de som äro utmärkande för fredsförhållanden. Det är endast agrarländernas uppgift i det kommande Europa, som framstår mera tydligt och, som vi sett, håller Tyskland på att med jordbruksländerna på Balkan konstituera ett samarbete, som i hög grad tar sikte på framtiden. Avsevärt svårare ställer sig problemet för sådana länder, som icke blott äga ett betydande jordbruk utan även en väl utvecklad industri (t.ex. Frankrike, Holland och Danmark). Avsikten är säkerligen att jordbruksproduktionen i dessa länder skall utvidgas i fortsättningen, och att, där vissa agrara produktionsspecialiteter förefinnas, dessa skola vidare utvecklas. Industriproduktionens öde i dessa länder är ovisst liksom även i utpräglade industriländer. Europas behov av jordbruksprodukter står ännu i stark missproportion till tillgångarna, särskilt i Tyskland.

Man torde kunna konstatera, att principen för de tyska planerna beträffande de europeiska ländernas industriella verksamhet leda till en inskränkning av konkurrensen i den liberala ekonomiens form. Det torde emellertid ej vara meningen att lamslå andra länders produktions- och avsättningsmöjligheter till förmån för den tyska industrien. Däremot torde de europeiska konkurrensförhållandena ställas under en omfattande kontroll och huvudsakligen begränsas

genom avtal. Konkurrensen kommer sålunda i huvudsak ej att äga rum på den fria marknaden utan vid förhandlingsbordet. Även om marginalen för den intereuropiska konkurrensen blir väsentligt reducerad, torde den således ej bliva fullkomligt eliminerad; de tyska uttalandena ge vid handen, att man i Tyskland ej är blind för den stimulerande verkan, som konkurrensen har på den tekniska utvecklingen och på näringslivets vitala krafter överhuvud. En sådan begränsning av konkurrensen, som utgår från den tyska marknadens import- och exportbehov, torde komma att gynna de tyska intressena. Avgörande härvidlag är att Tysklands produktionsliv i huvudsak är av arbetsintensiv natur och att dess industriproduktion är den mest utvecklade i världen. Vid sidan om de stora tyska specialiteterna, såsom maskiner, kemiska och farmaceutiska produkter, optiska instrument, äro även så gott som alla övriga tillverkningsgrenar högt utvecklade.

I det följande skall en överblick lämnas över de faktorer, som i det framtida Europa inverka inskränkande på den mellanstatliga konkurrensen.

En rationell arbetsfördelning mellan staterna, inom vars ram produktionsverksamheten uppbygges på grundval av naturliga förutsättningar, måste anses medföra en väsentlig begränsning av konkurrensen. Till produktionslivets "naturliga förutsättningar" inom ett land bör vid sidan om naturtillgångarna i form av råvaror och kraftkällor även räknas befolkningens kunnighet och färdigheter i fråga om vissa tillverkningar. Denna förutsättning för produktionslivet har ju varit en bland de främsta drivkrafterna vid uppbyggandet av den arbetsintensiva tyska industrien.

Man får ej förbise, att det här icke endast gäller att eliminera sådana produktionsföretag, som ur europeisk, respektive tysk intressesynpunkt äro ovälkomna, utan att tillämpa ett konstruktivt sammanlänkings- och uppbyggnads-

program. Rationaliseringsprocessen skall ju omfatta alla europeiska marknader och borde därför även bereda plats för nya expansionsmöjligheter på den europeiska marknaden för andra länders ledande exportindustrier och även skapa utrymme för upptagande av nya produktiva uppgifter. Den mångsidiga erfarenhet, som t.ex. Sveriges industri förfogar över, kan härvid komma att utgöra ett tillskott av största värde. En allsidig, rationell nydaning av den europeiska produktionen måste även innebära en anpassningsprocess för Tysklands och Italiens vidkommande. Industriens struktur i dessa båda länder, hur rationaliserad och förebildlig den än må vara, är dock i huvudsak avpassad för deras hittillsvarande betingelser och mål och för den "Grossraumwirtschaft" som hittills kunnat uppbyggas. Praktiskt och delvis även principiellt är den ej uppbyggd för de förhållanden, som råda i ett fredligt samverkande Europa med gemensamma intressen och den måste därför vidkännas ej obetydliga förändringar. Dessa förändringar komma med tanke på de ledande makternas grepp över näringslivet att kunna försiggå ganska smärtfritt särskilt som dessa länder ha fördelen att ha tagit initiativet till nyordningen och ha makten att genomföra den.

Uppbyggandet av de europeiska ländernas industri i enlighet med de förefintliga naturliga förutsättningarna utgör en grund för samarbete emellan dessa länder, men det utesluter ej den mellanstatliga konkurrensen. En dylik omläggning begränsar konkurrensen i många avseenden, men den stegrar den i de fall, då samma naturliga förutsättningar föreligga i flera länder samtidigt.

På denna grund måste de tyska nydaningsplanerna förutsätta en central organisering av det intereuropeiska varuutbytet. Ett på avtalsvägen reglerat samarbete förutsätter, att de olika statsmakterna behärska de ekonomiska

krafterna inom sitt område. Ett organiserat europeiskt samarbete kräver med andra ord en fast organisation av näringslivet i de enskilda staterna. Såsom i tidigare avsnitt visats är planekonomiens utbredning på väg att omfatta hela Europa och har i mer eller mindre utvecklad form redan vunnit insteg i alla europeiska länder. Axelmakternas och Rysslands totalitära system bilda därvid utgångspunkten. De till Tyskland och Ryssland anslutna områdena ha anpassats till respektive system och även de av Tyskland ockuperade länderna ha mestadels redan infört planekonomi efter tyskt mönster. Samarbetet mellan Tyskland och balkanländerna kräver förändringar i nämnda riktning inom dessa områden. Rumänien har redan övergått till en diktatur, som medför motsvarande ekonomiska förändringar. I övriga länder har krigsförhållandena och försörjningsläget medfört statsmakternas ingripande i näringslivets funktioner.

En nedskärning av de existerande handelshindren av olika slag är kanske den viktigaste förutsättningen för en rationell arbetsfördelning. Detta medför en ökad konkurrens från de länder, vilkas varor hindrats eller fördyrats, på andra marknader. Dessutom har reduceringen eller bortfallet av handelshindren till följd, att förutsättningen för de härigenom ej längre skyddade, svagare industriernas bestånd rubbas eller rent av elimineras. Dessa följder inträda naturligtvis endast under förutsättning av att undanröjandet av handelshindren omfattar även kontingenteringarna, och att liknande åtgärder, som t.ex. marknadsavtal, icke införs i stället för de slojade skrankorna. Import- och exportförbuderna samt kontingenteringarna, torde efter kriget - i varje fall gentemot Tyskland - så småningom komma att väsentligen modifieras eller avskaffas i Europa, såsom det från vissa ockuperade länders sida redan skett till Tysklands förmån.

Den första förutsättningen är att betalningsförhållandena länderna emellan befrias från artificiella kurs- respektive prisnivåskillnader, vilka ha liknande verkningar på det mellanstatliga varuutbytet som restriktiva respektive främjande handelspolitiska åtgärder i övrigt. Denna fråga skall i nästa avsnitt närmare behandlas med Sveriges valutaförhållanden såsom praktiskt exempel. Vidare må hänvisas till beskrivningarna av valutaåtgärderna på Balkan, där Tyskland strävar att befria riksmarken från en artificiell undervärdering.

Genom regleringar av kursförhållandena uppnås sedan en viss generell anpassning av prisnivån, varigenom anpassningen även utsträcker till att omfatta arbetslönerna. Såväl på pris- som lönesidan torde även större strukturella skillnader komma att utjämnas. En förutsättning för denna anpassningsprocess och för bibehållande av dess resultat är att statsmakterna i de olika länderna i stort sett ha samma juridiska och organisatoriska möjlighet att ingripa i de ekonomiska krafternas spel. Händelseförloppet torde sålunda i sak försiggå likartat med den utveckling, som tidigare beskrivits i samband med bildandet av tullunion mellan Tyska Riket och till detta anslutna områden, även om avsikten ej är att uppnå samma genomgående egalisering och att i samma utsträckning undanröja de ekonomiska skillnaderna. I detta sammanhang må emellertid påpekas, att ju mera genomgripande anpassningen av ett lands näringsliv till den tyska marknaden är, desto intimare blir även ödesgemenskapen med den dominerande marknaden i Europa.

De nämnda anpassningsåtgärderna - regleringen av de inbördes kursförhållandena och utjämnningen av kostnadsfaktorerna - komma redan i och för sig att medföra en del förändringar i riktning mot en rationell fördelning av produktionsverksamheten, då härigenom viktiga, yttre och generella

förutsättningar för konkurrensmöjligheterna, och därmed för produktionsinriktningen, ändras.

Trycket av en eventuell fredskris, som särskilt kan befaras om ett handelskrig mellan Tyskland och U.S.A. inledes, kan komma att medföra att vidtagandet av den av tyska riksledningen sedan länge bebådade tullnedskärningen i Europa påskyndas. Mellan Tyskland och de ockuperade länderna ha, som tidigare nämnts, tullreduceringar och kontingenteringslättnader från dessa länders sida redan genomförts. **Erinras kan omatt** dessa föranletts (t.ex. i fråga om Holland) av prisförhöjningarna å tyska varor, som inträtt i samband med elimineringen av exportsubsidier. De tyska varornas konkurrensläge skulle härigenom emellertid vara oförändrat, om inte samtidigt i de berörda länderna en anpassning av prisnivån och produktionskostnaderna till de tyska förhållandena ägde rum. Gentemot balkanländerna använde sig Tyskland av prisförhöjningar för att uppnå valutapolitiska fördelar.

En möjlighet att uppnå en nedskärning av tullhindren inom Europa, med ett samtidigt bibehållet eller eventuellt ökat tullskydd mot andra världsdelar, vore ett europeiskt preferenstullsystem. Ett dylikt torde emellertid ej ha någon aktualitet, så länge ej utomeuropeisk konkurrens föreligger. Av denna anledning har till och med motsatta åtgärder vidtagits. Sålunda beslöts under de senaste handelsförhandlingarna mellan Tyskland och Jugoslavien att upphäva de tyska preferenstullarna för jugoslaviska spannmålsprodukter. Dessa preferenstullar infördes på sin tid för att gynna spannmålsimporten från Jugoslavien gentemot importen från de sydamerikanska staterna.

Ett medel att underlätta minskningen av handelshinder och samtidigt att uppnå en smidig begränsning av den mellanstatliga konkurrensen kan bildandet av, inom Europa arbetande,

internationella karteller anses vara.

fortsatt De internationella kartellerna, som i Europa till stor del upplöstes under 1914 - 1918 års världskrig, kommo efter kriget, till följd av den förbittrade konkurrensen mellan storindustrierna, återigen i allt större utsträckning i bruk. Även de totalitära staterna visade intresse att samarbeta i dylika karteller. Uppmärksamheten riktades särskilt på att den inre och yttre näringspolitiken ej i för hög grad låstes genom kartelleringen.

I en blivande europeisk arbetsfördelning, såsom den förutses av Funk, komma de internationella kartellerna att spela en viktig roll. De nackdelar, som kartellbildningarna hade före kriget för de totalitära staternas planekonomi, komma att bortfalla i en europeiskt orienterad ekonomi.

Dr. Müllensiefen, chefen för den tyska kartellinspektionen (Abteilung Kartellaufsicht der Reichsgruppe Industrie) framhåller i en uppsats i "Der deutsche Volkswirt"¹⁾, att kartellerna verka som utjämningsinstrument för de spänningar, som råda mellan näringslivet i de olika staterna. De bilda bryggor över de skiljaktigheter, som bestå mellan länderna i fråga om tull- och valutaförhållanden. Hela det område, en internationell kartell omfattar, utgör en ekonomisk enhet, inom vilken spänningarna delvis upphävts, och som tillåter, att en förhållandevis jämn ström av varor flyter från producent till avnämare. Müllensiefen poängterar vidare - liksom en författare till en tidigare artikel i "Der deutsche Volkswirt"²⁾ - att de värdefulla personliga förbindelser och erfarenheter i fråga om den mellanstatliga intresseutjämningen, som tidigare vunnits, skola ställas i

---

1) Jfr H. Müllensiefen: Internationale Kartelle und europäische Grossraumwirtschaft.

2) Jfr "Der deutsche Volkswirt" nr 34, 1940: Die Wirtschaft im neuen Okkupationsgebiet.

den europeiska nyordningens tjänst. Härvid borde emellertid ett visst mått av central orientering bliva nödvändig, fortsätter han. Han menar alltså härmed, att de internationella kartellerna skola byggas upp kring den tyska marknaden. Han framhåller, att på den internationella kartelleringens område ett omfattande material föreligger i form av erfarenheter, som det nya Europa i kommande samarbete kan bygga vidare på. De internationella kartellerna ha bevisat, understryker han slutligen, att den mellanstatliga intresseutjämningen kan förvandla fiendskap mellan länderna till intim vänskap.¹⁾

Tysklands möjligheter att effektivt begränsa och dirigera den intereuropeiska konkurrensen äro synnerligen goda. Tysklands egen areal har ökat i ej obetydlig grad och dess ekonomiska potential därmed även väsentligen förstärkts. Vidare har Tyskland inom de länder, som stå under dess maktinflytande, redan konstituerat ett samarbete, som tillgodoser de tyska intressena. Organisationen av näringslivet i dessa länder möjliggör en fullkomlig kontroll från tysk sida över alla viktiga näringspolitiska faktorer. Denna kontroll förstärkes ytterligare genom den ekonomiska penetrationen i form av tyska kapitalinvesteringar inom industri-, transportföretag och banker i olika länder. Även inom de berörda ländernas eget näringsliv kunna tyska intressen med stöd av dylika investeringar göra sig gällande. Genom att utnyttja dylika tyska kapitalintressen och delta i vertikala mellanstatliga truster torde Tyskland skapa förutsättningar - vid sidan om dem som den internationella kartelleringen erbjuda - för direkt kontroll även inom andra områden än de anslutna och ockuperade länderna. Såsom direktör Abs, en känd tysk bankman, yttrade vid ett möte, som i höst anordnats av "Deutsches Institut für Bankwissenschaft und Bankwesen" är Tyskland villigt att delta i in-

---

1) En internationell kartell, som för närvarande äger aktualitet, är den internationella cellulosakartellen.

vesteringar, som göres av europeiska länder i syfte att utveckla sina naturliga produktionskrafter. Abs ansåg detta vara en plikt, vilken Tyskland ej kommer att undandraga sig. Vid "Mitteleuropäischer Wirtschaftstag" framhölls, rörande balkanområdet, att en dylik tysk delaktighet i investeringar skulle vara synnerligen önskvärd, samt att densamma helst skulle äga rum även i fråga om hemmamarknadsindustrierna.

ventuali-
eten av
n fredsk-
ris.

Förutsatt att kriget avgöres till tysk fördel, skulle en "fredskris" öka Tysklands behov av marknader för sin industriproduktion och därmed väsentligt skärpa konkurrensförhållandena i Europa.

Såväl efter fransk-tyska kriget 1870 - 1871 som efter 1914 - 1918 års världskrig inträdde en svår kris, vilken stod i direkt samband med övergången från krigs- till fredsförhållanden. Det visade sig såväl vid krisen 1873 som vid krisen 1921, att det var segraren, som hårdast drabbades av konjunktursammanbrottet. Förklaringen i förenklad form är den, att i segrarländer ett artificiellt uppsving inträder efter kriget. Krigsskadestånden alstra penningöverflöd, vilket under segerns psykologiska inverkan, d.v.s. på grund av förhoppningen på särskilt gynnsamma konjunkturer, leder till en överproportionerad investeringsverksamhet. Marknadernas oförmåga att uppsuga överproduktion medför krisen.

Under den förutsättningen att Tyskland vinner det pågående kriget föreligga två möjligheter till en fredskris, nämligen

a) till följd av överproduktion i förhållande till marknadens kapacitet,

b) till följd av marknadens krympning i förhållande till produktionens omfattning.

Då i föreliggande fall Tysklands utländska marknader torde spela en avgörande roll, skall endast denna i det följande uppmärksammas. Det må på förhand även hänvisas

till, att faktorer ur båda orsaksförhållandena kunna samverka som krisincitament.

a) Enligt Funks program och andra tyska uttalanden räknar man i Tyskland med ett framförallt tyskt men även europeiskt uppsving efter kriget. Möjligheter till en överskattning av marknadskapaciteten föreligga, och kanske även inre politiska överväganden föra till att överproduktion tillåtes (arbetsanskaffningspolitik, hänsyn till industriella expansionsintressen). Det penningöverflöd, som under den väldiga upprustningen samlats bakom det tyska näringslivets fördämningar, samt eventuellt även krigsskadeståndsbetalningar medföra en stark tendens till överproportionerade investeringar. De tyska näringspolitiska maktmedlen i form av produktionsdirigering m.m. kunna emellertid förhindra en dylik utveckling. Om detta ej, eller endast i begränsad utsträckning, sker, måste Tyskland söka förhindra fredskrisen med hjälp av sin europeiska marknadskontroll, d.v.s. avleda strömmen av producerade industrivaror till utländska marknader, där industriproduktionen begränsats i förhållande till jordbruks- och råvaruproduktionen (t.ex. balkanländerna), respektive direkt reducerats eller med hjälp av diverse åtgärder gjorts konkurrensoduglig (genom nedskärning av tullar, ändrade valutaförhållanden o.a.).

b) Tyskland var före kriget beroende av import av livsmedel, njutningsämnen och råvaror, vilka till ej obetydlig del importerades från transoceana marknader. Tyskland å sin sida levererade industriprodukter av olika slag, jordbruks- och andra maskiner, lokomotiv m.m. Detta varuutbyte, som omfattade omkring 50 % av den väldiga tyska handelsomsättningen, bortföll under kriget till följd av blockaden. Härigenom frigjordes emellertid industriell kapacitet för tillverkningen av krigsmateriel och samtidigt omdirigerades varuströmmen i avsevärd grad i riktning mot

länder på det europeiska fastlandet, som ävenledes förlorat stora delar av sina inköps- och försäljningsmarknader. De nödvändigtvis inträdande produktionsinskränkningarna och driftsnedläggelserna resulterade ej i arbetslöshet, då militärmaktens behov av människomaterial i stort sett medförde balans på arbetsmarknaden; under detta års förlopp har till och med en kraftig arbetsbrist inträtt, som behövt täckas med hjälp av utländsk arbetskraft, vilken emellertid ej på långt när visat sig vara tillräcklig. Krigets avslutande kommer att medföra, att industrikapaciteten åter till stora delar blir fri för fredstillverkning, samtidigt som demobiliseringen frigör väldiga massor av arbetskraft. Å andra sidan föreligger möjligheten, om inte rentav sannolikheten för att handelsutbytet med de transoceana marknaderna ej kan återupptagas i förutvarande omfattning, då i stor utsträckning handels- och produktionsomläggningar under tiden försiggått i dessa länder.

Samarbetet mellan U.S.A. och Sydamerika har sålunda utvidgats enligt helt nya riktlinjer. På andra sidan av Atlanten konstitueras för närvarande under U.S.A:s ledning och påtryckning en panamerikansk intressegemenskap, som utgör en viss motsvarighet till den under tysk kontroll framväxande "paneuropeiska" nyordningen.

Som bekant komplettera de syd- och nordamerikanska näringslivet varandra dock ej, vilket däremot är fallet i fråga om det högt industrialiserade men på naturtillgångar fattiga Europa och det med naturrikedomar välförsedda Sydamerika. U.S.A. är visserligen intresserat av industriell export till kontinenten i söder men däremot ej av dess livsmedel och råvaror, som endast utgöra en konkurrens till de egna resurserna och produkterna därav. Det förefaller emellertid, som om U.S.A. i motsats till förhållandena under 1914 - 1918 års världskrig numera inriktat sig på att

ej blott träda i Europas ställe som leverantör utan samtidigt toge större hänsyn till de sydamerikanska exportbehoven än tidigare. Det har likväl visat sig vara nödvändigt för Export- och Importbanken (den amerikanska bank, som med statshjälp bedriver finansieringen av utrikeshandeln, främst med de sydamerikanska staterna) att lämna exportkrediter till flertalet iberioamerikanska stater. Vid sidan om denna bank arbetar "Inter-American-Development Commission", en institution, vars uppgifter, intressant nog, ej blott inskränka sig till att främja importen från de sydamerikanska länderna utan även innefatta ett främjande av nya industrier i dessa länder samt av utrikeshandeln dem emellan. De latinamerikanska staterna ha sedan krigsutbrottet även på eget initiativ i stor utsträckning ökat varuutbytet sinsemellan, varvid industriprodukter bytas mot livsmedel och råvaror, eller vissa livsmedel och råvaror mot andra sådana¹⁾. Vidare har en inskränkning av överflödigt exportproduktion och en omläggning av vissa produktionsgrenar ägt rum samt i överensstämmelse härmed en anpassning av räntabilitetsförhållandena och levnadsstandarden vidtagits. En viss balans av näringslivet är sålunda - om också på ett lägre plan - på väg att återuppnås.

Samtidigt som denna utveckling pågår i Sydamerika göres i U.S.A. kraftiga ansträngningar för att även inom det egna landet förstärka självförsörjningsmöjligheterna på industriproduktionens alla områden. Även om framstegen i detta avseende äro mycket beaktansvärda, återstår dock ett avsevärt exportbehov (t.ex. med avseende å olja, bomull,

---

1) Såsom belysande exempel för denna utveckling må avtalet mellan Argentina och Brasilien nämnas, enligt vilket utbytet av argentinskt vete mot brasilianska textilvaror skall stegras. Columbia skall i ökad utsträckning leverera olja mot animaliska produkter från Argentina.

animaliska fettprodukter, bilar m.m.), vilket enligt amerikansk uppfattning motväges av Europas oundgängliga importbehov.

Det kan sålunda för det första konstateras, att de amerikanska ländernas behov av varuutbyte med Europa förminskats. Detta innebär en minskning av såväl tyska som övriga europeiska exportmöjligheter i fråga om industriprodukter. Vidare ligger det nära till hands, att U.S.A. medelst sin kontroll över de sydamerikanska länderna kommer att öva inflytande på deras utrikeshandel med Europa. Vi erinra i detta sammanhang om, att Funk i sitt program räknat med detta förhållande och härtill yttrat, "att U.S.A. måste avstå från tanken att påtvinga Tyskland respektive Europa sina ekonomiska villkor. För att bedriva handel med de sydamerikanska staterna behöva vi ej någon nordamerikansk förmedling. Antingen skall det tysk-sydamerikanska handelsutbytet försiggå på grundval av fria överenskommelser med suveräna sydamerikanska stater eller också överhuvudtaget icke alls."

Faran av att ett handelskrig mellan Tyskland och U.S.A. inträder efter en tysk seger, måste anses vara överhängande. Det är även tänkbart, att en amerikansk blockad tar vid, där den engelska slutar.

Det må i detta sammanhang även påpekas, att det under förutsättning av ett amerikanskt - europeiskt handelskrig ej torde vara tänkbart att vissa enskilda europeiska länder kunna återupptaga sina transatlantiska handelsförbindelser. Den europeiska solidaritet, Tyskland för närvarande uppbygger och som en tysk seger över England slutgiltigt skulle befästa, skulle ej lämna plats åt en dylik separatism. En avlastning av svårigheterna för enskilda europeiska länder är sålunda ej möjlig under förutsättning av ett interkontinentalt handelskrig, även om den panameri-

kanska solidaritet, som U.S.A. eftersträvar, skulle visa luckor.

Man måste alltså räkna med, att Tyskland efter en slutgiltig seger återupptar större delen av sin fredsproduktion. Det är emellertid även tänkbart, att denna produktion kommer att överskrida sin förutvarande normala omfattning. Härtill bidraga, såsom ovan nämnts, väldiga likvida reserver, som på grund av krigsproduktionen samlats hos enskilda utan att finna "naturligt" avlopp genom inflationens kanaler. Kapitalbehov i samband med övertagande av kolonier torde emellertid kunna uppsuga stora delar av dessa likvida medel. Det ävenledes enorma, i produktionsomläggningar och nyinvesteringar inom rustningsindustrien placerade kapitalet kommer troligen att till stor del användas för fredsproduktion. Det måste härvid tagas i betraktande, att en gigantisk rustningsindustri förelåg vid sidan om fredsproduktionen redan under åren före kriget samt att även vissa andra inom ramen av fyraårsplanen liggande industrier förefunnos, vilka efter ett fredsslut ej längre behövas i samma utsträckning som förut. Detta framhålls även i tyska källor. (Jfr "Der deutsche Volkswirt", 1.11.1940, sid. 167). Storleksordningen av rustningsindustrien framgår av det faktum, att fredstidens rustningsprogram krävde inte mindre än 90 miljarder Rmk. En stark stegring av den industriella produktionen kan även väntas av den anledningen, att Tysklands exportkraft trots de stora krigsbehoven kunnat upprätthållas på en anmärkningsvärt hög nivå.

Vilken omfattning den blivande fredsproduktionen på grund av ovan berörda stegringstendenser kommer att uppnå, kan i nuvarande stund naturligtvis ej sägas. Vad beträffar

dess art kunna förskjutningar i förhållandet mellan kapitalvaruproduktion och industriell konsumtionsvaruproduktion uppstå. Det torde sålunda vara möjligt, att med övergången till fredsförhållanden en reduktion av kapitalvaruexporten till förmån för konsumtionsvaruexporten kommer att äga rum i Tyskland, då det ju ej står i överensstämmelse med arbetsfördelningsprogrammet att medelst kapitalvaruexport, såsom tidigare skett, i högre grad bidra till utökning av industri, som ej är grundad på naturliga förutsättningar. Ett undantag i detta avseende torde Ryssland vara. Ett handelskrig med U.S.A. och en därav förorsakad avspärrning av den för tyska kapitalvaror viktiga sydamerikanska marknaden skulle väsentligen förstärka denna utveckling. Återupprättandet av det tyska kolonialväldet bör å andra sidan kunna medföra omfattande behov av kapitalvaror. Den tyska kapitalvaruexportens sammansättning torde emellertid uppvisa en del förändringar efter kriget. Behovet av jordbruksmaskiner, maskiner för gruvdrift, transportmedel och dylikt kommer troligen att öka i förhållande till behovet av apparatur för anläggningar inom konsumtionsvaruindustrierna.

Hur det ekonomiska läget efter en tysk seger än gestaltar sig, förefaller en mer eller mindre stark disproportion mellan Tysklands behov av industriell konsumtionsvaruexport och avsettningsmarknaderna härför att föreligga. För att förhindra, att följderna härav blir en fredskris, måste Tyskland försöka att inom Europa skaffa sig marknad för merproduktionen. Denna uppgift ställer sig desto svårare, som de europeiska ländernas inköpskapacitet i fråga om industrivaror generellt sett icke visar ett gynnsamt utgångsläge härför. Den har sålunda minskats för många olika slag av industrivaror, framförallt i fråga om höga

kvaliteter och lyxvaror. Orsaken härtill är en allmän utarmning till följd av skatter, statslån, prisstegringar, arbetslöshet, exportsvårigheter m.m. Vidare ha handelsavspärrningen, statliga importbegränsningar o.a. konkurrensminskande företeelser, som kriget medfört, haft till följd att gamla produktionsgrenar utvidgats och åtskilliga nytillverkningar upptagits. Inköpsmöjligheterna i fråga om tyska varor ha dessutom - åtminstone under förutsättning av fortsatt avspärrning - nått ett optimum.

Med tanke på minskade och kanske även för längre tid bortfallande transoceana marknader är en utveckling, som skapar nya avsättningsmöjligheter för den tyska industrien, givetvis för Tyskland välkommen. Stigande jordbruks- och råvaruproduktion i de europeiska länderna, vare sig den är avsedd för export eller förbättrad självförsörjning, skapar respektive frigör försäljningsmöjligheter för den tyska exportindustrien. Tysklands jordbruksavtal med balkanländerna och dess praktiska strävanden inom sin övriga inflytessfär ta, som vi sett, sikte på en arbetsfördelning av ifrågavarande karaktär. Det nuvarande tyska utnyttjandet av den belgiska och holländska industrikapaciteten torde vara en temporär företeelse, beroende på den egna, industriella överbelastningen, i sin tur förorsakad av den överdimensionerade krigsmaterialproduktionen samt även på arbetarbrist.

Övriga industriländers läge torde i fall av en hotande fredskris utsättas för svåra påfrestningar, då de under dessa omständigheter konkurrera med viktiga tyska intressen, såväl i handeln med utlandet som - i den mån import tillåtes - på den inhemska marknaden. Många europeiska industriländers konkurrensläge gentemot Tysklands kommer härvid även sakligt sett att försvåras. En anpassning av dessa länders prisnivå till den tyska eller av deras clearingkurser till prisförhållandena eliminera de fördelar de åtnju-

tit i konkurrensen med Tyskland såväl på exportmarknaderna som på de inhemska marknaderna, i den mån dessa fördelar berott på den tidigare i anslutning till pundet företagna valutadeprecieringen.

Huruvida nyordningsåtgärderna i Europa från tysk sida påskyndats med tanke på eventualiteten av krisförhållanden efter kriget är naturligtvis en fråga, som ej kan besvaras. Sakläget är i varje fall sådant, att en fredskris mildras eller förflyttas till områden utanför Tysklands gränser genom dylika förberedande marknadsförändringar, samtidigt som dessa bidraga till ett tyskt uppsving för det fall incitamenten till en kris skulle utebliva.

Sveriges
roll i det
nya Europa.

Såsom Frankfurter-Zeitung i en artikel rörande Tysklands handelsutbyte med Sverige framhåller¹⁾ är Sverige för Tyskland icke blott och bart en "Erschliessungspartner", som t.ex. länderna i sydöstra Europa, utan dess tekniska utveckling och dess levnadsstandard ställer det ekonomiskt sett på samma nivå som Tyska Riket. Handeln mellan Tyskland och Sverige försiggår sålunda ej enligt den enkla bytesformeln: råvaror mot färdiga industrivaror. Sverige är visserligen en god marknad för tyska industriprodukter och Tyskland en viktig avnämare för de svenska råvarorna järnmalm och trä; men Sverige levererar även hel- och halvfabrikat från metall- och maskinindustrien samt trävaru- och pappersindustrien, medan Tyskland å sin sida tillhåller bränslen för den svenska produktionens upprätthållande och landets försörjning härav i övrigt. De svenska hel- och halvfabrikaten i fråga äro högvärdiga specialprodukter, som utgöra ett värdefullt tillskott till Tysklands egen produktion. Ett av de mest belysande exemplen på möjligheterna till samarbete även mellan högt utvecklade in-

---

1) Jfr Frankfurter Zeitung av den 16/7 1940.

dustriländer torde just det ömsesidigt kompletterande svensk-tyska utbytet av metall- och maskinindustriernas produkter vara.

De olika förädlingsstadier, som alstras ur de viktigaste svenska råvarorna, järnmalm och trä, utgöra huvuddelen av Sveriges industriproduktion. De synnerligen konkurrenskraftiga och ofta konkurrensfria kvaliteterna hos dessa produkter, äro en frukt av vårt folks företagsamhet, organisationsförmåga, tekniska kunnighet och uppfinningsrikedom, vilka - som redan tidigare betonats - även böra räknas till de "naturliga förutsättningarna" för ett lands produktionsliv. Dessa hos vårt folk nedlagda egenskaper samt den inom landet uppnådda tekniska nivån ha varit utslagsgivande vid frambringandet av en mängd specialprodukter, som ej kunna omedelbart härledas av råvarutillgångarna (t.ex. separatorer, telefoner, dammsugare, kylskåp m.m.). Dessa produkter konkurrera både utom och inom landet framgångsrikt med utländska varor.

Vidare föreligga mera utpräglade hemmamarknadsindustrier, som kunna upptaga konkurrensen med utländska företag på den inhemska marknaden, beroende på produkternas högre kvalitet eller av transportekonomiska eller andra naturliga orsaker betingade pris fördelar vid samma kvalitet; en fördel kan här bland annat vara att varor i vissa fall speciellt anpassats till för landet karaktäristiska behovsriktningar. Slutligen föreligga industrier, som ej kunna upptaga konkurrens med de utländska och vilkas existensmöjligheter huvudsakligen grunda sig på speciella förmåner såsom tull- eller andra handelspolitiska fördelar, gynnsamma valutaförhållanden, subventioner, propaganda m.m. Härvidlag måste emellertid uppmärksammas att en del av dessa industrier befinna sig i utveckling mot full konkurrenskraft och att de under utvecklingstiden äro i behov av ett arti-

ficiellt stöd, som sedermera ej längre behöver bli nödvändigt. Ett särskilt fall utgöres av ersättningsproduktion, som upptages på grund av "krigsprotektionistiska" orsaker och som därför med tanke på en kommande fredstid till stor del vilar på särskilt svaga fötter.

Ovanstående mycket schematiserade överblick över industriproduktionens konkurrenskraft gentemot utlandet må lämna en starkt förenklad utgångspunkt för de frågor, som uppställa sig i samband med den gränsdragning mellan produktion med naturliga förutsättningar och överflödigt produktion, som det tyska rationaliseringsprogrammet tydligen avser.

Den bekante tyske ekonomen Muthesius lämnar i en artikel i Deutsche Allgemeine Zeitung av 22/9 1940 en instruktiv bild av den kommande europeiska produktionsomläggningen. Han framhåller bland annat att varje rationaliseringsprocess har två sidor, en negativ och en positiv. Den negativa består i elimineringen av det svaga och kan ibland betyda en smärtsam operation; den positiva sidan utgöres av uppbyggnadsarbetet.

Den negativa sidan av rationaliseringsprocessen skall leda till, att inom det nya Europa ej längre inom alla länder samma mångfald varor produceras. Vid Wiener Messe uttalade sig Funk i samma ämne på följande sätt: "Det är ett ekonomiskt vanvett att varje än så litet land skall bemöda sig tillverka allting själv från byxknappar upp till lokomotiv, även om det nödgas att i detta syfte med höga kostnader grunda oräntabla industrier, som icke ha något existensberättigande och endast artificiellt kunna hållas vid liv med hjälp av subventioner, införsel förbud och för höga tullar."

Muthesius betonar vidare, att det blir företagarnas uppgift att förverkliga den nya arbetsfördelningen. Vissa

ha något, de måste uppgiva, andra skola skapa något nytt, varvid personerna till och med kunna vara desamma. Sådana förhållanden, som t.ex. att industrien förlägges till utlandet för att undgå tullhindren, skola avskaffas. I stället för dylika och liknande företeelser skall en ändamålsenlig planering av produktionen ske och en produktion i stora serier uppläggas, som innebär förutsättning för kostnadssänkning. Den billigare produktionen skall å sin sida möjliggöra en höjning av levnadsstandarden i Europa. Förutsättningen härför är emellertid den negativa rationaliseringen, elimineringen av det felaktiga, insikten om felinvesteringarna. Man måste radikalt låta det falla, som ej längre passar in i ramen av den nya europeiska ekonomin. Den europeiska rationaliseringen skall å andra sidan naturligtvis icke betyda att tusentals europeiska företag så att säga över natten skola försättas i konkurs. Denna sida av nydaningen kan mycket väl även tänkas i form av ett "ordnat återtag".

Den europeiska rationaliseringsprocessens negativa sida kommer under förutsättning av en tysk seger säkerligen att i större eller mindre grad influera även det svenska produktionslivet. Det torde däremot vara svårt att i nuvarande läge bilda sig en mera bestämd uppfattning om en dylik omläggning av Sveriges produktionsverksamhet. Kannstoperier, varierande mellan utpräglad optimism och lika stor pessimism höra vid diskussioner i ämnet till dagordningen.

Såsom självklart torde emellertid endast framstå, att industrier, som existera uteslutande i skydd av höga tullmurar och andra åtgärder med liknande effekt, kunna komma att löpa risk för eliminering. Huruvida och hur långt gränsen sedan förlägges in i ovan angivna övriga grupper och deras olika blandformer, kommer utvecklingen att avgöra, en utveckling på lång sikt och i många etapper, som Funk framhåller.

En speciellare synpunkt, som ej får släppas ur sikte, är konkurrensförhållandet mellan vissa svenska industrier och motsvarande tyska. Om diskussionen förflyttas till detta plan bliva risker uppenbara, ej blott för de artificiellt skyddade industrierna, utan även för övriga gruppers vidkommande. I den mån åter svensk och tysk industriproduktion komplettera varandra, torde emellertid under alla förhållanden även i framtiden ett fruktbart samarbete kunna upprätthållas och kanske även vidare utbyggas.

Även den positiva sidan av den europeiska rationaliseringen torde öppna vida perspektiv för Sveriges vidkommande. Den allsidiga europeiska rationaliseringen bör även för vissa svenska industrier kunna medföra vidgade europeiska marknader.

För att nämna ett påtagligt exempel torde på träförädlingens område stora verksamhetsfält kunna öppnas för den svenska industrien, detta främst i fråga om en stegrad produktion av konstsilke och cellull och en ökad tillverkning av färdiga textilvaror på denna grundval.

I vad mån Sveriges inordning i den europeiska arbetsfördelningen kommer att inverka på vårt folks levnadsstandard är svårt att bedöma så länge rationaliseringsprocessens konsekvenser för vårt näringsliv ännu framstå såsom en öppen fråga.

Enligt Funks förklaringar kommer en utjämning av prisnivån och så småningom även av levnadsstandarden ^{att försiggå/} i de länder, som anslutas till den kommande europeiska clearing. Levnadsstandarden, framhålles vidare, kan emellertid icke vara schematiskt lika, utan måste motsvara de skilda ländernas ekonomiska och tekniska nivå jämte deras sociala förutsättningar.

En anpassning av den svenska levnadsstandarden till den tyska skulle - åtminstone på kort sikt - innebära en

sänkning av den svenska nivån. Man får emellertid ej glömma, att vår levnadsstandard genom krigsförhållandena redan sänkts och att den är föremål för en fortlöpande nedskärning, dels beroende på avspärrningskrisen och dels under inflytande av rustningarna. Om icke en efter kriget allt för snabbt inträdande rationaliseringsprocess medför en ytterligare standardsänkning, så torde dock inordningen av Sveriges näringsliv i ett europeiskt arbetsfördelnings-system - åtminstone till en början - kunna inverka bromsande på en insättande återhämtningsprocess. Detta blir främst beroende på i vilken omfattning det genom avspärrningskrisen till ett minimum begränsade utrymmet för handelskonkurrens efter kriget återställes, d.v.s. i vilken utsträckning det kommer att bli möjligt att sälja och köpa på de för oss fördelaktigaste marknaderna, oavsett om de äro belägna inom eller utom Europa.¹⁾ Viktig är härvid även frågan, i vad mån våra kompensationsmöjligheter mot utomeuropeiska marknader förbliva orubbade.

Inom en anpassningsprocess, som tar hänsyn till ett lands ursprungliga ekonomiska, sociala och tekniska förhållanden torde Sverige ha goda förutsättningar att hävda sin ställning. En viss retardering av den svenska levnadsstandardens återhämtning efter kriget torde i så fall fullt kompenseras av inträdande stabila ekonomiska och politiska förhållanden, och de produktiva möjligheter, som ett rationellt samverkande Europa på lång sikt säkerligen innebär.

Frågan rörande en ändring i kursrelationen mellan kronan och riksmarken har i Sverige haft en viss aktualitet under senare tid. Sedan valutadeprecieringen 1931 ha de

---

1) Denna synpunkt framhålles bl.a. av professor Ohlin i en artikel i Stockholmstidningen den 5 augusti 1940 rörande Europas nyordning.

svenska företagen haft en generell fördel framför de tyska industrierna. Då flertalet europeiska länder - vid denna tidpunkt eller senare - likaledes företogo en depreciering av sina valutor, blev denna fördel regionalt sett mycket omfattande. De kursförhållanden, som för riksmarken inträdde på grund av att Tyskland å sin sida icke följde med i denna utveckling, var rätt betungande för den tyska industriens konkurrensläge och föranledde de tyska statsmakterna till exportfrämjande åtgärder av olika slag och att även i övrigt i stor utsträckning använda sig av olika marksorter. Resultatet av dessa åtgärder måste anses ha varit en partiell tysk de facto-depreciering. Men denna tyska de facto-depreciering erhöll ej så stor omfattning, att de tyska och t.ex. de svenska valutaförhållandena egaliserades.

De tyska exportpremierna inverkade stegrande på den tyska prisnivån liksom de höga indirekta skatterna. Finanspolitiken överhuvud medförde en sänkning av reallönerna i Tyskland. Då den svenska prisnivån till följd av deprecieringen ej höjdes, men däremot den tyska stegrades under de senare åren, uppstod en artificiell kursrelation mellan de båda länderna, d.v.s. den svenska prisnivån låg lägre än den tyska utan att relationen mellan kronan och riksmarken anpassades härtill.

Sedan krigsutbrottet har den svenska prisnivån emellertid varit i uppåtgående, medan den tyska under krigets första månader förblev oförändrad; den prisstegring, som sedan i våras gjort sig gällande i fråga om de inhemska tyska priserna, har ej på långt när nått samma proportioner som den svenska prisstegringen. Medan de tyska levnadskostnaderna från augusti 1939 till september 1940 hade stigit med ca. 5 % hade den svenska under samma tid ökat med nära 18 %. Denna i förhållande till den tyska väsentligt starkare svenska prisstegringen medför en anpassning av den

svenska prisnivån till den tyska. Detta gäller emellertid icke för lönenivån, som ju på grund av löneindexreglering undan för undan stegras parallellt med höjningen av prisnivån, fastän ej i samma proportion och med viss eftersläpning.

När priserna på en del importvaror från Tyskland sedan sommaren 1940 visade en fortsatt stegring, som omedelbart inverkade på den svenska prisnivån, togs, liksom i Danmark, den frågan upp till diskussion, huruvida icke en förhöjning av kronans värde skulle motverka denna utveckling. I Danmark hade emellertid - såsom tidigare nämnts - stegringen av de tyska inköpspriserna varit orsaken till de valutapolitiska förslagen. En höjning av kursen på den svenska kronan måste, ur en synpunkt, anses vara en rationell lösning, nämligen med tanke på den svenska prisnivåns anpassning till den tyska. Samma resultat kan givetvis uppnås genom en fortsatt prisstegring, men en sådan bör givetvis helst undvikas. En höjning av kronans värde medför emellertid ett förbättrat konkurrensläge för de tyska varorna på den svenska marknaden och en fördyring av vår export till Tyskland. Det må även påpekas, att förändringen av kronans värde kan medföra vittgående konsekvenser för det nordiska samarbetet, detta ej minst med tanke på de mellanstatliga nordiska kreditförhållandena. Av denna anledning måste kursförändringar i Norden anses vara en fråga, som kräver gemensamt ställningstagande av de nordiska länderna.

Avslutningsvis må än en gång framhållas, att frågan om Europas nydaning inte är ett mer eller mindre avlägset framtidsprojekt, utan att vi befinna oss mitt i omdaningsprocessen. Såsom dominerande ekonomisk och politisk makt kommer Tysklands ställning efter en seger givetvis att

oerhört förstärkas. Huruvida Tyskland kommer att utnyttja denna sin ställning till att tilldela de övriga europeiska länderna rollen av enbart underordnade leverantörer av livsmedel och råvaror till Tyska Riket, beror ej minst på de ansträngningar varje land gör för att stärka sin position. Dessa ansträngningar få lika litet som de tyska projekten vara blott framtidsplaner, utan måste sättas in i närvarande stund för att skapa ett förmånligt utgångsläge, som möjliggör en effektiv och respektingivande insats. Det är härvidlag inte fråga om att inrikta strävandena på att efter kriget åter kunna uppnå en liknande position som förut. Man måste ha klart för sig att förhållandena förändrats i grunden och att det gäller att handla under helt andra förutsättningar. Vi kunna ej uppnå framgång med ett avståndstagande från dessa förutsättningar och genom att motsätta oss en viss grad av anpassning. Tvärtom måste vi göra våra krafter gällande på samma plan, men inom ramen av en hävdad svensk nationell politik. En medveten koordination av de ekonomiska krafterna och faktorerna är den nödvändiga förutsättningen för att effektivt kunna möta de ekonomiska och politiska förhållandena efter kriget, vilken utgång detta än må ha.

-----oooOooo-----